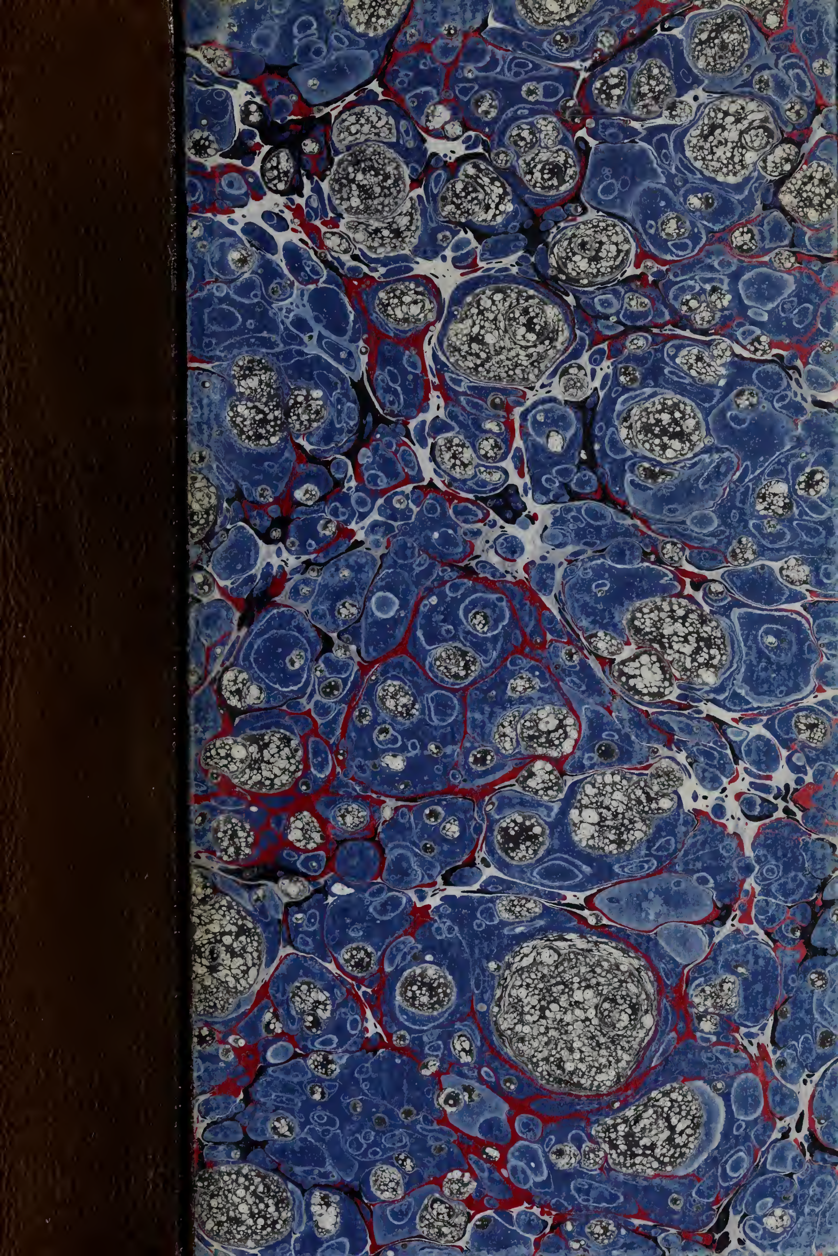

OCTAVII FERRARII DE RE VESTIARIA LIBRI TRES.

PATAVII, Typis Pauli Frambotti Bibl.
Superiorum permißu.

CIↃ. IↃC. XLII.

1642

ÆTERNÆ VENETORVM REIPVBLICÆ.

Octauius Ferrarius F.

OPVLVS Romanus Quiritium eodem tempore & rerum dominus & togatus eſſe deſiit. Nam poſtquam fatorum inuidia, terrarum, ac maris, nunquam ſatis libertatis potens, vnius parum viri impotentię, ac libidini Orbis Imperium, ſeque, ac fortunas autorauit, priſtinum quoque cultum, mutauit, ſimulque libertatem exuit,

& togam: Et quod olim non nisi in luctu publico, Vrbisque periculo vsurpabatur, perpetuò ad saga transijt. Quasi eos, qui sponte seruitium induerant, ipsius fortunæ rubore in veste ingenuorum conspici puderet. Itaque ex eadem domo rei Romanæ excidio natus adolescens, postquam annona, & donis morientis libertatis reliquias profligasset, vt eius aliquod inane solatium relinqueret, frustra togarum vsum reducere conatus est: nam serò sapiens Martius populus non diu ludibrium illud tulit, & fortunę suę intelligens cùm seruili schema deinceps processit. Ita nullus scriptoribus eorum temporum querendi locus erat, quòd cum togæ in desuetudinem abijssent, sublatum omne esset inter ingenuos, atque seruos in vestitu discrimen: nam

quid

quid eo opus erat, cum omnes priuatim, aut publicè ſeruitutem ſeruirent?

Quantò admirabilior publica res veſtra, Principes ſemper Italiæ Viri, quę ſicut ſingulari omnium ſeculorum exemplo intactam per omne æuum libertatem, ſeruiente Orbe ſeruauit: ita eodem veſtitu, quàm graui, ac maieſtatis pleno, tàm ſimplici, & virili pacis, atque ingenuitatis argumento perpetuò vſa eſt. Et cum Latium omne in barbarum, aut hoſtilem cultum degenerauerit, ac togati quondam populi braccis adſtricti, aut ſagulis incluſi, certè in re populi placida altius cincti, quos oderunt imitentur: contra magna pars delicijs fracti adeo a geſtanda lorica degenerauerint, vt cum ſericum oneri ſit, cultus vix nuribus decoros ſumant, totque nouis veſtium

nominibus fœdati in publico pelluceant. Veneta grauitas priſca morum, atque amictus ſanctimonia ad hanc diem egit, ac maiorum cultum per tot ſecula nulla aut peregrinitate infecit, aut luxu blandiente corrupit.

Et quamuis Romanę togæ pondus, ac redundantiam, moroſamque rugarum contabulationem aſpernata ſit panno etiam æſtiuis incommodis velata modeſtia: decoro tamen fluente ad pedes amictu, non colorum ſuperbia, aut cretæ ambitu notabili, ſed maxime ciuili gaudens omne luxus certamen ſubmouet, quo maxima olim Imperia peſſum iêre. Ita quamuis ſua magiſtratibus inſignia apud vos ſint, murexque, & violæ color palmatas veſtras, ac triumphales illuminet, reliqua promiſcuo amictu agitis,

ſimi-

ſimilemque caueæ orcheſtram, & circumdatam ſapienti pallio Imperij maieſtatem miraretur hoſpes, niſi nihil admirari a vobis ipſis didiciſſet.

Ego veterum veſtitum, cultumque longa deſuetudine abolitum, etiam apud ſcriptores vix ſui veſtigia retinentem quùm eruditorum oculis ſubijcere conſtituiſſem, auſus ſum id opus Sacrario veſtro ſiſtere, quòd apud vos conceptum, atque editum, quòdque non exiguam lucem Græcis, ac Latinis ſcriptoribus allaturum ſpes eſſet, quos veſtro accitu, atque inuidiæ capaci liberalitate publicè interpretabar.

Nec fortaſſe pręter rem fuerit principis quondam populi, ſicut bella, opeſque ita domeſticum cultum, ac paratum propiùs inſpici, reputantibus quàm modicus initio fuerit, atque ipſi

naturę, gentiſque primordijs par: mox luxu victus ſit: donec eo ventum, vt idem corruptus, ac corruptor, moribus, ipſique demum Imperio labem attulerit. Quo magis ſeculo, veſtroque nomini gratulari libet, apud quos cum ex ęquo viuat Imperium, amictus ſimplicitas cum morum ſanctitate, contendit, immo abſtinentiæ index, ac cuſtos eſt, potens humanum genus emendare, ſicut Venetæ manſuetudinis beneficio Imperio ſubiecta, exemplo, cuncta terrarum refouentur. Valete bene rem gerite, Vincite,

Virtute vera, quod feciſtis ante hac.

Patauij in veſtro Athenæo Calend. Decemb. Anno CIↃ. IↃC. XLII.

OCTAVIVS FERRARIVS
LECTORI SVO S.

SI maiorum gentium Critici, atque harum litterarum principes fidem ſuam aliquando liberaſſent, & quem toties polliciti fuerant Commentarium De Re Veſtiaria non inuidiſſent, ſuperſediſſem ipſe labore hoc, atque aliud interim promiſiſſem. Sed quoniam beati illi ante fatis, quàm ſtudioſorum voto debitum perſoluerunt, quæ diu in hanc rem commentatus ſum non vltra ſupprimere conſtitui, & pro viribus poſteritati conſulere.

Res ea quidem ſi quæ alia in tota vetuſtate, vt maximè vtilis, & iucunda, ita ardua in primis, atque obſcura, nondumque ſatis viris doctiſſimis explicata.

Nam

Nam quæ ad hunc diem hoc argumento prodiêre biantes deludunt, cùmque au-ctores multum æstuarint, grandia minati pro Romanis barbaros, ac peregrinos habitus obtrudunt. Lazari Baysii conatus laudandus est, qui tamen si nihil aliud statuam nobis pro togata palliatam dedit, traxitque in eundem errorem non paucos vix exscusandos, cùm in veteribus nummis, ac lapidibus tot togatæ appareant. Sigonius totus in hoc sui dißimilis est, credo dissentiendi studio, & ne fieret accessio alterius.

Primus nugari desiit iunior Manutius, quem maluerunt recentiores transcribere, quam laudare, non multum solliciti, ne quis manum inijciat, cùm pridem doctorum monumenta iuuentutis manibus incuria, ac torpor excusserit: dum noua sectamur veterum incuriosi; Iamque idem

fa-

fatum Manutij ſcripta premit, quod Beroaldis, Politianis, Domitijs, Valliſque & reliquis nocuit, qui harum litterarum inſtauratores Italum nomen vltra Sauromatas porrexerunt; Quorum luminibus non tam offecit poſterior cura, quàm alienos fœtus ſibi ſupponendi mala libido, quibus vbi miram verborum volubilitatem non ſine lolligine, & repetitas ad faſtidium ſcriptorum ſententias addidere pro ſuis venditant, atque ambitioſa commentariorum mole ſcriptores prægrauant, lectores abſterrent, ijſque miraculo ſunt, qui libros oculis metiuntur, titulorum periti, quique bibliothecas in oſtentationem luxus exornant.

Neque hæc obtrectandi cauſa dicta velim, ſed vt ipſe quoque euincerer quoties culpæ huius affinis forem. Ceterum Manutium non ſemel in hoc opere præluxiße

xisse initio profiteor, & cum res poposcerit indicabo, nec alium quemquam honore suo fraudare animus est, per quem proficere licuerit. Neque etiam mihi tantum defero, vt magnis nominibus inseri velim, hisque optionem dari: sed id modo, vt quod illi vel altioribus curis districti omiserunt, vel fato intercepti ad exitum perducere nequiuêre, supplerem ipse, qui sicut non tantum ingenij, at fortasse non minorem curam, certe iuuandi litteras studium non impar domo attulißem. Quantum porro illud sit Lector incorruptus iudicabit, & quidem minores sincerius. Nobis hercules ijdem fontes, vnde illi arua Musarum irrigarunt, patuere; & quidem pronius, ad quos illi digitum intenderant.

Quid porrò hoc argumento præstiterint qui adhuc vitales auras carpunt, seque

ac

ac seculum exornare pergunt, in ipso opere apparebit; Neque ægrè laturos summos viros existimo, quòd sæpè ab ijs modeste dissentiam. Quam sibi veniam in alijs refellendis concedi illi postularunt, haud mihi denegatum iri certus sum. Ceterum nisi ingentia in me merita essent Francisci Putei Venetorum patronorum disertissimi, cuius domus perpetuum Musarum hospitium est, ac commune Prytaneum, hoc illi nomine plurimum deberem quòd nō pauca Romani cultus monumenta nondum vetustatis iniuriâ victa transmiserit, quo res ipsa sub aspectum caderet.

Hæc erant, quæ præfari necesse fuit, reliqua scriptorum solemnia, leniendo liuori, aut fascino depellendo ne tangam quidem. Ambitiosi simul est, & meticulosi ægros oculos, ac municipalem rubiginem

ex-

expectare, aut reformidare. Nimis preclare mecum actum crederem si hæc inuidia digna viderentur. Lector

Viue, vale; Si quid nouisti rectius istis,
Candidus imperti: si non his vtere mecum.

VLPIANVS D.
DE AVRO ARGENTO LEGATO.

VEstimentorum ſunt omnia lanea, lineaque, vel ſerica, vel bombycina, quæ induendi, præcingendi, amiciendi, inſternendi, inijciendi, incubandiue cauſa parata ſunt: Et quæ his acceſſionis vice cedunt, quę ſunt inſtitæ, picturę, clauique, qui veſtibus inſuuntur. Veſtimenta omnia aut virilia ſunt, aut puerilia, aut muliebria aut communia, aut familiarica. Virilia ſunt quę ipſius patris familię cauſa parata ſunt, veluti togę, tunicę, palliola, veſtimenta ſtragula, amfitapa, & ſaga, reliquaque ſimilia. Puerilia ſunt quæ ad nullum alium vſum

per-

pertinent niſi puerilem veluti togae, prętextę, aliculę chlamydes, pallia, quę filijs noſtris comparamus. Muliebria ſunt, quę matrisfamilię cauſa ſunt comparata, quibus vir non facile vti poteſt ſine vituperatione, veluti ſtolæ, pallę, tunicę capitia, zonę, mitrę, quę magis capitis tegendi, quam ornandi cauſa ſunt comparata, plagulę, pænulę. Communia ſunt, quibus promiſcuè vtitur mulier cum viro: velut ſi eiuſmodi pęnula palliumue eſt, & reliqua huiuſmodi quibus ſine reprehenſione vel vir, vel vxor vtatur. Familiarica ſunt, quę ad familiam veſtiendam comparata ſunt: ſicuti ſaga, tunicę, pęnulę, lintea veſtimenta, ſtragula & conſimilia.

OCTA.

OCTAVII FERRARII DE RE VESTIARIA LIBER PRIMVS.

QVI EST DE TOGA.

Toga: τήβεννος: τηβέλαιον. Vestimenti genus fuisse rotundum. ac clausum. Cap. I.

OGA, Romanum tegmen, ipsis Quiritibus longè vetustior scriptoribus perhibetur. Nam circummeasse a Pelasgis ad Lydos, a Lydis ad Romanos auctor est Tertull. de Pallio: & cum Suida Artemidorus eius originem ab Temeno Arcade deducunt, qui ad Ionij maris accolas nauigans primus eo modo chlamydem induit, a quo indigenæ edocti eadem ratione habitum suum composuêre, vestemque Tebennam corrupta voce a Temeno appellarunt. Verba Artemidori sunt lib. II. cap. III. prout ea viri doctissi-

mi ad Tertullianum emendarunt. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐσθὴς, ἣν νῦν τήβεννον καλοῦσιν ἀπὸ Τημένου τοῦ Ἀρκάδος, ὃς πρῶτος τὴν ἑαυτοῦ χλαμύδα τοῦτον περιεβάλετο τὸν τρόπον εἰσπλεύσας κατὰ τὸν Ἰόνιον κόλπον, καὶ ὑποδεχθεὶς ὑπὸ τῶν ταύτῃ κατοικούντων, ἀφ' οὗ μαθόντες καὶ οἱ ἐγχώριοι τὸν αὐτὸν ἐσκευάσαντο τρόπον, καὶ ἐκάλουν τὴν ἐσθῆτα Τημένιον ἐπώνυμον Τημένου τοῦ εὑρόντος, ὕστερον δὲ χρόνῳ παραφθαρὲν τὸ ὄνομα τήβεννος ἐκλήθη. Ab hoc igitur Temeno Arcade Τημένιον, mox Τήβεννον togam dixere. Hesychius Τήβεννος εἶδος περιβολαίου παρὰ Ῥωμαίοις. Vbi doctissimus Criticorum Περιβόλαιον appellat quemadmodum Artemidorus voce περιεβάλετο vsus est, quod nempe toga vt dicemus, ita inijceretur siue circumijceretur, vt totum corpus inuolueret. Etymologo Τήβεννος dicitur Regium gestamen. Sed si Romani Reges excipiantur nullus exterorũ Tyrannorum toga vsus reperietur, nisi ex dono Pop. Romani, aut eius imitatione. Malè itaque ex Polybio apud Athenæum id firmare docti conãtur, qui Antiochum Epiphanem memorat deposito Regio cultu amictum toga forum circum ire solitum. Πολλάκις δὲ καὶ τὴν βασιλικὴν ἀποθέμενος ἐσθῆτα τήβενναν ἀναλαβὼν περιῄει τὴν ἀγοράν. Id enim & præter morem fuisse notat Polybius, & ad imitationem Romanorum fecisse subiicit. Καὶ καθίσας ἐπὶ τὸν ἐλεφάντινον δίφρον κατὰ τὸ παρὰ Ῥωμαίοις ἔθος.

Togam ergo Romanorum gestamen fuisse nemo est qui ignoret: sed quæ eius forma, quodque a Græcanico pallio discrimen viri doctissimi delitigant nec satis rem expediunt. Glossæ Veteres Persij. *Toga est purum pallium forma rotunda & fusiore, atque inundante sinu.* Manutius in quæsitis Vesti-

menti

menti genus fuisse censet a summo ad imum clausum nullis manicis, quodque totum corpus tegeret, & inuolueret. Contra Sigonius in lib. de Iudicijs Togam apertam fuisse contendit, & quadratam. Quòd Athenæus lib. v. narret Romanos in Asia vt vim Mithridatis effugerent ad Templa confugisse, & quadratis vestimentis abiectis pallia sumpsisse. Ea autem quadrata vestimenta fuisse Togas Cicero indicare videtur pro Posthumo. *P. Rutilium facilius inquit, necessitatis excusatio defendet, qui cum a Mithridate Mytilenis oppressus esset, crudelitatem Regis in Togatos, vestitus mutatione vitauit. Ergo ille P. Rutilius qui documentum fuit hominibus nostris virtutis, antiquitatis, prudentiæ, Soccos habuit & pallium.* Ex quo colligit Sigonius quadratam togam fuisse, eandemq; apertã ex eo contendit, quòd Val. lib. III. de Nasica in Gracchũ impetum facturo loquens ait, *eum læuam manum aperta togæ circũ dedisse.*

Nihilominus Togam vestimentum clausum, & rotundum fuisse, quodque vno iniectu corpus inuolueret, multa sunt quæ conuincunt. Primum antiquæ statuæ, veteresq; nummi talem Togæ formam oculis subijciunt, quæ licet satis id superque comprobent, argumenta tamen non leuia adijciemus. Quod enim primo loco a Manutio affertur, nullius momenti est, qui existimat ita clausam togam fuisse, vt a summo ad imum nullam scissuram habuerit, & proinde ait, *indecorum visum esse pectus nudum patuisse.* Hoc enim omnino falsum est; Nam licet Togæ vt dicemus rotundæ & per imum ambitum essent conclusæ in superiori tamen ora ad ceruices laxè patuisse necesse est, tum vt dex-

trum brachium exereretur, tum vt claui in tunica Equitũ, & Senatorum apparerent vt in ſtatuis togatis videre eſt. Plut.etiam in Coriolano tradit, conſueuiſſe Magiſtratum petentes ſine interiori tunica in forum opertos toga deſcendere, vt qui cicatrices haberent ſigna fortitudinis aperirent; quod fieri minime potuiſſet, ſi per totum clauſa toga fuiſſet, & ceruicibus adſtricta.

Illud ergo potiùs quod idem Manutius vidit, cum antiquiſſimi Romanorum vt tradit Gell.l.VII. nullis tunicis vterentur, ſoliſque togis amicti incederent, niſi Togæ a pectore ad ima clauſæ fuiſſent, nihil velando pudori reliquum fuiſſet: idem dicendum de petitoribus, quos ſolis togis amictos in campum deſcendiſſe tradit ibi Plutar. ſiue vt cicatrices aduerſo pectore oſtenderent, ſiue ne pecuniam ad ſuffragia mercanda tunica occultarent, ſiue vt ſupplicarent humiliùs. Et quamuis cùm ſolas togas Romani induerent etiam campeſtribus velando pudori ſuccincti eſſent (quod de Catone tradit Pædianus pro Scauro, quem locum infra examinabimus,) id factum eſt, non quòd toga aperta eſſet, ſed cum ſiniſtro brachio læua eius pars ſubduceretur, ne aliquid Romano pudori deperiret.

Hinc eſt quod Cæſar infeſtis coniuratorum pugionibus petitus togæ ſinum ſiniſtra manu ad ima crura deduxit, *quò*, vt ait Tranquillus, *honeſtiùs caderet*: quod fruſtra feciſſet, ſi toga fuiſſet aperta; Obtendit ergo ſinum, ideſt læuam togæ partem brachio ſubductam demiſit ad pedes ne dum moribundus prolabitur, tunica, quæ tunc ferè ad medium crus pertinebat, nullis etiam tunc fœminali-

bus

pag. 5. et 49.

M. Aurelij.

pag. 5. 19. et 49.

Plautillae.

pag. 5. et 49.

bus, aut braccis, eas partes denudaret, quæ numquam satis obuelantur. Postremò Quintilianus lib. XI. cum cultum Oratoris describit, *Sinistrum brachium eò vsque alleuandum* docet (nempè sub toga clausa latens, nam dextrum supernè exerebatur) *vt quasi normalem angulum faciat, super quod ora ex toga duplex* (idest hinc indè brachio pendens) *æqualiter sedeat.* Cui hæc non sufficiunt subiectas Togatorum imagines accuratè perlustret, & oculis suis credat. Has autem e Cimelijs Caroli Stephani Littæ Mediolanensis V.C. deprompsimus, cuius præclaro nomine operis vestibulum collustrasse iuuat.

Figura A

Sigonij opinio refellitur Togam quadratam censentis. Athenæus explicatur. Cap. II.

EX his quæ suprà adduximus satìs liquidò apparet, Togam vestimentum fuisse clausum, & rotundum. Nam Marcelli Donati opinio censentis partim quadratum esse, partim circulare vt mitissimè dicam ridicula est. Sed fuisse quadratum ex Athenæi loco laudato Sigonius contendit, quod ante notauerat Victorius lib. XIX. Variarum. Vbi Athenæus sæuitiam Mithridatis in togatos commemorans, ait Romanos ab ipso oppressos in Asia quam occupauit, aut ad simulachra Deûm confugiendo, aut quadratis vestimentis abiectis ad pallia redeundo, antiquasque patrias iam relictas ab ipsis agnoscendo vitam conseruasse. Sed diligentius Athenæi locum expendenti mihi manifesto apparet, non modo interpretem Dalechampium, sed

summos viros Victorium, ac Sigonium aliquid humani passos esse; Verba Græci scriptoris hæc sunt. τῶν δὲ ἄλλων Ῥωμαίων οἱ μὲν θεῶν ἀγάλμασι προσπεπτώκασι, οἱ δὲ λοιποὶ μεταμφιεσάμενοι τετράγωνα ἱμάτια τὰς ἐξ ἀρχῆς πατρίδας πάλιν ὀνομάζουσι. Quæ sic verterunt docti viri. *Romanorum quidem alij ad simulachra Deûm confugerunt: alij mutata veste quadrata patriam quam principio gestabant nunc rursus induunt.* Perperam & contraria planè sententia. Sic enim vertenda erant. *Alij quidem ad simulachra Deûm confugerunt: alij togam vestimentis quadratis mutantes: siue, deposita toga pallia sumentes priorem quisque patriam fatentur.* Nam μεταμφιέννυμαι, & μεταμφιάζομαι est vestibus exutum alias induere, ita μεταμφιάζω τετράγωνα ἱμάτια est deposita priori veste, idest, toga, quadratum pallium induere. Lucian. τὴν πορφυρίδα μεταμφιέσομαι, *relicto pallio philosophico, purpuram induar.* Et Socrates lib. III. cap. XXIV. Hist. Ecclesiast. οἵ τε τριβωνοφόροι τοὺς τρίβωνας ἀπετίθεντο, καὶ εἰς τὸ κοινὸν σχῆμα μετημφιέννυντο. Loquitur de Philosophis qui extincto Iuliano deposito tribonio communem habitum resumpsêre. Ergo μεταμφιεσάμενοι τετράγωνα ἱμάτια est, mutantes togas quadratis pallijs, siue quadrata vestimenta resumentes, & vt ita dicam, mutantes rotunda quadratis, siue vt simpliciùs, quadrata vestimenta induentes. Idque miror a Magno Casaubono prætermissum, cum tamen vltimorum verborum ἐξ πατρίδας veram interpretationem solus attulerit, *priorem quisque patriam fatentes*; (scilicet vestitu) nec omiserit notare, τετράγωνα ἱμάτια esse Græcorum, non Romanorum, adductis in id Appiani ver-

verbis ciuil. lib. v. *Simplicitatem vero priuati hominis rursum ex ducatu, & habitum quadratum habens, & calceamenta Attica.*

Docti Viri opinio De Vestimentis quadratis expenditur. Cap. III.

Athenæi locus monet me, vt de vestimentis quadratis aliquid adijciam: quia quid ea fuerint, inter eruditos minimè conuenire video. Vir doctissimus in Notis ad Tertull. Pallium per hoc rectè Togam a Græcorum pallio distinguit, quod illa clausa, & rotunda, hoc apertum, & quadratum fuerit. Vestimentum autem omne apertum quadratum intelligi vult, quod nempe quatuor angulos habuerit; Angulos vocat extremam vestis partem vbi aperta est, quæ in acumen definit, vt scilicet duo anguli in ima ora vestis, duo in summa fuerint, qualia nunc vulgo pallia gestantur. Tale non modo Græcorum pallium fuisse, sed & matronarum pallas, virorumque Chlamydes, ac Romana paludamenta.

Hanc opinionem nititur conuellere Kercoetius, neque tamen quid vestimenta quadrata fuerint exponit. Eidem opinioni ne ipse adhærescam, illud in causa est, quod adduci non possum vt credam, omne pallium, seu vestimentum apertum fuisse quadratum. Frustra enim quadrati pallij mentio apud scriptores extaret, si omne pallium hac forma fuisset. Nam præter Festi locum de Ricinio allatū a Kercoetio: Petron. *mox incincta quadrato pallio cucumam ingentem foco apposuit.* Quo loco interpre-

tes nihil ſani afferunt. Si pallium omne tam virorum, quam mulierum quadratum fuit & apertum Enothea more reliquarum quadratum pallium habere debuit: ſatis ergo fuiſſet dicere pallio incinctam fuiſſe, ſi omne pallium quadratum fuit, quemadmodū & fruſtra quis toga rotunda indutus diceretur cum omnes togæ tales eſſent; Sane pallas, ideſt veſtem ſuperiorem mulierum, quæ & pallium dicebatur, apertas fuiſſe ſi nihil aliud veteres ſtatuæ oſtendunt. Si ergo omne veſtimentum apertum etiam quadratum fujt pallium muliebre quod apertum erat, etiam quadratum fuiſſe neceſſe eſt. Duo ergo notaſſe videtur Petronius, quod pallio cincta eſſet, cum tamen pallium non cingeretur; deinde, quòd quadrato, & fortaſſe ſacrorum quæ parabat peculiari. Sanè veteres omne veſtimenti genus pallium dixere, quam apertum, tam clauſum, vt toga *pallium rotundum* Iſidoro dicatur, nihilominns propriè ac ſimpliciter communique loquendi vſu pallium accipitur pro Græco indumento, vt a toga diſtinguitur. Hinc *tranſire a toga ad pallium, & palliatum incedere:* vt quoties quadrati pallij mentio incidit, non pro vt a pallio rotundo, ideſt toga diſtinguitur accipiendum ſit, ſed a pallio quod minime quadratum fuit. Sagum etiam veſtimentum apertum fuiſſe conſtat, quare horum ſententia & quadratum. Atqui Iſidorus lib. XIX. c. XXIII. Linnas Gallorum veſtes ſaga quadra appellat: fruſtra, ſi talia omnia ſaga fuiſſent. Idem cap. XXIV. *Sagum autem Gallicum nomen eſt: dictum autem ſagum quadrum, eo quod apud eos primum quadratum, vel quadruplex eſſet*. Et cap. XXV. *Pal-*

la

la est quadrum pallium muliebris vestis. Ac ne quis hoc positum ad distinctionē stolæ, siue cycladis putet, quæ rotunda, hæ tunicæ fuere non pallia. Si ergo omnia pallia aperta quadrata, satis fuisset pallam pallium appellare, illico enim quadratum intelligeretur.

Pallia quæ a nobis gestantur, quadrata esse contendunt, sed si formam eorum attendamus, non tam quadrata, quam semi rotunda apparebunt, & si qua parte patent consuantur, rotunda efficientur vt si quis cycladem muliebrem in anteriori parte discindat istorum sententia ex rotunda quadratam efficiet, & cum libuerit refinget rotundam. Præterea si omnia pallia fuere quadrata, quod inter vulgare pallium, & philosophicum discrimen fuit? Nam distincta fuisse, non est dubitandum: & pręcipuum Philosophiæ insigne cum pera, ac barba pallium olim fuit. Non enim sola materię vilitate, aut colore distinguebatur, quod philosophicum triboniū rude, ac detritum palliastrum esset, & fermè pullum, alioqui pauperes ac plebei, & quicumque exoleto pallio incessisset, pro philosopho habitus fuisset; Forma ergo, non materiæ vilitas, aut color vestimenta distinguit: atqui forma eadem omnino fuisset, si omnia pallia quadrata fingamus.

Noua opinio de vestimentis quadratis affertur. Quod inter vulgare pallium, ac Philosophicum discrimen fuerit. Cap. IV.

VT igitur & ipse quod sentio expromam, vestimenta quadrata illa tantùm fuêre, quæ ex duabus plagulis confecta erant, quarum vtraque quadrata erat, hoc est, quatuor angulos habebat, fibula autem in humeris nectebatur, atque ita hinc inde a lateribus aperta quales Diaconorum sacris operantium vestes visuntur. Tales veterum Carthaginensium tunicas fuisse Tertullianus tradit & *quadrangulas* appellat, non quod in medio apertæ essent, alioqui vel corpus renudassent, vel alijs interioribus tunicis iniectæ fuissent, sed quod ex duabus quadratis partibus confectæ, & a lateribus apertæ (non quales ætate Tertulliano gerebantur rotundæ & clausæ) quadrata iustitia starent, idest æquali vtriusque plagæ ora, nec cingulo inæqualiter suspensæ, vt rectè doctis obseruatum.

Quare non aliud discrimen inter vulgare pallium ac philosophicum fuisse videtur, quam quòd vulgare quadratum fuit, quod ex duabus plagulis confectum fibula in humeris necteretur: at Philosophicum fusius, ac semirotundum ad instar nostri, quod nempe & reijci in humerum poterat, & duplicari totumque corpus inuoluere, quod a Cynicis fiebat, licet sola materia diuersum pallium reliqui Philosophi gestarent, & ideo Iuuenalis dixit Cynica dogmata *Stoicis sola tunica distantia*. Nam in pallio conueniebant: tunicati stoici, Cynici ἄχιτωνες vt ijdem obseruarunt. In hoc autem pallio Philo-

losophico opus fibula non fuit, alioqui nec reijci in humerũ, nec duplicari potuisset, vt vulgare pallium quadratum, quod infibulatum nec reijciebatur in humerum, nec duplicabatur. Tales, aut non omnino dissimiles lacernæ, ac chlamydes Romanorum fuerunt, quadratæ nempè, & a latere apertæ, licet breuiores & vt plurimum non totam partem anteriorem operirent. Et ideò a veteri Interprete Persij lacernæ, ac pænulę pallia dicuntur ad ilud. *Scis comitem horridulum trita donare lacerna. Scis* (inquit) *birrum attritum comiti condonare. Lacerna pallium fimbriatum, quo olim soli milites velabantur. Penula, pallium cum fimbrijs longis.*

Coniecturam nostram, quod vulgare pallium ita quadratum fuerit, vt quatuor in imo angulos habuerit, & propterea ex duabus partibus confectum quales Diaconorum vestes, illud iuuat, quod similia Iudæorum, ac Græcorum pallia docti tradiderunt. Atqui pallium Iudaicum quatuor in imo angulos habuit. In illis enim ex Dei præcepto fimbrias & vittas hyacinthinas gestabant. Num. xv. *Loquere ad filios Israel & dices ad eos, vt faciant sibi fimbrias per angulos palliorum ponentes in ijs vittas hyacinthinas, quas cum viderint recordentur omnium mandatorum Domini*. Eas fimbrias etiam Christum Dominum gestasse verisimile doctis videtur, *quod venerat legem non soluere, sed adimplere;* Gestari has hodie a Iudeis docet Serrarius, cuius narratio nostram de quadratis vestimentis sententiam maxime confirmat. *Exiguam enim vestem habere eos tradit, gentis characterem, & insigne, quæ quadrata sit & dorsum pectusque tegat, a lateribus aperta, vt cilicia*

quæ-

quædam esse solent. Ex imis quatuor vesticulæ huius angulis pendere chordulas totidem, in quarum singulis nodi quinque ad quinque Moysis librorum, vt aiunt, memoriam. Præterea Epiphanius heresi XV. cuius locum attulit Kercoetius, ait *in scribarum pallio quatuor angulos fuisse, a quibus mala Punica penderent*, quæ certè in imis angulis fuêre, & non ad ceruicem, nam in veste pariter Pontificali in ima ora mala Punica appensa erant. Verba Epiphanij sunt: ῥοΐσκους γὰρ τίνας ἐπὶ τὰ τέσσαρα πτερύγια τοῦ τρίβωνος ἕκαστος εἶχεν. Ex quo tamen male colligit Kercoetius, ideo pallium illud Græcanici dissimile fuisse, *quod ad latera scissum & apertum fuerit:* nam non aliter quadratum esse potuit, & quatuor angulos habere.

Scio posse hic mihi pallium obijci, quod veteres Carthaginenses gestasse auctor est Tertullianus, quod quadrangulum fuisse, & ab vtroque laterum regestum idem scribit; Sed non eiusdem formæ fuisse omne quadratum pallium illud argumento est, quòd subijcit Tertullianus, id pallium ætate sua penes solos Aesculapij sacerdotes permansisse; *Instar eius hodie Aesculapio iam vestro sacerdotium est.* Soli ergo Sacerdotes Aesculapij vetus pallium gestabant id temporis, & tamen etiam ipse Tertullianus & quicumque austeriorem sapientiam sectabantur pallium tunc induebant, & quidem quadrangulum: non igitur eiusdem omnino generis fuere cuncta pallia quadrata. Si enim pallium illud idem cum vetere fuisset, frustra peculiare Asclepiadarum gestamē dixisset Tertullianus. Diuersum vetus pallium fuit, quod quomodo fibula

in humeris adſtrictum ab vtroque latere regeri poſſet, difficile eſt explicare.

Nec facile expediri poteſt, quod aiunt, Chriſti Domini pallium apertum fuiſse, & quadratum Philoſophici inſtar ex cuius quatuor angulis quatuor partes milites feciſse; Nam ſi pallium illud vulgaris noſtri ſimile fuit, vt quatuor partes fierent decuſſatim & per quadras ſcindi debuit, atque ita laceratum fuiſset magis, quam diuiſum. Quamquam ſi pallium illud quadratum fuit, vt ſupra explicauimus, quomodo tamen in quatuor partes diuidi potuerit, haud facile dixerim, quærant doctiores, nos fortaſse aliquid infra cum de tunica inconſutili curatius diſputabimus.

Et hęc de veſtimentis quadratis paulo vberius dicta ſint in re obſcuriſſima, ſi cui tamen altera opinio magis arridet, eam per me ſequatur licet.

Sigonij ſententia reiecta cenſentis Togam ſemicircularem, & apertam fuiſſe. Cap. V.

MArcellum Donatum ſupra reprehendimus, quod Togam partim quadratam, partim circularem ſtatuerit; non minor Sigonij inconſtantia, qui poſt quam veſtimentum quadratum eſse dixit, ſemicirculare facit, quod Dionyſ. Halicarnaſsæus Togam ἡμικύκλιον τῷ σχήματι. *Figura ſemicircularem fuiſſe ſcribat*: atque ex hoc contendit Sigonius apertam fuiſse, quod non aliter ſemicircularis eſse poſset. Verum non quod aperta eſset ſed quod Orbem abſolutum non faceret vt muliebres cyclades, ideo ſemicircularis dicta eſt, quemadmo-

admodum doctissimus Salmasius obseruat. Tota quidem in imo commissa erat, & clausa, sed circulum integrum, & perfectum non efficiebat, quia laciniosa circa imas oras, non æqualiter, nec perfectè rotunda, vt in statuis togatis videre est. Dici etiam posset, quòd licet plane rotunda esset, nihilominus brachio subducta semicircularis efficeretur ea scilicet parte qua subducebatur.

Neque tamen ex eo apertam fuisse togam dicendum est, etiamsi Val. Maximus tradat Scipionem Nasicam cum Gracchum interfecturus esset *læuam manum aperta toga circumdedisse, sublataque dextra proclamasse*. Nam si quis modum gestandæ togæ, quem infra dabimus, attendat, facile quid sit aperta toga intelliget. Quippe cum læua eius pars siue lacinia subiecto læuo brachio eleuaretur, & contraheretur in sinum, ea parte toga aperta videbatur, quòd nempe lacinia hinc inde brachio dependeret, ac veluti diuideretur, & aperiretur. Velleius de eodem loquens. *Scipio Nasica circumdata læuo brachio togæ lacinia in Gracchum irruit.* Ea ergo laciniæ partes hinc inde pendentes inuolui brachio Nasica, vt eo veluti scuto vteretur, quòd in repentina pugna vsitatum; Siue etiam ne fusum ac fluens vestimentum pugnantem impediret. *Læuum inuoluere toga,* Quintilianus dixit l. XI. *idque penè furiosum esse*. Plutarchus in Graccho de eodem Nasica. *Lacinia togæ super caput posita in Capitolium ire pergit, alij post eum toga circa brachium inuoluta secuti sunt*.

Mo-

Modus gestandi togam; Quid sinus & vmbo. Quintilianus explicatus. Cap. VI.

TOgam vestimentum fuisse clausum, ac rotundum, quodque vno coniectu totum corpus inuolueret & vtrumque brachium operiret, non est dubitandnm. Communis autem eius gestandæ modus fuit, quemadmodum togatæ statuę demonstrant, vt dextrum brachium qua parte ad ceruices patuisse diximus, exereretur: & ita quidem, vt antiquissimis temporibus manus tantum vsque ad cubitum porrigeretur, posteà totum brachium humerusque extaret. Sinistrum autem brachium non poterat per eundem hiatum exeri (alioqui toga ex humeris prolapsa ad pedes decidisset) sed sub ipsa toga extensum, extremam ipsius oram quæ & *lacinia* dicebatur, in rugas, plicasque contractam subducebat ad pectus læua manus extante. Quintilianus l. XI. *Sinistrum brachium eo vsque alleuandum est, vt quasi normalem illum angulum efficiat; Super quod ora ex toga duplex æqualiter sedeat.* Togæ ora subiecto brachio subducta speciem normæ referebat, siue regulæ, fabrilis nempe instrumenti ad quod omnia exigunt; super quod brachium, ait idē, *ora ex toga duplex æqualiter sedeat*; hoc est lacinia togæ veluti brachio diuisa, æquis partibus continentur, nec altera lōgior, aut breuior deformiter cadat. Rugas eas & plicas tam quæ superne a ceruice cadentes exerto brachio dextro colligebantur ad pectus, quam quæ in ima ora sinistro brachio subductæ contrahebantur veteres *sinum togæ* dixêre. Vir summus ad Tertullianum de pallio, Sinum in to-

ga nihil aliud fuisse contendit quam laciniam togæ, quæ sub humero dextro missa ad humerum læuum recurrebat, & oblique tamquam baltheus ducebatur; Sed Quintilianus, vt ipse quoque non ignorat, duplicem togæ sinum facit, neque tamen quis alter sinus ille fuerit explicat. Verba Quintiliani sunt eodem libro. *Sinus decentissimus, si aliquando supra imam togam fuerit, nunquam certè sit inferior. Ille qui sub humero dextro ad sinistrum obliquè ducitur velut baltheus, nec strangulet, nec fluat.* Sinus igitur duplex fuit: alter inferior, qui nempe ex lacinia togæ sinistro brachio contracta formabatur, ita tamen vt ima ora infra ipsum caderet, qui decentissimus Quintiliano dicitur. De hoc inferiori sinu capiendus est Suet. in Cæsare. *Vt animaduertit vndique se strictis pugionibus peti toga caput obuoluit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit quo honestiùs caderet, etiam inferiori corporis parte velata.* alter de quo diximus, ex lacinia superiori togæ, quæ porrecto brachio dextro deiecta ad pectus & in rugas complicata, obliquè sub dextro brachio ad læuum humerum ad instar balthei currebat.

Et ex togæ quidem redundantia in fortuitas rugas tam in summo, quàm in imo contracta sinus efficiebatur; Ceterum quoties illæ rugæ arte cogerentur,& nodo constrictæ, vt de toga Hortensij tradit Macrobius, contabularentur, eum *vmbonem* vocatum fuisse idem vir magnus ad Tertull. docuit, quem tamen a sinu distinctum fuisse vult, vt inde inciperet sinus, vbi vmbo desineret, & ipsum veluti vmbonem ambiret. Ea mens Tertulliani est. *Adeo nec artifice necesse est, qui pridie rugas ab*

exor-

exordio formet, & inde deducat in tilias, totumque contracti vmbonis figmentum custodibus forcipibus adsignet. Mox. *recognito rursus vmbone, & si quid exorbitauit reformato, partem quidem de læuo promittat, ambitum vero eius, ex quo sinus nascitur, iam deficientibus tabulis retrahat a scapulis, & exclusa dextra in lauam adhuc congerat, cum alio pariter tabulato in terga deuoto.* Vmbo iste Tertulliani haud dubie a sinu distinctus, centrum nempe & nodus artifex coëuntium plicarum, vt vir ille doctissimus explicat. Ceterum non semper vmbonem arte coactum fuisse docet Persius, qui de communi toga virili loquens ait.

—— totaque impune suburra
Permisit sparsisse oculos
Iam candidus vmbo.

Quem quidem eundem cum sinu fuisse crediderim cum nihil aliud esset, quàm fortuitæ rugæ ad instar vmbonis protuberantes, eumque sinum fuisse supra ostendimus. Quamquam quæ de forcipibus, nodoque artifice a Tertulliano, & Macrobio produntur mihi ficta videntur, cum nullus alius veterum huius rei meminerit. Quidquid sit, in togis communibus si nihil aliud sinus fuit, quam lacinia contracta in rugas, plicasque fortuitò congestas, adscribere eos oportebit, quid aliud præterea vmbo fuerit, quem nos non aliud fuisse statuimus quam rugarum in rotundum, & veluti in vmbonem contractionem, eundemque sinum fuisse contendimus. Nam doctissimus Manutius errat probè cum scribit, *sinus, qui ætate Quintiliani in vsu erant, non attexi, sed insui, vel appendi togis consueuisse.*

Primò enim ijdem ſemper ſinus in toga fuêre; Quintilianus non tradit, ſinus veterum diuerſos fuiſſe, ſed apud veteres nullos fuiſſe, poſterioribus per quam breues, quod nempe brachium veſte continebatur, atque ita nullus ſuperior ſinus efficiebatur, quem ex porrecto brachio factum diximus. Deinde ſi nihil aliud fuit ſinus, quam contractio, & corrugatio togæ ad pectus, quomodo tamquam res diuerſa adſui, vel appendi togę potuit?

Ceterum Quintilianus cùm duplicem ſinum faciat, *inferiorem decentiſſimum fore* tradit, *ſi aliquãto ſuprà imam togam fuerit*, ideſt, ſi extrema pars togæ cum ſinu non inuoluatur, ſed ſoluta paulo infra rugas cadat. At ſinum qui ſub humero dextro ad ſiniſtrum obliquè ducitur velut baltheus, *nec ſtrangulet*, inquit, ideſt non ita ceruicibus adſtringatur vt præfocet, *nec fluat*, ne nimis laxus ſit. Hoc autem ex ſtrictiore, aut laxiore togæ ora, quæ collum ambiebat, petebatur. Addit Quintilianus; *Pars togæ, quæ poſtea imponitur, ſit inferior; nam ita, & ſedet melius, et continetur.* Sinus ſcilicet inferior non inijciatur priori, ſed in ipſo brachio reſideat alioqui defluet, nec ſatis contineri poterit. Tùm ſubdit idem, *ſinum inijciendum humero cuius extremam oram reieciſſe, non indecens eſſe; Neque tamen cum toto iugulo humerum operiendum eſſe: alioquin fore, vt amictus fiat anguſtus, & dignitas, quæ eſt in latitudine pectoris perdatur. Hanc autem amictus obſeruationem initio dicendi eſſe vult, procedente verò actu ſinum ab humero rectè velut ſponte delabi, & cum ad argumenta, ac locos ventum eſt, reijcere a ſiniſtro*

to-

pag. 19

Titi.

pag. 5. 19. et 49.

togam, deycere etiam si hæreat sinum, conuenire. Cæterum vt lauam inuoluere toga, & incingi penè furiosum esse, sinum vero in dextrum ab imo reycere solutum, ac delicatum, ita nihil impedire quo minus laxior sinus sinistro brachio subijciatur. Hæc ex Quintiliano fusius paulò adduximus, quod totam veteris amictus Oratorij rationem, togæque, ac sinus explicarent, & quod locus is sanè perobscurus esset, nec illo explicando multum sudans magnus Turnebus hilum profecisset.

Brachij autem toga cohibiti, & exerti imaginem infrà habes. Figura B.

Brachium toga continere. Ciceronis locus explicatus. Cap. VII.

QVa parte ad pectus toga patebat dextrum brachium exerebatur; Et veteres quidẽ teste Quintiliano non exerebant, atque ideo tunc aut nulli, aut per breues sinus fuêre: post ea tempora non brachium modo, sed totus humerus exerebatur. Nec aliud intellexisse Plutarchum existimo, cum ait, C. Gracchum primum Romanorum per pulpitum ambulasse, & togam ab humero detraxisse. ὥς τε καὶ δημηγορεῖν, τον μὲν ἐν μιᾷ χώρᾳ βεβηκότα κοσμίως, τον δὲ Ῥωμαίων πρῶτον ἐπὶ τοῦ βήματος περιπάτῳ τε χρήσασθαι, καὶ περισπάσαι τὴν τήβεννον ἐξ ὤμου. Fuit tamen tempus cum more veterum brachium toga contineretur. Cicero pro Cœlio. *Nobis quidem olim annus erat vnus ad cohibendum brachium toga constitutus, & vt exercitatione, ludoque campestri tunica vteremur, eademque erat, si statim mereri sti-*

pendia ceperamus castrensis ratio, & militaris. Ad quem locum mirè nugantur interpretes, quos non moror. Postremus enarrator, qui tertium volumen Orationum fusè explicauit, inde peti discrimen inter togam, & pallium putat, quòd in togâ dextra libera, & expedita esset, pallium autem vtramque manum inuolueret, ita tamen vt dextra cum opus esset posset expediri, idque adductis Tertulliani verbis stabilire nititur. Sed etiam toga ita vtrumque brachium cohibebat, vt tamen dextra exeri posset, & pallium, præcipuè Cynicum humerum cum brachio excludebat vt toga: commune vero vt diximus, ita apertum erat, vt fibula ceruicibus adstrictum liberum dextræ aditum daret. Solum igitur eo loco Tertullianus togæ operosam molitionem cum pallij simplicitate confert, in quo nullæ vt in toga rugæ, nullus vmbo forcipibus cogatur, nulla contabulatio, quodque vno circumiectu vestiat, sicque nihil eo expeditius. Discrimen ergo pallij, & togæ aliunde quam a modo exerendi brachium petendum erat: de quo nobis satis supra dictum est.

In eo etiam falsus est Interpres ille, quòd tradit tam togatos, quam palliatos sinistram veste continuisse idque his Quintiliani verbis confirmat; *Quorum brachium sicut Græcorum veste continebatur*. Fortasse eum Manutij auctoritas decepit, qui etiam videtur existimasse, Quintilianum de sinistra locutum. Nam cum dixisset brachium non per manicas togæ, quæ nullæ erant emissum, sed reiecta in humerum ima toga expediri solitum subijcit, *per annum sumptâ virili toga modestiæ causa in humerum*

non

non reijci consueuisse; atqui non nisi sinistra imam togam in humerum reiectam constat. Ceterum verba Quintiliani, *quorum brachium sicut Græcorum veste continebatur*, de manu dextra intelligenda esse declarant quæ præcedunt. *Itaque etiam gestu necesse est vsos esse in principijs eos alio*, nisi dicere velimus sinistra in gestu veteres initio vsos; Quibus etiã intelligimus non totum cum manu brachium compressum, sed saltem manum emissam alioqui non alius, sed nullus gestus fuisset. Tertio Ciceronianus interpres labitur, quod cum negare non possit dextram toga cohibitam, ait *nihil aliud hoc fuisse, quam sinu dextram inuoluere*. Sed quomodo hoc nobis vir doctus persuadebit? Quis veterum hoc dixit? Artemidori verba non hoc habent. χρὴ γὰρ τὸν ἔφηβον ἐν τῇ χλαμύδῃ, καὶ τὴν δεξιὰν ἐνειλημμένην ἔχειν. Nihil hic de manu sinu inuoluta, nihil de toga; De chlamyde loquitur Artemidorus, qua dextram contineri vult, quam etiam toga anno virilitatis cohibitam scimus, sed hoc fuisse sinu dextram inuoluere negamus. Neque id fieri potuisse videbit quicumque, quæ de sinu togæ disputauimus perceperit. Aliter in pallio, & Chlamyde quæ vestimenta aperta fuêre. Datum igitur spatium vnius anni docet Cicero ad continendum brachium toga, hoc est ne anno virilis togæ iuuentus in viros transcripta more ceterorum brachium dextrum exereret, sicque togę ora superior vtrique humero insisteret, nec dextro brachio subiecta ad lęuũ humerum ad instar balthei recurreret. Hic profecto verborum Ciceronis sensus est. Seneca lib. v. controu. v. *Apud patres nostros qui forensia stipendia auspicaban-*

tur, nefas putabatur brachium extra togam exerere. Quæ verba manifestè indicant, Senecæ tempore eũ morem cohibendi brachij exoleuiſse: immo ætato ipſius Ciceronis, ait enim, *Nobis quidem olim annus erat vnus ad cohibendum brachium toga conſtitutus*; Diſcimus etiam ex Seneca, non totum brachium cum manu cohibitum, ſed ſaltem dextram extra togam miſsam ad geſticulationem, nam ſine geſtu eos oraſse non eſt credibile. Quare & Manutium falli neceſse eſt, qui de ſiniſtro brachio intelligit cũ ait *per annum ſumta virili toga, modeſtiæ cauſa toga in in humerum non reijciebatur*: quod verbis Ciceronis adductis probare contendit.

Mittere trans pondera dextram. Horatius explicatus Cur anno tirocinij brachiũ toga cohibitũ. Cap. IIX.

IN petitione honorum brachium quoque toga cohibitum eſse docet Horatius lib. 1. ep. 6.

Mercemur ſeruum, qui dictet nomina: læuum
Qui fodiat latus, & cogat trans pondera dextrã
Porrigere.

Mirum eſt quantopere locus hic torſerit quotquot Horatium interpretati ſunt; Qui cum multum æſtuaſsent, nihil præter ineptias attulêre. Alij enim fortaſse Actonem ſecuti *pondera* lapides interpretantur, qui porriguntur per vias, vt ſit *trans ſaxa magni põderis dextrã porrigere ad aliquẽ ciuem in via ſaxis impedita laborantem ſubleuandum*. *Alij trans põdera*, ideſt, *trans turbam quæ ſe obijcit, quæq; pondus affert tranſmiſſæ dextræ*. Alij etiam *grauia munera pondera eſſe* dixerunt; Poſtremò *trans pondera*,

trans

trans plaustra dixerunt *grandibus saxis, & magnis trabibus onusta manum transmittere.* Turnebus quidem, & Lambinus aliquid de prensatione, quę in petitione honorum fiebat subodorati sunt, sed quid esset mittere dextram trans pondera, non intellexerunt. Nihil autem aliud fuit, quam toga brachium exerere, hoc est trans togam brachio, atque humero obductam porrigere, quæ quoniam brachium premeret, & oneraret ideo poëtice *pondera,* appellat. Quare non sunt audiendi, qui brachium vlterius quam par est è toga protendere, interpretãtur. Monet Horatius, emendum esse seruum Nomenclatorem, qui quoties quis in aliqua tribu gratiosus occurreret Dominum moneat læuum latus fodiendo, vt brachium veste cohibitum exerat, siue extra togæ pondera mittat, ad ciuem eum prensandum.

Sed quare Romanis datum anni spatium ad cohibendum toga brachium? Festiuum est, quod ait Ciceronis Interpres nouissimus, *eo potissimum anno dexteram fuisse veste, et continendo, fulciendoq; togæ sinu saltem occupatam, vt ostenderetur nec tum quidẽ cũ incederet, & spatiaretur, manum debere, esse otiosam.* Quid enim alijs annis factum est, cum brachium exerebatur? num otiosa tunc manus fuit, cum minime debuit? num sinus tunc, qui nunc fulciebatur defluxit? Immo nullus dextræ vsus ad fulciendum sinum, qui humero, brachioque sinistro fulciebatur.

Vt igitur castè, ac pudicè iuuentus haberetur, hoc institutum est; lubrico scilicet ætatis flexu ipsiusque pubertatis initio, cum fere decimo quarto

anno id fieret. Ne ergo adoleſcentes contrectarentur, vt brachium, quod ad cubitum vſque, ob truncas tunicas, ſiue colobia nudum erat anno tirocinij toga cohiberetur conſtitutum eſt. Id eſse veriſſimum ipſum Ciceronem teſtem dabo, qui mox addit *& vt exercitatione, ludoque campeſtri tunica vteremur, eademque erat ſi ſtatim ſtipendia mereri ceperamus caſtrenſis ratio, ac militaris*; Nam cum reliqui in exercitatione, ludoque campeſtri, item caſtrenſi, ac militari nudi exercerentur, ſolis ſubligaculis ſuccincti, cur iuuentus anno togæ virilis domi, ac militiæ tunicata exercebatur? ob modeſtiam ſcilicet, ac pudicitiam, ne nuda epheborum corpora ſpectatorum oculis vorarentur: eandem ob cauſam brachium eodem anno toga cohibebat, eo ſcilicet ætatis tempore, quod vt ait orator ipſum ſua ſponte infirmum, aliorum libidine infeſtum eſt. Illud modò non ſatis expeditum eſse videtur, etiam ſi anno primo virilitatis brachium toga contineretur, quid cauſæ fuiſse dicemus, cur reliqui etiam eo anno elapſo in petitione honorum toga brachiũ cohiberent, & ideo eos Horat. ait *trans pondera dextram miſiſſe?* Ad quod non aliud in præſentia occurrit, quam candidatos Plutarchi teſtimonio ſine tunica in Comitium deſcendere ſolitos, ſiue vt aduerſa vulnera oſtenderent, ſiue ne pecuniam in ſinu geſtarent, ſiue vt ſupplicarent humiliùs: cum igitur, vel nudi ſub toga eſsent, vel arctis tuniculis, citra humeros deſinentibus amicti, nudum brachium minime exerere ſolitos, ſed decoris cauſa illud toga continuiſse, vt Tirones toto eo anno & vbique faciebant, & ideo neceſse habuiſse, cum prenſandum

eſset

esset, brachium exerere, & vt Flaccus loquitur *trans pondera dextram mittere*. Præcipuè autem vt ea modestia fauorem populi conciliarent.

Brachium exerere. Cethegi exerti, ac cinctuti. Horatius, & Lucanus illustrati. Cap. IX.

ET si brachium porrigere extra togam veteres exerere, & exertum brachium dicerent, *exertos* tamen proprie eos appellarunt, qui sine tunica, nudoque humero, & brachio extra togam porrecto incederent. Hoc Cethegorum peculiare ac gentile fuisse scriptores docent Lucan. 2.

—exertique manus vesana Cethegi.

Alibi *nudum* appellat. Quo loco recte notauit Sulpitius, *exertum* eum dici, qui habet humerum, & brachium dextrum nudatum. Quod quomodo fieret ex Horatio discere licet.

Fingere Cinctutis non exaudita Cethegis
Continget.

Lambinus sequitur Acronem, qui *cinctutos, cinctos ac militares interpretatur*, sed præter sententiam; Nam cum omnes, qui sacramento dicerent cingerētur, cinctique ideo essent, cur solos Cethegos cinctutos Horatius dixit? Quare quæ de cinctu militari a viro doctissimo afferuntur non faciunt ad hunc locum. Acron tamen M.S. in Bibl. Mediolanensi *Cinctutos exertos* recte ex Lucano interpretatur. Vt & alius Vetus interpres ibidè M.S. *Cinctutis exertis*. Porphyrio maculosus est, sed ex quo quasi per caliginem veram loci huius sententiam eliciamus. *Omnes enim Cethegi*, inquit, *morem seruauerunt eun-*

dem

dem Romæ inter cetera deſcriptam comam retulerunt; Numquam enim tunica vſi ſunt; Ideo cinctutos eos dixit, quoniam Cinctum eſt genus tunicæ infra pectus aptatæ. Locus quidem malè affectus, & cui ſine ope MS. ſanando non ego ſim. Quid enim hic *de coma deſcripta*? Fortaſſe legendum eſt; *Inter cetera deiectam togam tulerunt*; Quod nempe Cethegi ſine tunica incederent, ideo ſiniſtro brachio non contraxiſſe togam, ne cetera corporis nudarentur, cum ſolo cinctu velati eſſent. Quidquid ſit, ideo Cethegos exertos dictos intelligimus, quod ſine tunica, nudiſque humero, & brachio incederent, atque inde cinctutos, quod loco tunicæ cinctum geſtarent, hoc eſt, ſubligaculum, ſiue campeſtre, quod ſolas partes infra pectus velabat.

Hoc ſenſu capiendum Horatium vidit Parrhaſius, & eum ſecuti Turnebus, ac Sigonius, niſi quod Sigonius verba Turnebi pro verbis Acronis adducit. Sed in eo falſus eſt Parrhaſius, vt & Sulpitius, cum tradunt, eum morem Cethegorum fuiſſe, vt ſeminudi in bellum proficiſcerentur; Non enim *exerti* dicti ſunt, quod ſeminudi in bello, ſed quod domi, & togati exerto nudoque humero, ac brachio eſſent, quem poſtea morem etiam in bellis ſeruarent, vt ſcilicet ſine tunica ſolo cinctu ac chlamyde exerto gentili more brachio pugnarent. Silius lib. IIX.

Ipſe humero exertus gentili more parentum.

Nec verum quod ait Turnebus, Cethegos ſolo campeſtri cinctos reliquo corpore exerto, & nudo inceſſiſſe, niſi toga in vrbe tegerentur; Numquam enim exerti eſſe aut dici poterant, niſi cum togati;

Exer-

Exertum quippe ad togam refertur, extra quam brachium nudum cum humero exerebatur.

Cinctuti igitur Cethegi a cinctu siue campestri; Ouidius, *cinctutos Lupercos* appellat, quos nudos solo subligaculo incinctos discurrisse notum. Cur autem ita Cethegi incederent, ea ratio afferri potest, quod cum Romani antiquissimi solam togam sine tunica gestarent, vt diximus, Cethegos seuerioris vitæ, ac cultus in antiquo habitu perseuerasse, eumque morem posteros secutos esse.

Huc etiam Cæsaris verba trahenda sunt lib. VII. de bello Gallico. *Aedui visi ab latere nostris aperto, ij similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt; Ac tametsi dextris humeris exertis animaduertebantur, quod insigne pacatis esse consueuerat, tamen id ipsum sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant.* Lipsius ad Tacitum negat se intelligere quo modo humeri exeri potuerint: deinde Criticorum more quod non intelligit corrigit, vocemque *humeris*, confodit, & *dextris exertis* legit. Quasi verò non semper dextræ exertæ sint, nisi veste inuoluantur, aut credimus illo æuo chirothecas adhibitas.

In secunda editione, *dextris nudis exertis posuit*; Quod peius est. Nam dextris nudis, idem est ac dextris exertis. Seruius ad illud.

Aurea subnectens exertæ cingula mammæ

exertæ inquit, *nudatæ; Nudant enim quam aadusserint mammam.* & rursus ad id.

Hasta sub exertam donec perlata papillam

exertā ait, *nudam*. Nil opus correctione. Exertis humeris Aedui fuêre, idest nudis, & inermibus, quod

in-

insigne pacatis fuisse tradit Cæsar, detracto scilicet tegmine, siue laminis ferreis, quibus humeri in bello operiebantur.

Toga caput inuoluere, Caput aperire. *Cap. X.*

LIcet e toga brachium exereretur, & summa togæ ora ab dextro humero deflueret: facile tamen fuit cum res posceret eandem deiectæ togæ partem reuocare, caputque operire, aut inuoluere. Et Romanos quidem in Vrbe intecto capite incessisse, nullumque pilei, petasi, causiæ, & aliûs tegminis vsum nisi extra Vrbem in peregrinatione fuisse satis superque doctissimus Lipsius ostendit, cui assentiendum est, neque attinet rationes eius hic verbis inuertere.

Vnum modò refragari huic sententiæ videbatur, qua ratione si nudo capite vulgo incedebant in salutando tamẽ illud aperiebant, quod Pompeio fecisse Sullam tradit Sallustius, ac Plut., & fieri solitum quoties Cos: vel Prætor occurreret confirmat Seneca; Quod licet de militia, atque itinere extra Vrbem intelligere, atque interpretari possimus, vbi petasi vsus, Lipsij tamen eiusdem sententiam probamus ex Plutarcho in causis, morẽ fuisse Quiritibus quandoque ad solem, ventumq; & alia Cœli incommoda defendenda capiti togam inijcere, atque ita in occursu viri honorandi nihil aliud fuisse caput aperire, quam togæ velamen capiti detrahere. Plutarchi verba sunt. Οἱ ῥωμαῖοι τῶν ἀνθρώπων τοῖς ἀξίοις τιμῆς ἀπαντῶντες κἂν τύχωσιν ἐπὶ τῆς κεφα-

Seueri.
FVNDATOR PACIS.
pag. 29.

κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον ἔχοντες ἀποκαλύπ]ουσ). *Romani si cui obuiam facti sunt cui honor habendus sit, & si forte toga caput velatum habeant, id aperiunt*. Nec est cur Interpretem Lipsius tangat, nam velatum esse, & veste caput tectum habere idem plane est. Sed nescio quo pacto Lipsium fugerit alter Plutarchi locus in hanc rem præcipuus. Nam in Pompeio cum recenset eximios honores quibus Pompeium Sylla excepit, ait assurrexisse ei aduenienti, & caput aperuisse. In Græco est καὶ τῆς κεφαλῆς ἀπάγοντος τὸ ἱμάτιον. *Vestem capiti detrahentis*.

Ceterum nullo pacto eidem Lipsio assentiendū est, qui ait hoc factum fuisse laciniam togæ seu κράσπεδον imamque oram in caput reijciendo: idque veteres lapides ostendere, & fecisse Scipionem Nasicam apud Plutarchum in Gracchis; τὸ κράσπεδον, inquit, τοῦ ἱματίου θέμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. *Lacinia togæ capiti imposita*. Hoc nequaquam nobis Lipsius persuaserit. Non enim lacinia togæ limbusue inferior in caput reijci solebat, sed pars togæ superior ad ceruicem, quæ nempe sinistro humero insidebat & dextro deijciebatur: ea attrahebatur in caput cum sacra fierent, & cum res alia posceret. Nec dubitare potest qui modo veteres lapides, ac numismata viderit. Figura C.

Hoc si non sufficit, id ita factum esse ratio ipsa euincet. Nam de Cæsare scribit Tranquillus, cum se strictis pugionibus a coniuratis peti videret toga caput obuoluisse, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxisse quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte velata. Si lacinia, imaque pars togę vt credit Lipsius reijciebatur in caput, quomo-

do ſinus deduci ad ima crura potuit qui nihil aliud erat quam lacinia brachio ſubducta? deinde quomodo inferior corporis pars velata eſse potuit extrema orâ in caput ſubducta?

Pars ergo ſuperior togæ ad ceruicem vt diximus ſiniſtro humero incumbens trahebatur in caput, eaque obuelatio fuit. Maxime in ſacrificijs cuius rei cauſa a Plutarcho petenda eſt. Quare inter omina mortis Adriani illud Spartianus recenſet, quod ſacrificanti prætexta ſponte delapſa caput ei aperuit, vt recte Lipſius corrigit. Nec aliam ob causã apud Liuium lib. XXIII. Manitio Præneſtinorum Prætori *ſtatua in foro Præneſte ſtatuta eſt loricata, amicta toga, velato capite.* Habitu nempe vota concipientis; ſubijcit enim. *Cum titulo lamina anea inſcripto: Manitium pro militibus qui Caſilini in præſidio fuerint votum vouiſſe.*

Non ſolum autem in ſacris, contraque Cæli iniurias toga caput operiebatur, ſed in re crepera, & calamitoſa totum inuoluebatur. Hoc Cæſar, & Pompeius eodem leti genere ad Cereris generum deſcendentes in ipſa morte vſurparunt. De hoc Dio tradit, quod ſimulatque inſidias eſse, & ſe neq; defendendi ſui, neque effugiendi facultatem habere vidit, συνεκαλύψατο. Eodemque planè verbo in morte Cæſaris vſus eſt; Nam ita a coniuratis vulneratum refert, vt præ ipſorum multitudine nec dicere, nec agere quidquam poſset, ἀλλὰ συγκαλυψάμενον σφαγῆναι πολλοῖς τραύμασι. Quod Suetonius toga caput inuolere dicit. Plutarchus de Pompeio ὁ δὲ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις τὴν τήβεννον ἐφελκυσάμενος κατὰ τοῦ προσώπου. Et de Cæſare, ἐφελκύσατο κατὰ

τῆς

τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον.

Illud postremo non omiserim, Tranquillum, ac Dionem dissentire in Cæsaris cæde narranda; Ille enim tradit, e coniuratis Cimbrum Tullum, quasi aliquid rogaturum propius accessisse, renuentique & gestu in aliud tempus differenti ab vtroque humero togam apprehendisse, ne scilicet Cæsar brachia expedire posset. Atqui Dio narrat, quendam specie gratiarum agendarum accessisse, togamque Cæsari ab humero detraxisse, id enim signum inter coniuratos conuenerat. Quicquid sit, Cesar tunc vtrumque humerum toga opertum habuisse videtur, nisi hoc vltimum Dionis de humero sinistro intelligere malimus, ex quo detracta fuerit toga; Plut. ait Metellum (sed Tullium Cymbrum dicere voluit) vtraque manu comprehensam togam e collo detraxisse. τὴν τήβεννον αὐτοῦ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις συλλαβὼν ἀπὸ τοῦ τραχήλου κατῆγε. Idque signum aggrediendi fuisse, quod signum in coniuratione alias vsurpatum. Nam Suetonius narrat, eundem Cæs. post Quæsturam venisse in suspicionem, quasi cum Crasso, Sullaque, & Antonio conspirasset, vt Senatum adorirentur, signum autem cædis fuisse, vt Cæsar togam de humero deijceret.

Quod ad Scipionem Nasicam attinet, quem dicit Plutarchus vadentem contra Gracchum laciniam togæ capiti imposuisse, alia res fuit; Nam cum repente in mediam rixam iturus esset, vbi fustibus ac saxis, subsselliorumque fragminibus, & ceteris quæ furor ministraret maximè res agebatur, nullo spatio capiendi arma, non solam togæ laciniam, sed totam ferè partem inferiorem in rugas contractam,

ac

ac conplicatam capiti impoſuit ad tutelam, & ſe veluti galea communiuit, vt etiam ſic ſubducta toga expeditior in pugna foret; Eadem ratione qui cum eo erant, ex eadem toga clypeum fecerunt, *Alij*, inquit, *poſt eum toga circa brachium inuoluta ſecuti ſunt*.

Caput pallio inuoluere: Palliolum. Ciceronis Scholiaſtes notatus: Petronius explicatus. *Cap. XI.*

QVoties capite obuoluto veteres inducuntur; non ſemper id togæ lacinia factum eſt; Nam in eum vſum præcipuè palliola fuère, quæ Lipſius in Amphitheatro tantum ægrotorum fuiſse oſtendit. Qui tamen in eo audiendus non eſt, quòd cum ad id confirmandum Suetonij verba in Claudio attuliſset, *ob hanc eandem valetudinem, & gladiatorio munere quod ſimul cum fratre memoriae matris edebat palliolatus nouo more præſedit. Nouo more*, inquit, *debuiſſet enim prætextatus*. Falsò. Nam idem, & prætextatus fuit, & palliolatus; Palliolum enim nihil aliud niſi caput ad arcendum frigus velabat; Nouo igitur more præſedit Claudius caput palliolo tectus, quod ſola valetudo excuſare poterat.

Palliolis præterea cucullis, & alijs tegminibus qui latere volebant caput obnubebant. Quare non rectè Ciceronis in Piſonem enarrator verba illa, *Meminiſti ne canum cum ad te quinta ferme hora cum C. Piſone veniſſem, neſcio quo e gurguſtio te prodire inuoluto capite ſoleatum?* de togæ, pallijque Græcanici lacinia in caput reiecta intelligi vult.

Nam

Nam de toga id accipi non posse illud argumento est, quod tunc Piso soleatus; numquam autem toga cum soleis gestata, sed cum calceis. Cic. pro Cœlio. *Cur enim balneas publicas potissimum constituerat, in quibus non inuenio quæ latebra togatis hominibus esse possit, nam si essent in vestibulo balnearum, non laterent: sin se in intimum conijcere vellent, nec satis commodè calceati, & vestiti id facere possent, & fortasse non reciperentur.* Sed clarius II. Philippica. *Nam quod quærebas quomodo redissem; primum luce non tenebris, deinde cum calceis, & toga, nullis nec caligis, nec lacerna.* Non ergo de togæ lacinia ea verba accipienda sunt, quæ numquam cum soleis gestata.

Multo minus de lacinia Græcanici pallij, non enim extrema ora, sed totum pallium capiti inijciebatur. Talem inducit Mæcenatē Seneca. *Hunc esse qui in Tribunali, in Rostris in omni publico cœtu sic apparuerit, vt pallio velaretur caput exclusis vtrimq; auribus non aliter quā in Mimo Diuite fugitiui solent.* Atqui seruos olim in Comœdijs fugitiuos cum se ad cursuram expedirent pallium in caput iniecisse, vt agiliores essent, notum est. Plaut. Captiuis. *Num res certa st eodem pacto vt comici serui solent conijciam in collum pallium.* Et Epidico. *Age nunc iam orna te Epidice, & palliolum, in collum conijce.*

Pessimè autem idem enarrator hunc accumbentium ritum fuisse contendit ex Plutarcho in Pompeio de Demetrio eius liberto. Λέγεται ὅτι πολλάκις ἐν ταῖς ὑποδοχαῖς τοῦ Πομπηΐου προσμένοντος, καὶ δεχομένου τοὺς ἄλλους ἐκεῖνος ἤδη κατέκειτο σοβαρῶς ἔχων δι᾽ ὤτων κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον. *Fertur sæpe in conuiuijs*

cum Pompeius expectaret, & conuiuas exciperet accumbere solitus cum magno fastu habens pallium per caput ad aures adductū. Vbi bonus ille vir. *Nota* inquit, *particulam ἤδη qua notatur Demetrius, non quod accumbens veste caput inuolueret, sed quod Pompeium ipsum in eo præueniret*. Logi. Quis non videt notatam liberti importunitatem, quod ante dominum discumberet, qui alios conuiuas expectabat, deinde quod capite obtecto: quod soli ægroti, aut molles faciebant? Itaq; & Trimalcio ille apud Petroniū mollissimus *pallio coccino adrasum incluserat caput, circaque oneratas veste ceruices laticlauiam immiserat mappam*, quod conuiuis pænè risum excussit.

Ceterum quod ad uelandum caput attinet alterum Petronij locum nemo interpretum assecutus est. Anicula quæ olus agreste vendebat Encolpium errantem in lupanar perduxit *At subinde*, inquit, *vt in locum secretiorem peruenimus centonem anus vrbana reiecit, & hic inquit debes habitare*. Quid sit centonem reijcere nemo vnus aperuit. Quidam malo consilio *Iniecit*, legunt, quasi anus iniecerit legitimum habitum prostantium in lupanari. Quòd nempe Iuuenalis tradat Messalinam *veteri centone lupanar intrasse*: quasi quod illa ad dissimulandam personam fecit, omnes centonem eo loco sumerent. Nec melius, qui nescio quæ vela ad fores pendentia commenti sunt; Quod vt concedamus, quis vnquam ea vela centones esse dixit? Alij sic existimant, quos sequitur Hispanus interpres, aniculam reiecisse centonem, quo caput obnupserat Encolpius, quasi vetula peregrino illuderet, eius caput aperiens, cum potius velandum fuerat. Ceterum non

non minùs hic Hispanus nugipolyloquides est, quam quos ipse tales concinnat. Quî enim peregrinos omnes operto capite fuisse ostendet? Dein quis ad hanc rem centonis vsus præcipue in honestioribus? Cum præterea Encolpius nesciret se in lupanari stare, nequis ideo caput centone operuisse dicat. Quid ergo? paucissimis rem expediam. Anicula ipsa centonem suum, ideſt laceras vestes, ac pannuceam mille plagis concisam reiecit, & vredine percita se turpi palestræ renudauit, vt formoso iuuene quem de industria in eum locum perduxerat frueretur. Quod non ante fecit, quam in locum secretiorem peruenerat, ideſt in cellam meretriciam. Eadem enim ratione Encolpium in lustra rapuerat, qua Ascyltos a patrefamiliâs deductus fuerat. Quis huius interpretationis auctor illustrior ipso Petronio? Subijcit enim paulo post, Encolpium *cum tardè, immo penè iam sero intellexisset se in fornicem, esse deductum, aniculæ insidias execratum operuisse caput, & extra lupanar fugere cepisse.* Quę nam aliæ fuere insidiæ, quam quæ ab anu adolescentis pudori structæ sunt? Sed hæc fusiùs in Electis nostris, quæ propediem Deo dante vulgabuntur.

An toga cingeretur. Macrobij sententia reiecta. Cæsaris cinctus. Cap. XII.

FRustrà viri doctissimi quæsiuerunt, an toga cingeretur; nullus enim huic quæstioni locus fuit; Nam cum toga vtrumque brachium, aut saltem sinistrum cohiberet, totumque corpus inuolueret,

ret, cingi nulla alia ratione potuit, quin eâdem cinctûrâ, aut vtrumque, aut saltem læuum brachium colligaretur, quod cum, vt diximus, ad imam togæ oram contrahendam sub ipsa toga protenderetur, non nisi solutum, & vinculo expeditum id facere potuit. Deinde quomodo sinus contraheretur in humerum, reijceretur, reuocaretur, si cinctura impedimento fuisset? Atqui Sigonius, togam cingi solitam contendit, & Macrobij verbis nititur qui lib. II. de Cæsare, *Ita*, inquit, *toga præcingebatur, vt trahendo laciniam velut mollis incederet, vt Sylla tamquam prouidus dixerit Pompeio, caue tibi illum puerum malè præcinctum*. Hunc Macrobij locum ante nos suspectum habuit Manutius, atque pro toga, *tunica* ponendum esse censuit, quòd idem narrans Suetonius de tunica intelligat; Ait enim *Cæsarem cultu notabilem fuisse vsum enim lato clauo ad manus fimbriato, nec vt vnquam aliter, quam vt super eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura, vnde emanasse Sullæ dictum optimates admonentis, vt malè præcinctum puerum cauerent*. Absit vero vt cum Sigonio credamus, idem sensisse cum Macrobio Suetonium, & non ferendo errore in toga clauum fuisse, nam latum clauum pro tunica Senatoria & lati clauia sumi solitum satis docti ostenderunt.

Aut igitur corruptus Macrobij locus est, & pro toga, tunica reponendum est, quod fidentiùs ponerem, si quis MS. codex Macrobij ad manus esset in ea Vrbe, in qua etiam impressorum incredibilis penuria est; Aut suspicari possumus, ita tempore Macrobij togæ formam immutatam esse, vt a lateribus aperta, vel fortasse etiam additis manicis præcingeretur,

geretur, vt talem veterum togam fuiſſe Macrobius crediderit. Certe idem de Hortenſio loquens ait fuiſſe virum mollem, *quique in præcinctu omnem decorem poneret*, mox moroſam eius togæ ſtructuram deſcribit, quaſi de togæ cinctura intelligat; Aut demum exiſtimauit veteres nodum illum in rugarum contabulatione habuiſſe, quem fortaſſe togæ cinctum intellexit.

Sed, & ſi de tunica loquutus fuerit Macrobius, neque ſatis ſubſiſtere poteſt, quod ſubijcit, ita Cæſarem male præcinctum fuiſſe, vt laciniam trahendo velut mollis incederet; Id enim fieri non potuit niſi in tunicis longis & talaribus, quæ cum eſſent in viris probroſæ, & infames, non eſt credendum a Cæſare quamuis molli geſtatas, nec alius veterum id prodidit cum reliqua minutè exequeretur. Cùm itaque tunicæ viriles teſte Quintiliano paulo infra genua caderent, quantumuis laxâ cincturâ quis præcinctus eſſet non poterat laciniam trahere. Pręter quam quod laciniam trahere mollium fuiſſe, & effœminatorum vnus veterum quod ſciam Macrobius dixit. Scio genus hominum *cum tunicis demiſſitijs mulieroſum* Plauto dici, Sed cauſa in promptu, quia tales tunicæ mulierum fuere, & eorum qui opus muliebre faciebant: verum aliud eſt laciniam, ſiue ſyrma trahere. Tragœdi longum poſt ſe ſyrma ducebant, & nihil minùs quam effœminati audiebant. Verè quidem aiebat Cicero apud Macrobiũ *ſe in electione partium præcinctura Cæſaris deceptum fuiſſe*, quod nempe laxior cinctura effœminatum indicaret, & mollem, non quod laciniam traheret; Vnde Sylla monebat optimates, ne ex laxa præcin-

ctura fractum Cæsaris animum, & nihil ausurum existimarent, nam ipsi multos Marios inesse. Illud igitur de lacinia, quodque Pompeium Sylla monuerit, vt Cæsarem caueret, de suo Macrobius adiecit scriptor non ita accuratus, vt & plagij non semel victus. Cum hæc sub prælo essent Insubres patriam meam ex negotijs reuisi ibi in bibliotheca Ambrosiana in tribus Codicibus manu exaratis eãdem cum impressa lectionem repperi & in omnibus *toga* constanter retineri, vt omninò deceptum fuisse Macrobium necesse sit.

Cinctus Romanus: Modus cincturæ Cæsaris cur notabilis; Dionis interpres notatus. *Cap. XIII.*

IN cultu Cæsaris, ac laxiore cinctu enarrando nihil dissentit a Tranquillo Dio Cassius, cuius verba afferam quia malè ab Interpretibus accepta sunt; Postquam enim tradidit Cæsarem occasionem de se obtrectatoribus præbuisse, quod grandis iam natu formę studeret, subdit. Τῇ τε γὰρ ἐσθῆτι χαυνοτέρᾳ ἐν πᾶσιν ἐνηβρύνετο, καὶ τῇ ὑποδέσει, καὶ μετὰ ταῦτα ἐνίοτε, καὶ ὑψηλῇ, καὶ ἐρυθροχρόῳ κατὰ τοὺς Βασιλέας τοὺς ἐν τῇ Ἄλβῃ ποτὲ γενομένους, ὡς καὶ προσῆκον σφίσι διὰ τὸν Ἴουλον ἐχρῆτο. Quæ verba sic reddiderunt Interpretes *Quippe semper laxiori veste delicatè vtebatur, & cinctura fluxiore: aliquando etiam veste sublimiori, ac rubea vtebatur more Regum, qui Albæ quondam imperauerant, cùm a Iulo id ad ipsos peruenisset.* Sed quęnam esset ista vestis sublimior vellem mihi dicerent. Pueriliter ὑποδέσει vel pro fluxiore cinctura, vel pro veste interpretati sunt: quis enim vel leuiter litteris

Græcis tinctus ignorat, ὑπόδεσιν esse calceationem siue calceatum. Sed verba ipsa Dionis ab inter punctione laborant, & vna plus coniunctione abundãt, quod tot viros doctos qui Dionem recensuerunt latere potuit. Facile ergo cuiuis fuerat ea hoc pacto cõcinnare; Τῇ τε γὰρ ἐσθῆτί τι χαυνοτέρᾳ ἐν πᾶσιν ἐνηβρύνετο, καὶ τῇ ὑποδέσει μετὰ ταῦτα ἐνίοτε, καὶ ὑψηλῇ, καὶ ἐρυθροχρόῳ. *Nam veste laxiori semper molliter vtebatur: & calceamentis aliquando deinceps etiam altiusculis, ac rubeis.* Melius Xiphilini Interpres, qui de pedum tegmine intellexit, sed perperam *caligas* vertit cum *calceos* debuisset; de quo alias fortasse dicemus. Par error eiusdem Interpretis vt obiter dicam lib. XLIIX. vbi narrat Dio L. Antonium, & Fuluiam, milites, qui sibi arbitrium eos cum Cæsare componendi sumpserant, irridere solitos, ac ludibrij causa Senatum caligatum appellasse. διέσκωπτον γοῦν σφᾶς ἄλλα τε καὶ βουλὴν καλίγαν (Casaub. rectè καλιγάταν) ἀπὸ τῆς τῶν στρατιωτικῶν ὑποδημάτων χρήσεως ἐπικαλοῦντες. *Ab vsu militaris vestimenti,* ait Interpres. Putidè. Nemo enim tam puer est qui non videat, *à militari calceamenti vsu*, vertendum esse Sed hæc præter rem. Quemadmodum hunc Dionis locum a viro magno, non ferendo errore adductum vt ostenderet caligas etiam Senatorum aliquando fuisse, quod illi aliud agenti excidit. Neque rectè Xiphilinus ipse tradit, causam cur Cæsarem Sylla interficere voluerit fuisse, quod suspectam haberet cincturæ laxitatem.

Ceterum hæc cincturæ laxitas non in toga fuit, vt dicebamus, sed in tunica. Nam sola tunica cingebatur ab omnibus, prẹterquam a Senatoribus,

ac laticlauijs. Nam vt ex Quintiliano docuit etiam Manutius, quibus ius lati claui erat, ij non cingebãtur. *Cui, inquit Rhetor, lati claui ius non erit, ita cingatur, vt tunica prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites vſque perueniant; Nam infra mulierum eſt, ſuprà centurionum. Latum clauũ habentium modus eſt, vt ſit paulum cinctis ſubmiſſior*, ideſt, vt tunica lati claui, quæ non cingitur, paulo longior ſit tunicâ non habentium ius lati claui, quæ cingebatur. Egregiè igitur doctiſſimus Salmaſius ad Hiſtoriam Auguſtam obſeruat, cultum Cæſaris tripliciter fuiſse notabilem. Primò, quod cum ceteri tunicis non manicatis vterentur, & colobijs: Cæſar lato clauo, ſiue tunica lati claui manuleata indueretur, ita vt oræ manicarum fimbriatæ eſsent, quod mulierum proprium; Deinde quod cum ceteri laticlauij non cingerentur, ipſe nihilominus tunicam laticlauiam cingeret; Tertium fuit, quod laxiore cinctura vteretur, ſiue vt Græci dicunt κακῶς ζωνύμενος eſset. Haud inſcius ſum, non defore, qui aliter explicari poſse Quintilianum dicant; latum habentium clauum modus eſt, vt ſit paulum cinctis ſubmiſſior; Ita ſcilicet latum clauum geſtatum fuiſse, vt infra cincturam caderet, ſiue eſset cinctu inferior, atque hoc modo Suetonij verba de Cæſare accipienda. Verum id nullo modo conſiſtere poteſt; Si enim communis lati claui vſus fuiſſet, vt inferior zonâ eſset, id tamquam nouum ac notabile in Cęſare non obſeruaſset Suetonius, quòd ſuper latum clauum cingeretur; Latus clauus igitur tam apud Suetonium, quam apud Quintilianũ eſt tunica lati claui, quam vult cinctis ſubmiſſio-
rem

rem Quintilianus, ideſt tunicis aſemis, & quæ cingebantur: non autem cincturâ, quis enim diceret ſubmiſſiorem cinctis, ideſt cinctura? Quod ergo tunicam laticlaui cingeret Cæſar, cultu notabilis fuit, cum reliqui laticlauij non cingerentur. Et hoc eſt, vt docti obſeruant, quod Horatius dixit. *Latum demiſit pectore clauum*, hoc eſt, fluente tunicâ, & nullâ Zona conſtrictâ: cuius rei ignoratio viros natum litterarum Iuriſque Antiſtites eo adegit, vt ſcriberent, *clauum fuiſſe plagulam, quæ in pectus demitteretur collo appenſam, vt numiſmata, atque apud veteres puerorum bullæ erant ceruicibus ſuſpenſæ*. Quæ opinio iam doctis exploſa, Noſque de lato clauo infra pauca quædam afferemus.

Expenduntur ſcriptores qui togam cingi ſolitam docere videntur. Cinctus Gabinus. Cap. XIIII.

CEterum togam cingi ſolitam Sigonius ex Valerio Maximo confirmari poſse credidit libr. III. c. I. *Aemilius Lepidus puer etiam tum progreſſus in aciem hoſtem interemit, ciuem ſeruauit: cuius tam memorabilis operis index eſt in Capitolio ſtatua bullata, & incincta prætexta S. C. poſita.* Prætextam autem, togam fuiſse, nemo ignorat. Verum, vt etiam Manutio obſeruatum eſt, cinctus ille non communis fuit, aut ciuilis, ſed militaris, quem *Gabinum* dixêre, cuius origo è militia, & vſus initio tantum in militia fuit.

Frontinus etiam cinctus togæ meminit libr. I v. *Piſo Titium Præfectum cohortis, quod loco fugitiuis ceſſerat cincto togæ præciſo, ſoluta tunica, nudis pedibus*

bus in principijs quotidie stare iussit. Sed hoc etiam de cinctu Gabino intelligendum est; Nam cum antiquissimi Romani etiam in prælio togis vterentur, idque fusum, ac laxum vestimentum esset, non aliter quam ritu Gabino succincti pugnarunt. Plutarchus in Coriolano tradit, primis temporibus more fuisse Romanis in acie constitutis, antequam clypeos sumerent, togamque præcingerent, testamenta in procinctu facere, tribusque, aut quatuor audientibus hæredem nuncupare, τὴν δὲ, inquit, τότε τοῖς Ῥωμαίοις ἔθος εἰς τάξιν καθισταμένοις, καὶ μέλλουσι τοὺς θυρεοὺς ἀναλαμβάνειν, καὶ περιζώννυσθαι τὴν τήβεννον. De eodem cinctu capiendus idem Plutarchus, loquens de Romulo opima Ioui ferente, quamuis vestem solum incinctam dicat, αὐτὸς δὲ τὴν μὲν ἐσθῆτα περιεζώσατο. Hinc etiã quoties rixa in Vrbe oriebatur & ad manus ventum erat toga succingebatur. Idem Plutarchus de seditione Gracchana; ὡς οὖν ταῦτα τοῖς περὶ αὐτὸν ἐξήγγειλεν ὁ Τιβέριος οὗτοι μὲν εὐθὺς τὰς τ τηβέννους περιεζώννυντο. *Quod vt circumstantibus aperuit Tiberius præcingunt hi confestim togas*, mox subdit, *frangentesque apparitorum hastilia, quibus cætum submouent arripiunt fragmenta, vt ijs repellant vim inferentes.*

Atqui hic Cinctus Gabinus fuit. Seruius ad illud.

Ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis reserat stridentia limina Consul.

Gabinus, inquit, *cinctus ex toga sic in tergum reiecta vt vna (lege ima) eius lacinia a tergo reiecta hominem cingat*. Hoc autem vestimenti genere addit vti solitum Consulem bella indicturum, quòd cum Ga-

bij

bij Campaniæ ciuitas sacris operaretur, bellum subito venit, tum ciues accinctos togis suis ab agris (lege aris) ad bella profectos, & adeptos esse victoriam, vnde eum morem emanasse. Liuius etiã lib. IIX. de Decio se deuouente. *Pontifex eum togam prætextam sumere iussit, & velato capite manu subter togam ad mentum exerto super telum subiectum pedibus stantem dicere.* Mox. *Ipse incinctus cinctu Gabino armatus in equum insiluit, & se in medios hostes immisit.*

Ex his manifestum fit, cinctum Gabinum non aliud fuisse, quam cum togæ lacinia læuo brachio subducta in tergum reijciebatur, ac retrahebatur ad pectus, atque ita in nodum colligabatur, vt togam contraheret, & breuiorem, ac strictiorem redderet. Hoc intellexit Isidorus cũ ait. *Cinctus Gabinus est, cum ita imponitur toga, vt togæ lacinia quæ post, secus reijcitur, attrahitur ad pectus, ita vt ex vtroq; ex humeris picturæ pendeant, vt sacerdotes gentilium faciebant, aut cingebantur prætores.* Locus corruptus. Quid enim *picturæ ex utroq; ex humeris*? Puto legẽdũ *Cinctus Gabinus dicitur, cum ita imponebatur toga, vt togæ lacinia, quæ post reijcitur attraheretur ad pectus, ita vt ex vtroque latere penderet*, nempe togæ lacinia. Quod ad picturas attinet, ab Persij interprete decipi potuit omnia conuertens Isidorus cuius verba sũt *Toga est purum pallium forma rotunda, & fusiore, atque inundante sinu, et sub dextro veniens super humerum sinistrum ponitur: cuius similitudinem in operimentis simulachrorum, vel picturarum aspicimus, easq; statuas togatas vocamus.* Porrò idem Interpres Persij paulo post mutilus est cum ait ad illud *succinctis*

la-

laribus; *Quia Gabino habitu cinctuque Dij Penates formabantur obuoluti toga ſuper humerum ſiniſtrum dextro nudo*. Non enim toga ſiniſtrum humerum inuoluens cinctus Gabinus erat. Nam communis hic geſtandi togam modus. Idem paulo ante adductus. *Toga eſt purum pallium forma rotunda & fuſiore, atque inundante ſinu, & ſub dextro veniens ſuper humerum ſiniſtrum ponitur*. Non erat inquam Cinctus Gabinus toga ſiniſtrum humerum inuoluere, ſed quem ſupra poſuimus, & infra etiam explicabimus.

Cinctus ergo Gabini origo hæc fuit; Cum toga, vt diximus, longum, ac redundans veſtimentum eſſet, & ideo pugnæ incongruum, repentina, vt notat Seruius, apud Gabios hoſtium incurſione cum non eſſet tempus deponendi togas, ac ſumēdi chlamydes, ſubductam, & retrò reiectam togæ laciniam hinc inde reuocantes ad pectus ſe ea incinxerunt, ſiue ſuccinxerunt, qui cinctus inde Gabinus ſeruatus in ſacris, & cum Conſul Ianum reſeraret, aut Imperator in bello prætextam ſumeret, quæ hoc ritu incingebatur, aut Prætor mappam Circenſibus mitteret; atque hoc habitu ſtatua Lepido poſita eſt, & de hoc cincto togæ præciſo intelligendus Frontinus. Hoc etiam ſenſu capienda Afranij verba apud Nonium. *Equidem prandere ſtantem nobiſcum incinctam togam*, ideſt lacinia ſua retracta ad pectus conſtrictam, & colligatam. Niſi quis credat a meretrice in conuiuio togam more tunicę Romana cinctam, quod aliter fieri non potuit quam ſi vtrumque brachium exereretur, atque ita ſuperior pars ad humeris defluerет. Mihi ſufficiat oſtendiſ-

ſe togam communi vſu non fuiſſe cingi ſolitam, imò nec potuiſſe.

Docti viri opinio refutata de cinctu Gabino Catonis cum ius diceret. Tertullianus de pallio explicatus. Cap. XV.

TErtullianus de pallio c. III. ait, Catonem, qui Grecos pellendos Vrbe cenſuerat, Præturæ tempore Græcis in habitu fauiſſe humero exerto. Verba eius ſunt. *Atque adeo ipſe qui Græcos pellendos Vrbe cenſebat (litteras eorum vocemque ſenex iam eruditus) idem Cato iuridicinæ ſuæ in tempore humerum exertus non minus palliato habitu Græcis fauit.* Hic locus reique veſtiariæ imperitia mira vaticinari coegit interpretes. Sũt qui togatos humero exerto eſſe non poſſe dicant, ſed palliatos, & ideo palliatum Catonem in prætura fuiſse, non togatum. Alij Catonem quod Orator eſſet, & fori habitator habitu Oratorum fuiſse in Prætura contendunt, quòd Rhetores, & Cauſidici in geſtu faciundo humerum exertum toga haberent. Hos omnes iure refutat vir magnus in ſuis ad Tertullianum notis neque tamen ipſe meliorem ſententiam affert. Vult enim credi a Tertulliano deſignari tempus quo Magiſtratum geſſit Cato; Quòd nempe in Magiſtratu tantum, Prætura ſcilicet, vel Conſulatu, & reliquis, Romani humerum exertum haberent, atque hunc habitum fuiſse, quem cinctum Gabinum vocarent. Sic toga incinctos fuiſse Conſules, vel Prætores, cum in aliquo ſolemni actu verſarentur: cum rem diuinam facerent: Ianum recluderent: item cum Prætor in ludis mappam mit-

mitteret. Cum ergo Cato Prætor humerum exertus, siue nudus esset, hoc cinctu Gabino a Tertulliano dici, Græcis Iuridicinæ suæ tempore fauisse.

Sed demonstrandum fuerat viro doctissimo, etiã Prætores cũ Ius dicerent Cinctu Gabino incinctos fuisse, quod illi difficillimum fore puto, Vt autem hoc ei demus omnes Pretores in Gabino cinctu fuisse cum ius redderent cur Tertullianus solum Catonem nominauit, cum vtique validius futurum fuisset argumentum si dixisset, *Prætores omnes Iuridicina tempore humerum exerti habitu palliato Græcis fauerunt, immò quotquot Magistratus publica munia obibant*. Hæc nullo pacto possunt consistere. Quid ergo? Nomine Græcorum hîc philosophos designari nemo dubitare potest, qui meminerit vetus illud maledictum in Philosophos distringi solitum ὁ γραικὸς ἐπιθέτης; Et Græci quos pellendos Vrbe Cato censuerat Philosophi, siue sophistæ fuerunt. (Quanquàm non Catonem, qui exitu suo Vticam nobilitauit, sed seniorem, Philosophos Vrbe pellendos censuisse, & ideo memoria lapsum Tertullianum, & ratio ipsa, & Gasparis Sciopij V. C. autoritas suadet.) Cùm igitur hic Tertullianus tradit Catonem habitu palliato fuisse Græcis, de pallio Philosophorum haud dubiè intellexit quod ita præcipuè a Cynicis gestabatur, vt dextro brachio subiectum in læuum humerum reijceretur, exerto humero dextro, & plerumque nudo, maxime in Cynicis, qui sine tunicis, aut saltem strictis tuniculis humerum non velantibus induti erant. Vetus Interpres Iuuenalis ad illud Sat. XIII. *nec Stoica dogmata legit.*

A Cy-

A Cynicis tunicâ distantia, hæc notat. *Dicit Cynicorum, & Stoicorum dogma conuenire, tantum veste distare; Nam Cynica mater heresis stoica: Cynici absque pallio exerto brachio;* Sed vel nugatur solens Glossator ille, vel pro *pallio tunica* legendum est, totusque ille locus corrigendus: *Nam Cynica heresis* (secta) *mater stoica: Cynici absque tunica, ex pallio exerto brachio.* In Anthologia lib. 11. de philosophis.

Καὶ σόλιον, μάλιον, πωγώνιον, ὤμιον ἔξω.

Et bacillus, villosa vestis, barbula, humerus exertus. Quare S. Cyprianus *Cynicorum vocat exerti, ac seminudi pectoris inuerecundam iactantiam.*

His nempe Græcis philosophis, quos Vrbe pellendos censuerat, Iuridicinæ tempore fauit Cato exerto & ipse, nudoque humero, non ex Gabino cinctu, sed quia sine tunica erat, idque præter morem ceterorum, & ideo ipsum peculiariter nominat Tertullianus. Id nisi apertè docebimus nulla causa est quin nihil nobis in posterum credatur. Asconius Pedianus in Orationem pro Scauro *Cato* inquit, *Prætor iudicium, quia æstate agebatur, sine tunica exercuit, campestri sub toga cinctus; In forum quoque sic descenderat, iusque dicebat, idque repererat ex vetere consuetudine, secundum quam & Romuli statuæ in Capitolio, & in Rostris Camilli fuerunt, togatæ sine tunicis.* Sed quod ait Pædianus, id egisse Catonem, quia tempus æstiuum erat, præter tolerantiam est magni illius viri, ac Romanorum vltimi. Vera ergo causa a Plutarcho affertur, hoc illum egisse, non quòd gloriam ex hac nouitate aucuparetur, sed quo assuesceret ob solam turpitudi-

nem

nem erubescere, reliqua indecora contemnere. πολλάκις δὲ, inquit, ἀνυπόδητος, καὶ ἀχίτων εἰς τὸ δημόσιον προῄει μετ' ἄριστον. *Crebro sine calceis, et tunica procedebat a prandio in publicum.* Ob causam quam attulimus. Sed quod magis ad rem nostram pertinet, idem tradit, Catonem prætorem factum creditum esse non tantum maiestatis & fastigij rectè administrando adiecisse magistratui, quantum detraxisse, ac deformasse; Verba eius sunt ἀνυπόδητος καὶ ἀχίτων πολλάκις ἐπὶ τὸ βῆμα προσερχόμενος, καὶ θανατικὰς δίκας ἐπιφανῶν ἀνδρῶν οὕτω βραβεύων. *Quod frequenter sine calceis et tunica*(vetus Interpres perperã habet, sine toga)*ad tribunal accederet, & de capite illustrium virorum sententiam ferret*. Tertiò eiusdem rei meminit Plutarchus, quod cum Consulatus repulsam tulisset, eaque res non solum ipsis candidatis, sed etiam eorum amicis solita esset per multos dies cum aliquo rubore tristitiam, ac mæmorem afferre, adeò eum casum lentè tulerit Cato, vt vnctus pila luserit, & a prandio rursus in forum more suo sine calceis, & absque tunica descendens cum familiaribus deambularit. Ac ne quis dicat, præter tunicam superiorem etiam interiorem gestasse Romanos, & propterea nudum humerum habere non potuisse Catonem, non semper hoc verum fuit, & interiores istæ tunicæ, siue subuculæ strictæ erant, & humerum excludebant. Gellius lib. VII. c. XII. *Viri Romani primo quidem sine tunicis toga sola amicti fuerunt* (hoc voluit imitari Cato) *postea substrictas, & breues tunicas citra humerum desinentes habebant*; Quales etiam fuisse Cynicorum subulas, si tamen omnes ijs vtebantur existimamus.

Tam

pag. 5. et 49.

M. Aurelij.

pag. 5. 19. et 49.

Plautillae.

pag. 5. et 49.

Tam Cato igitur in Prætura, ſed ſolus, quàm Græci philoſophi exerto, nudoque humero fuerũt, & ideo Catonem in Prætura humero exerto non minus quam palliati ſolerent, Græcis Tertullianus fauiſse dixit. Recte igitur Baronium in exercitationibus Caſaubonus reprehendit, qui Catonem palliatum ius dixiſse prodidit, ſed nec ipſe Tertulliani ſenſum aſsecutus eſt. *Eandem* inquit *&c. Tertullianus ſignificare voluit, cum dixit illum ius dixiſſe humero exerto, quod non ſolum de palliatis dicitur, verum etiam de togatis, qui togæ laciniam humero detractam ſub brachium conijciebant*. Atqui omnes ætate Catonis exerto hoc modo brachio erant. Ita de nudo intelligendum, quia ſine tunica. Quare fruſtrà etiam a viris doctiſſimis tres modi afferuntur togæ gerendæ apud Romanos; antiquiſſimus, cum toga vtrumque humerum tegeret: recentior, quo toga ab humero dextro retracta, & ſub brachium miſſa in læuum deinde brachium congeſta dexteram liberam relinquebat: Tertius, cinctus Gabinus; Nam diligenter veteres ſtatuas togatas inſpectanti, nummoſque quorum beatiſſimum theſaurum ſuppeditat mihi Paulus Caotorta Veneti Senatus lumen longè clariſſimum, non alius quàm duplex modus occurrit, antiquiſſimus, quo brachium toga cohibebatur exerta dextra: & recentior, quo cum brachio humerus exerebatur; nec alio diſtinguebatur ab hoc cinctus Gabinus (vtrobique enim exertus humerus) quàm, quòd hîc toga cingebatur, nequaquam ibi. Et de his hactenus.

Figura. D.

Nullum in toga fibulæ vsum fuisse; Pancirolinon vnus error in re vestiaria perstringitur. Cap. XVI.

VT toga communi vsu non cingebatur, ita neque fibula nectebatur, nullusque in ea fibulæ vsus esse potuit, contra quàm censuit Pancirolus in libro rerum deperditarum. Nam cum vestimenta tantum aperta, vt pallia, & chlamydes, sagaque fibulâ in humero, vel ad ceruices iungerentur, ne scilicet defluerent: toga, quæ erat circumclusa, & humero sinistro inhærebat, vt læuo brachio sustineretur, nullo modo cadere aut defluere poterat, nisi spontè deijceretur, ita nullus in ea fibulæ vsus; nec quis quam veterum, quod sciam, fibulæ in toga communi mentionem fecit. Quare quam in veteri sepulchro auream repertam tradit ille, non togæ debuit esse, sed chlamydis, aut pallij: vt ante aliquot annos cum doctissimo Io. Rhodio disputaui. Nam togæ vsum non planè intellexit Pancirolus; Si enim clausum fuisse vestimentum non ignorasset non fuisse opus fibula intellexisset, quæ duas vestium apertarum partes iungebat. Verum non ita in re vestiaria versatum fuisse senem grauioribus studijs implicitum non est mirum, alioqui non toties duobus illis capitibus, lapsus esset. Vt cum ait *Aliculam chlamydem fuisse pallium, quod pueri vsque ad* XIII. *annum gerebant, idque ex Vlpiano colligi, post quod tempus prætextam sumptam*: vtrumque falsò. Neque Vlpianus hoc dixit; Lege enim Vestis XXIII. D. de auro arg. leg. hæc tantum habentur. *Puerilia vestimenta sunt, quæ ad nullum alium vsum pertinent, nisi puerilem veluti toga prætexta, alicula,*

chla-

chlamydes, pallia, quæ filijs nostris comparamus. Vnde nescio quid I.C. noster de pallio puerili vsque ad XIII. annum sit expiscatus. Cum notum præterea sit a pueris prætextam gestatam vsque ad tempus togæ virilis.

Hinc veluti in tenebris micat; Ait togam communem fuisse cœruleam, vt Crinitus manicatam: togam candidam tantum Senatorum fuisse: item tunicam eorundem totam purpuream, cuius latera globulis aureis connexa, qui lati claui dicti sint: Lacernas sub toga gestatas, quæ pudet recensere, nedum refellere;

Ceterum Dionysius Halicarn: lib. II. vsum fibulæ in toga videtur nouisse. Nam cum Saliorum cultum describit ait. *χιτῶνας ποικίλους χαλκέαις μίτραις κατεζωσμένοι, καὶ τηβέννας ἐμπεπορπημένοι περιπορφύρους φοινικοπαρύφους, ἃς καλοῦσι τραβέας.* Vbi trabeas, quæ togæ erant, fibulatas Salijs assignat. Sed vt solus Dionysius fibulæ in toga meminit, ita solus veterum togam Salijs adscribit. Apud me potior est Liuij auctoritas, qui solas tunicas pictas in Salijs agnoscit. Ait enim. *Salios item duodecim Marti Gradiuo legit, tunicæque pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen; cœlestiaque arma, quæ Ancylia nominantur ferre, ac per vrbem ire canentes carmina cum tripudijs, solemnique saltatu iussit.* Nec aliud quam puniceas tunicas agnoscit Plutarchus in Numa. *φοινικοῦς*, inquit, *ἐνδεδυμένοι χιτωνίσκους. Puniceas tuniculas induti.* Cruserius enim non rectè Dionysium magis secutus quã sensum verborum, *trabeati* vertit. Trabea enim non nisi toga fuit, Plutarchus tuniculas appellat.

Præter tantorum virorum auctoritatem ratio ipsa vincere videtur, sine toga Salios fuisse, nihil enim magis incommodum saltanti, quam vestimentum fusum, ac talare, nihilque tam ineptum, quam vt ait ille, *togam saltanti personæ inducere*.

Sed etiam si auctoritas Dionysij valeat, & habuerint Salij togas, simul & fibulas; non licet tamen arguere inde in communi toga fibulæ vsum. Nam fibulas illas in trabeis Saliorum non est credendum eundem vsum præstitisse, quem in vestimentis apertis ad partes diuisas connectendas, (nã clausam togam ostendimus) sed potius adhibitas ad ipsam togam contrahendam, atque attollendam, ne scilicet ad pedes fluens saltantes impediret; quales fibulæ fluentia mulierum pepla coërcebant. Vel quod verius mihi videtur, apud Dionysium ἐμπεπορπημένοι τὰς τηβέννας non tam est *infibulati togas*, quàm *succincti* ritu scilicet Gabino, de quo supra, quo etiam ritu easdem trabeas succinctas ab equitibus in transuectione gestatas non est dubitandum.

De Togæ materia. Lanarum varia genera. Toga pexa: & detrita. Cap. XVII.

TOgas, tunicas, lacernas, & reliqua Quiritium vestimenta ex lana confecta fuisse apparet, quòd nusquam vestes nisi a pretio lanæ, aut a colore scriptoribus cõmendantur. Plin. l. VIII. cap. XLVII. *Magna*, inquit, *& pecori gratia, vel in placamentis Deûm, vel in vsu vellerum. Vt boues victum hominibus excolunt, corporum tutela pecori debetur.* Deinde

de lanarum genera exequitur, omnemque Romanorum cultum inde confectum ostendit. Addit ex Varrone, lanam cum colo, & fuso Tanaquilis in templo Sangi durasse, factamque ab ea togam Regiam vndulatã, qua Seruius Tullus fuerat vsus. Atque inde factum, vt nubentes Virgines comitaretur colus compta, & fusus cum stamine. Etiam Martialis sæpè ab lana Tarentina vestimentis commendationem petit, præcipuè lib. II. ep. XLIII.

Te Lacedæmonio velat toga lota Galeso.

Vt Plinius Apulam, siue Tarentinam ceteris præfert. Siue Galesi fluuij propè Tarentum aqua pota ouibus pretiosum vellus daret: siue lana ipsa eodem fluuio lota, quod de alijs fluminibus veteres crediderunt, summam nobilitatem acciperet. Alia etiam lanarum genera memorat idem poëta, Parmensem, Bæticam, Altinatem.

Hinc natiui lanarũ colores in vestibus seruati, & celebrati. Quorum plura genera fuisse idem Plinius ostendit, vt etiam aliquibus nomina desint. *Hispania*, inquit, *nigri velleris præcipuas habet: Pollentia iuxta Alpes, Cani: Asia rutili, quas Erythræas vocant: Canusium fului: & Tarentum suæ pulliginis.* Hinc tot in lacernis præcipuè, alijs què vestibus, (si togam, ac tunicam demas, quę albę gestabantur) colores fluxêre, ab varietate scilicet lanarum earum què natiuo colore, aliquando etiam ab infectu.

Notat prætera Plinius, *Istriæ, ac Liburniae lanam pilo propiorem, quam lanæ, & ideo pexis vestibus alienam, & quam sola ars scutulato textu commendat in Lusitania.* Pexas vestes fuisse, in quibus ob villorum densitatem nec stamen, nec trama appareret,

alijs animaduerſum ſcio. Tales omnes recentes veſtes fuere. Martialis.

Pexatus pulchrè rides mea Zoile trita.

Nam veſtes obſoletæ, ac detritæ his contrariæ, in quibus ſcilicet vellere attrito, & defloccato, filorum textura apparebat; Idem lib. IV. ep. XXXIV.

Sordida cum tibi ſit verum tamen Attale dicit,
Quiſquis te niueam dicit habere togam,

Vbi niuea tenuis eſt, & detrita. l. IX. ep. L. de toga Partheniana.

Nunc anus, & tremulo vix accipienda tribuli,
Quam poſſis niueam dicere iure tuo.

Tales togas *decutes*, ſiue *decotes* Feſto dici cenſet Lipſius in Electis. Quia igitur lana illa Iſtrica, & Liburnica ſine villis fuit, & pilo propior, iure alienam pexis veſtibus dixit Plinius atquè ex ea ſcutulatam veſtem confici in Luſitania; Nam cum ſcutulæ in veſtibus quadraturę eſſent ad inſtar plagarum quibus retia diſtinguuntur, contextæ, ex lana villoſa haud quaquam texi poterant huiuſmodi ſcutulę quod villorũ dẽſitate textura, & artificiũ operiebatur, ſecus in lana minime villoſa, & pilo propiore, vt in Liburnica, vbi ſcutulatus textus non impediẽtibus villis apparebat. Similem Iſtricæ, ac Lyburnicæ lanam circa Piſcenas prouinciæ Narbonenſis, in Ægypto prouenire ſubijcit Plinius, ex qua veſtis detrita vſu tingitur, rurſuſquè æuo durat. Vbi fruſtra *tegitur*, vel *pingitur*, in ferciunt correctores: Nam *tingitur* rectum eſt. Veſtimenta communi lana confecta vſu attrita defloccantur, villoſque cum colore amittunt, nec renouari poſſunt etiam ſi denuo fingantur, nam delapſis villis cum ſtamine

ſub-

ſubtemen apparet. At veſtes lana Iſtrica, vel Aegyptia contextę, quæ pilo propior eſt poſtquam vſu obſoleuêre, colorem quidem amittunt, quem ſi tingantur recipiunt denuò, & interpolantur, nouęquè videtur, nihil enim pręter colorē amittunt, quia cum villis careant, & veteres, & recentes filorum texturam oſtentant: ſecus in reliquis pexis vbi detrita ſemel fila reparari non poſſunt. Hic eſt ſenſus verborum Plinij. Quare non ſemper veſti pexę trita oponitur, ideſt vetus, ac detrita, ſed recens ſine villis, quales ex lana de qua diximus contexebatur, eaque, *raſa* appellabatur, qualiſque, vt plurimum ſerica, quę ſine villis, & minime pexa: eaque ſcutulatæ texturæ aptior, vt ait Plinius; Hinequè exiſtimo Iuuenalem vtrumquè coniunxiſſe Sat. 2.

Coerulea indutus ſcutulata, aut galbana raſa.

Raſæ etiam togæ meminit Martial.

—— Raſam tu mihi mitte togam.

Lana coacta. Plinius vno capite non ſemel correctus, & explicatus. Cap. XVIII.

SEd quoniam in lanarum mentione verſamur, curæ pretium fuerit Pliniani loci eodem capite miſerè affecti curationem tentare. Poſtquam lanas recenſuiſſet, ex quibus veſtes texebantur, addit; *Lanæ, & per ſe coactæ veſtem faciunt, & ſi addatur acetum etiam ferro reſiſtunt: imò vero etiam ignibus nouiſſimo ſui purgamento: quippe alienis polientium extracta in tormenti vſum veniunt, Galliarum vt arbitror inuento, certè Gallicis hodie nominibus diſcernitur.* Nos penè adoleſcents, *ahenis polientium ex-*

tractæ, legendum videramus, & gauisi sumus cum eandem coniecturam apud doctissimum Gelenium inuenimus. Verum tetigit ille vulnus, non sanauit. Sic enim locus ille interpungendus est, *& si addatur acetum, etiam ferro resistunt, imò vero etiam ignibus; nouissimo sui purgamento ahenis coquentium extractæ in tomenti vsum veniunt*, Quæ enim ratio illa erat, quod ignibus resisterent lanę quia extractę ahenis venirent in vsum tomenti? Numquid tomenta igni resistunt? Duplex lanarum qualitas Plinio recensetur; altera, quod coactæ addito aceto ferro, & ignibus resistant: altera, quod earum purgamentum extractum ahenis coquentium (hoc malui; quam *polientium*, secutus veteres codices) ad culcitas inferciendas adhiberetur. Hoc est uenire in vsum tomenti; Tomentum quippe culcitæ fartum fuit, vt rectè Gelenius; Martialis

Culcita tomento quod viduata suo.

Isid. lib. IX. cap. XXVI. *Culcitę vocantur quod calcentur, idest farciantur pluma, siue tomento.* Id inuentũ Galliarum existimat Plinius, quia tomentum tunc Gallicis nominibus discerneretur. Nam lib. XIX. cap. I. de lino. *Nullum est candidius, lanæue similius: sicut in culcitis præcipuam gloriam Cadurci obtinent, Galliarum hoc, & tomenta pariter inuentum, Italiæ quidẽ mos etiam nunc durat in appellatione stramenti.*

Quæ sequuntur verba, eâdem prauâ interpunctione pessimè habent. *Nec facile dixerim, qua id ætate ceperit; Antiquis enim torus e stramento erat, qualiter etiam nunc in castris gausape;* Quid hoc monstri est? eadem res fuit stramentitius torus, & gausape? Nihil minus. Ait Plinius nescire se quando

do ceperint tomenta e lana fieri, quia apud antiquos non tomenta siue culcitæ in vsu erant, sed torus stramentitius, qualis adhuc in castris ætate Plinij retinebatur. Nihil igitur ad hunc locum gausape. Postquam in vrbe in locum lecti stramentitij tomentum venerat, inrepere tamen in castra culcitæ, siue tomentum non potuit, in quibus veterem e stramento torum non retinere nimis delicatum visum est, & præter disciplinam militarem. Ne longum faciam. Verbum illud *gausape* ad sequentia spectat, quæ sic concinnanda sunt. *Gausapæ patris mei memoria cepêre, amphimalla nostra, sicut etiam villosa ventralia*. Ignorare se dicit Plinius, quando lanæ in vsum tomenti venerint, quod apud antiquos e stramento torus esset. Atqui memoria patris sui factum, vt gausapæ in vsu esse ceperint, sicut ætate sua, & amphimalla, & ventralia villosa in vsum venerint. Gausapæ vestes villosæ ad instar tapetium. Amphimalla autem, siue ἀμφιμάλλοι χιτῶνες vestes vtrinque villosæ; Ventralia demum vestimenta contegendo ventri, quæ fortasse eadem cum semicinctijs. Plinius M. S. in Bibliotheca Ambrosiana eandem prorsus interpunctionem præfert, licet in verbo *gausape* corruptus sit, quod etiam ab altero M. S. deest. Sic enim ibi legitur. Qualiter iam nunc in castris Causa patris mei memoria cepêre, amphimalia nostra.

Nihil igitur gausape ad torum stramentitium, nihil ad tomentum. Ad Plinium intelligendum non parum facit Martialis, qui quid sit tomentum explicat lib. XIIII. *Tomentum lingonicum*.

Oppressæ nimium vicina est fascia plumæ

Vel-

Vellera lingonicis accipe rasa sagis.

Quo loco intelligimus, quare Plinius putarit inuentum tomenti Gallorum esse, & Gallico vocabulo discerni. Nam aliud erat tomentum *Lingonicum*, idque proprie tomentum, quod ex lana Gallicis sagis detasa cogebatur; Aliud minus propriè, quod *Circense* dicebatur, idque ex arundine concisa, iuncoque palustri inferciebatur, cuius vsus in Circensibus fuit. Idem titulo. *Tomentum Circense*.

Tomentum concisa palus Circense vocatur
Hæc pro lingonico stramina pauper emit.

Vbi lingonicum simpliciter pro tomẽto vsurpat. Qualis autem fuerit torus ille Plinij stramentitius ex eodem discas, titulo. *Fænum*.

Fraudata tumeat facilis tibi culcita plumâ
Non venit ad duros pallida cura toros.

Non eadem tamen ratio conficiendi tomenti Plinio, & Martiali. Ille ex purgamento lanarum coctarum coactum vult: hic ex lana lingonicis sagis derasa. Etiam ex pilis hircorum confecta tomenta notat Philargyrius ad illud Georg. III.

Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphij tondent hirci, setasque comantes
Vsum in castrorum.

In vsum castrorum, inquit, *quod inde tomenta fiant, itemque cilicia.* Vt vt sit, non est præter rem quod adijcit Plinius, cum hæc scriberet, *tunicam lati claui in gausapæ modum texi primum ceptam*. Reliquas tunicas ante Plinium in gausapę modum textas idest villosas, & pilis hirtas crediderim, demum etiam lati clauiam, in qua fortasse maius artificium fuit,

ne

ne scilicet claui purpurei villorum densitate tegerentur.

Vestis serica. Bombyx Coa, & Assyria. Plinius defensus. Cap. XIX.

TArdè admodum, & non nisi sub Imperatoribus serica vestis Romanis cognita. Eam a seribus Indię populis vnde aduehebatur, appellatam conuenit. De qua tamen duplex veterum opinio fuit. Alij enim, inter quos Virgilius, ac Plinius, Marcellinus, nec pauci præterea existimarunt, ex arborum lanugine aqua mollitam canitiem ab Indis depecti solitã, vnde Sericũ conficeretur. Plinius. *Seres canitio siluarum nobiles perfusam aqua depectẽtes frondium canitiem.* Reliqua scriptorum loca obuia sunt. Alij opus id bombycum esse tradiderunt, qui folijs inuoluti fila deducerent sericumque conficerent. Priores secutus Lipsius ad Tacitum hoc distinxit bombycinum a serico, quod bombycinum vermiculorũ opus esset, quos bõbyces dicimus: sericum autem ex illa Indica lanugine confectum. Nec pauci Lipsium sequuntur. Verior tamen Salmasij opinio videtur, qui ad Tertulliani pallium ex Seruio, & alijs ostendit, etiam sericum bombycum opus fuisse, & ideo non alia re, quam loco, sericum a bombycino diuersum, quod nempe bombycinum ab Indis aduectum præstãtissimum κατ' ἐξοχὴν sericum diceretur: bombycinum autem appellatum, quod in Insula Coo conficeretur.

Duplex autem bombycinum statuere videtur Plinius Coum, & Assyrium, & hoc quidem pretiosius:

ait

ait enim cap.XXIII. loquens de Coa bombyce. *Nec puduit has vestes vsurpare etiam viros leuitatem propter æstiuam. In tantum a lorica gerenda discessere mores, vt oneri sit etiam vestis. Assyria tamen bombyce adhuc fœminis cedimus.* Hîc in Plinium inclementiùs mea quidem sententia viri doctissimi inuecti sunt. Quasi vestes Coas ex Assyria bombyce confectas crediderit: item ab eadem bombyce Assyria quæ ceram facit bombycinum texi. Quicunque enim caput illud XXII. perlegerit, inueniet non a bombycibus, qui ceram faciunt, bombycinum texi, sed ab alio bombycum genere, de quo Plinius Aristotelem secutus ait; *Et alia horum origo e grandiore vermiculo gemina sui generis protendente cornua eruca fit, deinde, quod vocatur bombylis, ex eo necydalus, ex hoc in sex mensibus bombyx.* Duplex ergo Assyriorum bombycum species statuitur Plinio, altera quæ maior vespis, crabronibus, & fucis, nidos e luto, cerasque facit, altera de qua dictum est; Atque hi bombyces, non illi, qui ceras faciunt, telas aranearum more texunt, ad vestem luxumque fæminarum, quæ bombycina dicebatur. Huius vestis bombycinę generatim sumptę occasione adijcit Plinius primam, quæ bombycinum texuerit, fuisse Pamphilem in Insula Coo, non tamen quod ex Assyria bombyce; quî enim id fieri potuit, sed ex Coa, licet diuersa Coę bombycis generatio quam sequenti capite tradit.

Quod si credidisset Plinius, Pamphilem ex bombyce Assyria texuisse, nullum discrimen fuisset inter Assyriam, & Coam: nam eadem vestis fuisset Assyria, quia ex Asyria bombyce, & Coa, quia

in Insula Coo, a Coa muliere pertexta. *Prima Pamphile bombycum telas redordiri, rursusq; texere inuenit*. Ita veteres codices habere docuit Gelenius non *retorquere*; Ipse Plinius vbi de Seribus loquitur, idē verbum redordiendi vsurpat. *Seres canitio siluarum nobiles perfusam aqua depectentes frondium canitiem, vnde geminus fœminis nostris labor redordiendi fila, rursumque texendi*: quod eleganter positum; bombyces dum telam suam conficiunt ordiuntur fila, ideſt ſtamina deducunt, texuntque tramam licijs nectentes, fæminæ ad texendam veſtem iterum ordiuntur fila, iterumque texunt.

Ceterum tam ſerici, quam vtriuſque bombycinæ veſtis, hoc proprium fuit, vt quod dixerunt veteres, corpora denudarent. De ſerico Plinius: *Tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitus, vt in publico matrona transluceat*. Et Seneca: *Video sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est, quo defendi corpus, aut denique pudor possit: quibus sumptis mulier parum liquidò nudam se non esse iurabit*. De Coa, quæ etiam a viris geſtabatur, Horat.

Cois tibi penè videre est
Vt nudam.

Multo magis de Aſsyria quam nondum auſos viros ſua ætate geſtare tradit Plinius. A pretio igitur aut a ratione texendi diuerſitas petenda fuit.

Porro aliquod diſcrimen inter Aſsyriam bombycem, & ſericum Indicum fuiſse apparet, licet vtrūque translucens fæminas denudaret, quod ſi res eadem fuiſset, dixiſset Plinius, *serico adhuc fœminis cedimus*, quod ab alieno orbe petitum vult, vt femina in publico transluceret. Atqui Plinium pro

Aſ-

Asſyria bombyce intellexiſse ſericum contendunt. Immeritò; Nam Plinius ſericum non fieri ex bombyce credidit, ſed ex pexa arborum lanugine. Præterea ętate Plinij viri Aſsyria bombyce abſtinebant, & tamen ante eius tempora ſerica veſtis a viris geſtata. Tacitus de Tiberij temporibus. *Promiſcuas viris, & fœminis veſtes*. Et tamen ante decretum fuerat, *Ne veſtis ſerica viros fœdaret*. Ex quo apparet, præſtantiorem bombycinam veſtem Aſsyriam fuiſse, ſiue maioris luxus, vt pote quam geſtare viros puderet, quibus ſerica vſurpata. Quare non eſt tam abſurdum, bombyces etiam in Aſſyria proueniſse, vt in Inſula Coo, licet non conſtet vnde hoc Plinius acceperit. Nec ea cum ſerica, vt dicebam, confundenda eſt. Certe Aſsyria eodem tempore & ſerica Romæ in vſu erat, & de vtraque diſtinctè meminit Plinius. Quid ſi ex India aduecta fuiſset, non eam bombycem appellaſſet, qui nullum bombycum opus in ſerico texendo credidit, ſed ſolam lanuginem.

Veſtes bombycinæ: ſericæ: ſubſericæ: multitia. *Cap. XX.*

BOmbycinæ veſtis mentio frequentior, quam ſericæ apud auctores occurrit, quod rarus ſericæ vſus, atque ex alieno orbe petitus, commodius bombycina ſubueheretur. Quamquam ſi verum eſt, quod de Cæſare tradit Dio lib. XLIII. ludis theatrum velis ſericis contexiſse, non tanta debuit tunc eſse ſerici penuria. Scio de ſubſerico Dionem, Tacitum, & reliquos, qui ſerici meminerint, capiendos, doctis viri animaduerſum quod apud Spar-

Spartianum dicatur Heliogabalus *primus Romanorum ſericam veſtem induiſſe*, ideſt holoſericam, *cum ante ſubſerica in vſu eſſet*, in qua ſtamen ex lino, ſubtemen ſericum erat. Magna tamen ſerici huius, ſiue ſubſerici copia debuit eſse, quæ Theatro contegendo ſatis eſset. Sed id verum ſericum, ſiue holoſericum, fuiſse videtur indicare Dio. τοῦτο δὲ, inquit, ὕφασμα χλιδῆς βαρβάρου ἐστὶν ἔργον, καὶ παρ' ἐκείνων, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐς τρυφὴν τῶν πάνυ γυναικῶν περιττὴν ἐσπεφοίτηκεν. Sericum quo Theatrum Cæſar velauit, fuit textura barbaricæ luxuriæ ad ſuperuacuum luxum Romanarum mulierum aduecta.

Sed tam ſubſericę, quam ſericę veſtis, id proprium fuit, quod, & bombycinę, vt transluceret, hominesque nudaret. Iuuenal. Sat. 11.

Acer, & indomitus libertatiſque magiſter,
Cretice pelluces.

Lipſius de Coa, ſiue ſerica toga intelligi vult. Alij de Coa tantum, nec de ſerica capi poſſe Iuuenalem, quæ tantum a fęminis tunc geſtata, cum Coa etiam viris in vſu, vt ait Plinius. Ego de ſerica, & quidem muliebri locutum poëtam cenſeo. Nam ſi ætate Plinij, ideſt, aliquot annis ante Iuuenalem Coa veſtis viris promiſcuè geſtata labētibus in deterius moribus, non erat quod poëta Cælum terrę miſceret, ſi Creticus veſte Coa inceſſiſſet. Hoc enim tolerabile iam fecerat vſus. Atqui hoc tamquam inſanum, ac fœdiſſimum exagitat.

——— Sed Iulius ardet,
Aeſtuo: nudus agas minus eſt inſania turpis.

Mox.

Fœdius hoc aliquid quando que audebis amictu.

Præ-

Præterea ait Satiricus futurum fuisse, vt meretrices talem togam recusarent, si damnatæ essent.

—— Est mæcha Fabulla
Damnetur si vis etiam Carfinia, talem
Non sumet damnata togam.

Non ergo vestis illa Coa fuit, quę multis ante annis meretricibus familiaris. Horatius.

Cois tibi penè videre est
Vt nudam.

Quare non togam Coam, siue bombycinam damnauit Aquinas poëta, quæ multo ante gestabatur a viris, sed sericam, & muliebrem.

Et ideo infrà eam vestem, *multitia*, appellat, quæ ab eodem feminis adscribuntur.

Humida suspectis referens multitia rugis.

Quamquam non ignorem multitiarum virilium mentionem a Vopisco fieri, sed quod additur, *virilium*, denotat propriè multitia muliebria vestmenta fuisse, & secutis temporibus a viris vsurpata, vt & vestes holosericæ.

Eius vocis originem me fateor ignorare. Nam quod alij quasi multilicia dicunt, & polymita intelligunt, præter verbi, nouitatem apud Iuuenalem sermo est de toga, quam albam fuisse constat, non filorum varietate intextam. Qui autem multicia a multum iciendo deducunt, quasi vestimenta multum icta, & percussa, præter idem vitium nouitatis, potius rei ipsi contrarium adducere videntur; Nam vestes multum ictæ, & bene textoris pectine percussę densiores sunt, minusquè pellucent; Quo magis enim trama stamini connectitur

tur, fila spissantur densius, minusque per ea corpora apparent.

In illo quoquè hærere me non abuerim; an de bombycinis togis capiendus Cicero sit, cum de Catilinæ socijs loquitur; *manicatis, ac talaribus tunicis, velis amictos, non togis*. Imò an Varro apud Nonium easdem intellexerit, cum ait. *Istorum vitreæ togę ostentant tunicæ clauos*. Nam bombycinas non multo ante Plinium a viris vsurpatas vidimus: Si lanęę, vt omnia tunc vestimenta, nescio an tales pellucidæ vestes, & vt ait Varro, *vitreæ*, ex lana confici potuerint. Nisi sericas fuisse dicamus, & de sub sericis intelligamus qualia Cæsariani Theatri vela fuisse supra tetigimus.

Nequè illud omittendum, quomodo hæ vitreæ togæ tunicæ clauos ostentarint, quasi vero communi toga claui purpurei tegerentur, neque apparerent per densum vestimentum. Cum tamen certum sit, clauis hisce Curiam ab reliquis ordinibus distinctam, quod fieri non potuisset, si latuissent. Fortasse igitur, cum plures in tunica clauiessent, & in toga communi duo tantum aut tres apparerent qua ad pectus toga patebat, & brachium dextrum exeri solitum diximus, togis vitreis, ac pellucidis pectus denudantibus omnes apparuêre, & in oculos incurrerunt.

Togæ color. Candidati. Cap. XXI.

TOgæ communis colorem album fuisse, satis doctissimus Manutius ostendit, & eum secutus magni nominis Criticus, qui ne Manutium

E qui-

quidem nominat, cui omnia ferè in hac disputatione debet. Neque hic ego congerendo scriptorum loca, quibus id probetur, lectoris otio abutar, cum vel mediocriter eruditi id ignorare non possint, & facile sit ipsum Manutium consulere.

Duo tamen sunt, quæ huic sententiæ refragari videntur; Alterum, si omnes vulgo albâ togâ Romani vsi, cur qui honores petebant, candidati dicti? Alterum, quod diebus Festis, & lętitiæ caussa albati Romani incedebant. Nuperus Milonianæ enarrator ait, *Magistratum petentes nihil habuisse in vestimentis præter album, & ideo candidatos vocatos, quia nempe sine tunicis essent in quibus claui purpurei, vel quod tunicæ ipsæ totæ purpureæ essent. Ita petitores, vel deposuisse tunicas purpureas, vel saltem clauos, & ideo candidatos dictos.* Quæ ratio nihili est. Nam tunicas nō fuisse purpureas, infra vincam: & clauos purpureos in petitione depositos, falsum est: & si verum esset, id modò in Senatu, & Equite locum habuisset, quid ij quibus nullum claui iusfuit? Quid plura? depositas tunicas in petitione consentiunt auctores non quod purpureæ, aut purpura illuminatę, sed vt aperto pectore honesta vulnera petitorem commendarent: Alij ne pecunia occultaretur emēdis flagitiosè suffragijs factū putant, quod refutat Plutarchus in Coriolano.

Melius ergo Lipsius, qui inter albam, & candidam togam distinguit, quod alba natiuo lanæ colore esset: candida addita creta fieret. Idquè ex Liuio, & Isidoro. Ille lib. IV. *Placet tollendæ ambitionis causa Tribunos legem promulgare, ne cui album in vestimentum addere petitionis causa liceret,* Isidorus,

Fit

Fit toga addito quodam cretæ genere candidior.

Etiam Manutius aliud fuisse candidum, aliud album docuerat, esse autem in colore candido splendorem quendam, qui non est in albo, itaque candidam niuem propriè dici, pallorem autem album, non candidum: licet aliquando confundantur, vt cum Gellius lib. III. tradit, *Scipionem die dicta, neque barbam desisse radere, neque non candida veste vti:* vbi *candidum*, pro, *albo*, vsurpatur, vt et apud Martialem.

Cum plebs, ac minor ordo, maximusque
Sancto cum duce candidus sederet.

Addita ergo creta, vt ait Isidorus, *candidior toga fiebat.* Illud tamen difficultate non caret, quod in omni togarum lotione adhibebatur creta, nec ars fullonia sine creta fuit. Titinnius apud Nonium.

Terra hæc est, non aqua,
Vbi tu solitus argutarier pedibus
Cretam dum compescis, vestimentaque lauas.

Et Plinius lib. XXXV. cap. XVII. vbi de generibus Cretæ loquitur, *Ergo ordo hic est: primum abluitur vestis sarda, dein sulphure suffitur; mox desquammatur Cimolia, quæ est coloris veri:* hæc autē & sarda cretę species fuere. Ex his apparet, omni togę adhibitam cretam fuisse. Fortasse ergo cōmuni togæ abluendæ creta adhibebatur, at togæ petitorum iam lotæ creta superinducebatur, vt candesceret magis, ac poliretur. Certè Plinius Cimoliam cretam abluendis vestibus in vsu fuisse scribit, Vmbricam autem, quæ, & saxum vocabatur non nisi poliendis vestibus assumi solitam. Illud etiam addere possumus, togas petitorū, vt candidæ

fierent, postquam Vmbrica expolitæ essent, prælo subiectas fuisse, vt nitescerent, splendorem que illũ acquirerent, quem coloris candidi proprium esse diximus, & ideo togam candidam λαμπρὰν Polybio dici, cum nempè a prælo, & a creta splendesceret.

Nam quod ait Lipsius, communes togas natiuo tantum lanæ colore albas fuisse, falsum esse ex Plinio ostendimus, qui artis fulloniæ cretam præcipuam facit; Quod nec ipse negare potest, nam explicans illud Plauti in Aulularia.

Qui vestitu, & creta se occultant, & sedent quasi sint frugi; *homines designari* ait *tenuiores, quibus cum copia mutandæ togæ non esset, tamen, vt nitidi apparerent, sub dies ludorum togulam suam incretabant*; *vel seruos, qui vt liberos mentirentur fortasse cretam addebant in vestem, vt in cauea fallerent.* Si ergo sola creta candida vestis fiebat, & isti candidati fuere extra honorum petitionem. Quare vt diximus, vestis petitorum candida fuit Cimolia primum, vt reliquæ vestes abulta, deinde Vmbrica, siue saxo expolita, tum prælo splendere iussa.

Quem ducit hiantem.

Ceterum Marcilius ad illud Persij,

Cretata ambitio

Notat ideo cretam togis adhibitam, vt rigidæ essent, tabularum, siue tiliarum capaces, quòd esse non potest; difficilius enim plicæ, ac rugæ in veste durata, quam in molli, & flexibili finguntur; Deinde cum omnes togæ plicas, rugasque haberent, si ad hoc cretabantur togæ omnes candidæ fuissent. Idem perperam locum Tertulliani accipit, *rugas ab exordio formet, & inde deducat*

in

in tilias totumque contracti vmbonis figmentum custodibus forcipibus assignet, legit *porpicibus* πόρπηξι fibulis quasi vllus ibi fitbulę vsuesse potuerit: sed de hoc alias.

Albus color lætitiæ causa adhibitus. Albati. Cap. XXII.

ALterum, quo cõmunes togas non fuisse albo colore ostendi poterat, illud erat, quod Romani diebus festis, ac solemnibus albati incedebant; idque non scriptoribus notatum esset, si reliquo tempore in alba veste fuissent. Horat.

Ille repotia, natales aliosque dierum
Festos albatus celebret.

Et Persius.

—— *Quamuis te albata rogarit.*

Vbi vetus Interpres, *Albata autem festiua, aut certe albata pura, & vitijs carens.* Idem ad illud, *& natalitia tandem cum sardonyche albus. Ad hoc recitaturus*, inquit *ornatus, & festiuus incedebat; Albus, aut festiua veste indutus, aut recitandi pauore confectus.* Etiam Xiphilinus in aduentu Teridatis Romæ impletum fuisse tradit forum: mediam eius partem a plebe albata, & laureata: alteram a militibus armorum nitore fulgentibus.

Lipsius hoc pacto nodum soluit quod Romani diebus festis, lętisque recentes togas sumerent, & vsu nondum sordidas, atque obsoletas. Sed quî fieri potuit, vt cum sæpè festi dies, & publica lætitia occureret pauperes, & tenuiores, quibus vix vna togula erat, recentes togas sumerent, ac mu-

tarent, vt in aduentu Teridatis albata plebs incessit?

Fuit cum existimarem, quòd loca, quæ a Lipsio afferuntur, sint scriptorum Augustæi aeui, quo scilicet iam togæ in desuetudinem abierant, & in locum lacernę successerant pulli, aut rufi coloris, diebus festis, ac solemnibus sumptas esse ab omnibus togas, quę albæ, & ideo albatos dictos, easque ferè recentes, quod rarò admodum ferrentur. Firmabã coniecturam meam argumento, quo Manutius togas communes albi coloris fuisse ostendit. Arguit Cicero Vatinium, quod in publico epulo Q. Arrij accubuerit cum toga pulla, cum tot hominum millia accumberent, ipse epuli Dominus Q. Arrius albatus esset. Cum ergo ad epulum publicum funebre non propinqui tantum, aut amici inuitarentur, sed populus vniuersus, in quo propemodum ait Manutius inumerabiles erãt sic a re domestica imparati, vt vestitum epuli gratia mutare non possent, verisimile non est, albam togam eos pro tempore sumpsisse, vt mox epulo finito aliam induerent; Ita credibile non est, vniuersum populum potuisse ad quod libet epulum, festasquè dapes recentes togas afferre, quas finito epulo alijs mutarent. Quod si quis contendat, ætate Ciceronis togas in vsu promiscuo fuisse, & hac ratione omnes albatos: facile erit reponere, Arrium licet in toga communi, albatum ad distinctionem Vatinij, qui pullatus.

Hæc olim, nec me huius sentẽtiæ pęnitet. Simplicius tamen fuerit si dixerimus, diebus festis, ac publica lętitia togas non nouas, aut recentes sumptas

ptas (quî enim hoc fieri ab omnibus potuit?) ſed lotas, & a fullone recentes. Id enim facile fuit etiam tenuuioribus togulæ ſordes demere, opeque fullonis eandem interpolare, priſtinoque candori reddere. Id nunc etiam vulgus vſurpat, vt feſtis diebus interiores lineas recenter lotas induant.

Nec indecorum modò fuit togas ſic ſæpè lotas diebus feſtis adhibere, vt etiam inter munera clientibus mitterentur. Martial. lib. x. xi.

Donaui tamen, inquis, amico millia quinque,
Et lotam, vt multum, terque quaterque togam.

Ideſt candidam, & pænè nouam; & hæc de albatis, & candidatis.

Pullus Color in luctu. Atrati. An idem a matronis vſurpatus. Cap. XXIII.

ROmanos in luctu atratos fuiſſe, hoc eſt nigra, ſiue pulla veſte indutos certum eſt. Veterum teſtimonijs paginas infercire putidum. *Togæ pullæ* meminit Cicero in Piſoniana, *Pullatorum procerum*, Iuuenalis. Tacitus in funere Germanici *atratam plebem*, inducit. Etiam Artemidorus lib. II. cap. III. ait, homini aegrotanti alba veſtimenta in ſomnis viſa mortem portendere, quod mortui in albis efferrentur. Nigrum autem palliũ ſalutem ſignificare, quod non mortui, ſed qui lugent mortuos, tali veſtimento vtantur.

De mulieribus ambigitur cum alij ſcriptores, eas depoſita purpura, & auro, in veſte lugubri fuiſſe dicant: Halicarnaſſæus, & eum ſecutus Sui-

das vestem nigram adscribat, & magna pars veterum. Atqui Herodianus, Statius, & Plutarchus albam vestem a fęminis in luctu vsurpatam tradunt, quorum verba iam a Lipsio ad Tacitum allata sunt; Isque ita veteres in concordiam adduci posse credit, si dicatur, nigras vestes luctus proprias fuisse stante Rep: albas sub Imperatoribus: quod vt non reiecerim, (quamquam fuscę vestis in luctu matronali meminerit Apuleius) illud nullo pacto admiserim, hanc causam mutationis videri, quòd cum veteres matronę in alba, aut nigra veste precipue incederent, postquam crescente luxu Galbanę, Cerulę, & Coloriæ inuectæ sunt, albam vestem spretam, vt vilem, & luctui tantum reseruatam. Hoc falsum est, nam, vt Valerius tradit lib. II. matronę in veteri Rep: & auro abundanti, & multâ purpurâ vsę sunt: contra sub Imperatoribus, aut interdicta purpura matronis, aut certis tantum personis permissa. Corruit igitur tota coniectura. Me eius mutationis causa hactenus latuit.

Togæ mensura. Togæ talares. Quintilianus explicatus. Cap. XXIIII.

CVM toga vestimentum laxum esset, ac fusum, pro opibus tamen cuiusque laxiorem fuisse, aut angustiorem Horatij Interpretes notarunt aud illud.

—— Tibi paruula res est.
Arcta decet sanum comitem toga.

Quare ille opum contemptor Cato cum arcta toga ab eodem inducitur.

Quid

Quid, si quis vultu toruo ferus, & pede nudo,
Exiguæque togæ simulet tesquore Catonem?

Pro opibus inquam, & arbitrio cuiusque, ne quis Orationum Ciceronis ennarratori credat, qui M. Antonium quòd prætextatus decoxisset arctiorem ceteris togam sumere debuisse scribit, quasi id lex iuberet, & non potius necessitas cogeret. Has togas arctas *togulas* scriptores vocarunt, quales patronorum auaritia clientibus donabat, quarum Cicero, & Martialis meminerunt. Iustam autem togæ mensuram sex vlnarum fuisse iidem Horatij Interpretes obseruant, vbi poëta Menam libertum carpit, quod toga sex vlnarum sacram viam metiretur. Mihi tamen verisimilius est quòd si sex vlnarum togę mensura fuisset, non id tamquã nouum aut insolens Horatius notauisset. Nisi id in liberto non ferendum, quod ingenuos deceret. Vt vt ea res se habeat, antiquitus quidem toga ad calceos vsque demittebatur, vt Græcorum pallium teste Quintiliano: idque vt fieret Plotium Nigidiumq; præcipere, qui circa illa tempora de Oratoris gestu scripserunt. Quo circa Plinium refutat idem Quintilianus, qui scripserit solitum tantùm Ciceronem id facere velandarum varicum gratia, cum tamen hoc genus amictus in statuis eorum quoq; qui post Ciceronem fuerunt, appareret. Id tamen etiam impudentis maledicentiæ, & exhausti pudoris vir Fusius Calenus apud Dionem semper magnis viris iniquum obiectauit Ciceroni, quod nempe demissitijs vestibus ad crurum vitia velanda vteretur. lib. XXXXVI. ὧν ἤδη σὺ ἐποίησας ὁ δεινός, ὁ σοφὸς ὁ πολὺ πλείονι τῷ ἐλαίῳ τοῦ οἴνου χρώμενος. ὁ καὶ μέχρι τῶν σφυ-

ρῶν

ρῶν τὴν ἐσθῆτα σύρων, οὔ μὰ Δί' οὐχ ὥσπερ οἱ ὀρχησταὶ, οἱ τὰς ποικιλίας τῶν ἐνθυμημάτων διδάσκοντές σε τοῖς σχήμασιν, ἀλλ' ἵνα τὰ ἄισχη σου τῶν σκελῶν συγκρύπτῃς. Interpres. *Qui vestem vsque ad talos dependentem trahis*. Rectius si togam talarem vertisset, nam Græci, & præcipuè Plutarchus ἐσθῆτα pro toga ponere consueuerunt. Ætate ergo Ciceronis, & paulo post Togæ talares fuère; At Quintiliani æuo eodem teste, non vltra medium crus porrectæ; Ait enim ipsam togam rotundam esse debere & apte cæsam, aliter enim multis modis futuram enormé: Aliter -- *rideri possit eo quod Rusticius tonso toga defluit*. Horat. 1. Serm. Sat. I I I. *Pars eius prior medijs cruribus aptè terminatur, posterior eadem portione, altius quam cinctura*. Mox subijcit. Quæ postrema verba, fateor, me magnopere torserunt. Quomodo enim togæ pars posterior altior quam cinctura esse potuit? Fuit cum existimarem de parte ea loqui Quintilianum, quæ brachio subducta in humerum sinistrum reijciebatur, & sic ipsa cinctura altior esset, siue de illa, quæ excluso dextro brachio ab humero pariter dextro defluebat, & tamen superior cinctura erat; Sed cum Quintilianus dicat, eadem portione, ac priorem, non aliter explicari potest, quam vt medijs cruribus, quemadmodum prior terminetur, & ita quomodo cincturâ altior erit? Fortasse Quintil: ibi pro cincturâ tunicam cinctam intellexit: quod nempè tunicæ Zonæ arbitrio, altiùs, submissius suspenderentur, & propterea vult togę partem priorem & posteriorem ita medijs cruribus terminari, vt tamen tunicæ cinctæ imâ ora paulo altiores essent. Iuuant coniecturam no-

nostram eiusdem Quintiliani verba paulo supra, vbi tunicæ laticlauiæ longitudinem tradit. *Latum* inquit *habentium clauum modus est, vt sit paulum cinctis submissior*, ideſt paulo longior tunicis, quæ cingebantur. Nam vt oſtendam cum illûc ventum fuerit, & aliquid ſupra tetigimus, tunica lati claui non cingebatur. Si ergo ibi *cinctis* ponit, pro habentibus tunicas cinctas, cur non & hîc cincturam, pro tunicâ cinctâ intelligamus? Si quis tamen priorem interpretationem malit, non repugnem. Vtramque trepidè, & hęſitanter poſui, donec alius meliora promat.

Togam antiquis temporibus commune veſtimentum fuiſſe tam virorum, quam fœminarum. Recinium. Feſtus emendatus. Toga meretricum geſtamen. Plebs infima quandoque togata. Gladiatores in toga producti.
Cap. XXV.

PRimis Vrbis temporibus tam viros, quam mulieres in toga inceſſiſſe, totamque Romanam gentem vere togatam fuiſſe veteres critici adnotarunt. Varro apud Nonium de Vita Pop. Rom. *Prætereo quod in lecto togas ante habebant; ante enim olim fuit commune veſtimentum, & diurnum & nocturnum, & muliebre, & virile.* Seruius I. Aeneidos *Sexus omnis, et conditio toga vtebatur: togas autem etiam fœminas habuiſſe Cycladũ, & Recini vſus oſtendit. Recinus autem dicitur, quòd poſt tergum reijcitur, quod vulgo Mauorte dicunt.* Recinum, ſiue

vt Festus Recinium, commune mulierum pallium fuisse, ex his Seruij verbis collegisse viros doctissimos, miror; Nam non fuisse commune mulierum pallium, docere eos poterat Nonius, cuius verba ipsi attulerunt. Is *Ricinium* modo *palliolum breue* appellat, modò *pallium, quo mulieres in aduersis rebus, et luctibus induebantur. Ricinium quod nunc Mafurtium dicitur palliolum femineum breue; Varro ταφῇ μενίππου. Nihilo magis dicere muliebre, quam de muliebri ricinio palliolum simplex.* Idem de Vita Pop. Rom. l. 1. *Ex quo mulieres in aduersis rebus, ac luctibus cum omnem vestitum delicatiorem, ac luxuriosum postea institutum ponunt, ricinia sumunt.* Nihil igitur opus distinctione, aut correctione, nam si *palliolum*, in *pallium* mutetur perit sententia Nonij qui ricinium palliolum esse dicit, idque Varronis auctoritate confirmat.

Non ergo commune pallium Ricinium fuit. Imò ætate Festi quid ea vox significaret, non plane constabat, ait enim *Recinium omne vestimentum quadratum ij qui duodecim interpretati sunt, esse dixerunt; Alij virilem togam, qua mulieres vtebantur prætextã clauo purpureo.* In V. C. est *Virtoga;* Vnde *Virilem togam* quidam fecêre, malè, nec rectiùs qui *vel togã* reposuerunt; Hoc enim modo idem esset pallium & toga, quadratum, & rotundum. Neque attinet dicere, ideo quadratum, quia apertum: togam autem, quia vt toga reiceretur, alioqui omnia pallia quæ reijci in humerum poterant, togæ etiam dici potuissent.

Sed non constabat quid esset proprie Recinium, & propterea alij quadratum vestimentum fuisse di-

dixêre, alij rotundum: qui duodecim interpretati sunt pallium quadratum explicarunt: contra alij togam muliebrem; Quare legendum *Alij togam qua mulieres vtebantur*. Nec displicet Lipsij coniectura qui Ver: legit. idest. *Verrius Flaccus togam esse vult*. In hac opinione fuit Seruius, Recinium fuisse togam, vel togæ simile, nam ex eo, & ex cycladum, quæ rotundæ erant, vsu a mulieribus togas olim gestatas contendit. Quòd si Recinium commune pallium fuisset, frustra ex vsu palij togæ vsū demonstrasset. Fuerit sane Rica eadem cum palliolo, & capitis integumento, dummodo Reciniū commune mulierum pallium non fuerit, quod nempè stolæ inijciebatur;

Sed vt vnde Recinij causa digressi sumus, redeamus (nam de Mauortio, siue Mauorte egregie ijdem viri doctissimi disputarunt) Toga antiquis temporibus commune viris, ac mulieribus vestimentum fuit. Hoc etiam Asconius Pædianus testatus est pro Scauro. *Toga* inquit *communis habitus fuit, et marium, & fœminarum: sed prætexta honestorum, toga viliorum, quod etiam circa fœminas seruabatur*. Verum non satis mirari possum, aut intelligere, quomodo prætexta esset honestiorum, toga viliorum. Nam præter magistratus, & Sacerdotes, puerilemque ætatem nulli ius prætextæ fuisse constat, & reliqui etiam honestiores in togâ purâ incessêre. Asconium quidem ætate Tiberij vixisse certum est, & ideo vsum prætextæ non ignorasse. Forte igitur hoc ex glossemate est, a quo deceptus Nonius qui *Prætexta*, inquit, *insigne Romanum, quod supra tunicas honorati quique sumunt*.

Hoc

Hoc quidem in mulieribus verum esse potuisse credo, vt nempe quo tempore toga communis vtrique sexui erat, honestiores matronę in toga prætexta incederent. Festus *Togam, qua mulieres vtebantur prætextam clauo aureo.* Sed de viris tota vetustas negat. Postquam togam deposuêre matronae, ea solis viris remansit, sed temporum mutatione etiam fœminis probrosis, quæque quęstum corpore tolerarent. Has enim togatas incessisse abunde Manutius ostendit quem non pauci, sed præcipuè summus Iurisconsultus in selectis Antiquitatibus aduocarunt. Acron ad illud *Peccesue togata. Matronæ, quæ a maritis ob adulterium repudiabantur, togam accipiebant sublata stola propter ignominiam. Toga autem meretrici apta, ita enim proſtare solebant cũ togis puellæ, vt discernerẽtur a matronis.* Quamquã in sacrificijs etiam honestas fœminas togis vsas docet Festus in verbo *Armata. Armata dicebatur Virgo sacrificans, cui lacinia togæ in humerum erat reiecta.*

Porro virorum omnis conditio togata. Primores, plebs, etiam populi vilissima pars, quae in emenda toga sumptum facere posset. Tertullianus de pallio cap. IV. *Vespillo, leno, laniſta, tecum veſtiuntur.* Et in fine operis. *Verum & Cerdones, & omnis gladiatorum ignominia togata producitur.* Quo loco docti immeritò Cerdones proturbant, ignotasque voces Latio inferciunt. Nam licet Cerdones, & reliquus popellus ob inopiam fermè tunicatus incederet, aut penulatus, præcipuè ea tempestate, qua togæ in desuetudinem abierant: nihil tamen præter paupertatem impediebat, quin extremæ sortis homines dummodo ingenui togam

ge-

gestarent præsertim in officijs, aut collegiorum sacris, festisque diebus. Cur igitur, licet raro, ex societate Cerdonum aliquis post ductam dentibus pellẽ toga non enitesceret? Quod ad gladiatores attinet, falso Lipsius existimat eos togatos depugnasse: ex Suetonio in Claudio. *Induxit vnum ex nomenclatoribus suis sicut erat togatum* Nam hoc tamquam nouũ notauit, quòd gladiator togatus induceretur. Capitolinus autem in Pertinace inter vestimenta Commodi recenset *togam, armaq; gladiatoria gemmis, auroque composita.* Et Tertullianus hîc *togatos producit gladiatores.* Sed non alij vsui fuisse togam credendum est, quam cum gladiatores in põpa ante pugnam incedebant, & spectaculum de se prebebant, siue vt Tertullianus loquitur producebantur, & de hoc Suetonius, & Capitolinus capiendi sunt. Quis enim credat togam fusum, ac prolixum vestimentum pugnæ adhibitum?

Imperatores togati. Cap. XXVI.

POpulus Romanus Quiritium omnis ius togæ habuit, diuque etiam plebs ipsa togata incessit. Immo sublata libertate ipsos Imperatores toga vsos certum est. Nam præter Cæsarem qui in toga confossus est: tradit Suetonius Caligulam, cum die muneris esedario Porio ob prosperam pugnam seruum suum manumittenti studiosius plausum esset, ita se proripuisse e spectaculis, vt calcata lacinia togæ præceps per gradus iret. Martialis quoque Domitianum *Martem togatum* appellat. Et alibi

Pal.

Palmataque ducem, sed cito redde togæ.

Spartianus de Adriano. *Ipse cum in Italia esset semper togatus processit*. Capitolinus etiam notat Antoninum Philosophum per Brundusium in Italiam venientem togam sumpsisse, & milites togatos esse iussisse. Sic Pertinacem cum peteretur ad necem toga caput operuisse. Lamprid. in Alexandro. *In vrbe semper togatus fuit, & in Italiæ Vrbibus*. Idem. *Veste, vt & pingitur alba vsus est, nec aurata, penulis, togisq́, communibus*.

Non tamen toga pura, & communi semper vsos sed aliquando toga purpurea & triumphali inde apparet, quòd inter reliquos honores hunc Cęsari à Senatu tributum testatur Dio l. XLIV. Τὰ μὲν γὰρ πρῶτα φέρεσθαί τε αὐτὸν ἀεὶ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τὴν στολὴν τὴν ἐπινίκιον ἐνδεδυκότα. *Primum ei datum est vt semper etiam in ipsa Vrbe toga triumphali indutus incederet*. Hanc autem fuisse purpuream & pictam suo loco ostendemus. Malè qui, *vt veste triumphali cinctus versaretur*, verterunt. Nihil enim de cinctura apud Dionem extat. Eo tamen honore non semper vsum Cæsarem credere par est, quod Dio eodem libro tradit *eum ex S C. vestem triumphalem omnibus ludis gestasse*. Et lib. LIII. post deuictos Astures datam Augusto potestatem Kalendis Ianuarij singulis coronæ, & vestis triumphalis gestandæ. Sane reliqui Imperatores in ciuili habitu vulgariq́;. Quare Tacit. l. XIII. Inter honores, quos sueta adulatione Senatus Neroni ob pulsos Armenia Parthos decreuerat eum precipue recenset, *supplicationes, et diebus supplicationum vestem principi triummphalem*. Capitolinus etiã in M. Antonino notauit

tauit ipsum, & Verum fratrem Ludos ob triumphum decretos spectasse habitu triumphali. Non igitur is in vsu communi.

Lampridius tradit, Alexandrum adeo ciuili ingenio fuisse, vt licet Imperator prætextam, & togã pictam numquam sumeret, nisi cum esset Consul. Quare Commodum perstringit Herodianus libr. 1. *quòd pro Romanorũ Principũ cultu leonis pellem indueret, purpureasque, & auro intextas vestes gestaret.* Et Trebellius de Gallieno. *Cum chlamyde purpurea gemmatisque fibulis, & aureis Romæ visus est, vbi semper togati Principes videbantur: purpuream tunicam, aureatamque virilem, eandemque manicatam habuit.* Tandem Vopiscus de Tacito. *Togis, & tunicis iisdem est vsus, quibus priuatus.*

Togas in luctu, & calamitate publica depositas. Quæ vestis earum loco sumpta. Cap. XXVII.

VEstes sepè in luctu publico ac calamitate mutatas, togasque depositas Dion Cassius testis est non vno in loco. lib. XXXIIX. *Cum eadem denuo euenissent, decreuerunt, vt vestes mutarentur.* Mox. *Non tamen, aut vestem lugubrem posuerunt, aut ad solemnes cœtus prodierunt.* Quæ esset ista vestis mutatio declarat idem l. XL. *Coss. Senatoriam vestem deponentes, & in veste equestri Senatum tamquam in magno luctu conuocantes.* Rursus lib. LVI. *Sequenti die Senatus habitus; & ad eum, alij quidem in veste equestri conuenerunt, magistratus vero in Senatoria, demptis prætextis.* Cic. in Orat. post reditum. *Consul, cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctiqu*

mutassetis, vnguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores, ædilesque tum abiecerant, irrisit squalorem vestrum. Ex quêis perspicuum êst, quod etiã notauit Faber in Semestribus, Senatores in luctu latum clauum deposuisse, & in veste equestri, idêst angusti clauia incessisse: Magistratus deposita prætexta in lato clauo tantum, equites sine clauo. Nollem tamen vir ille doctissimus adiecisset lib. II. c. x. *Equites angusto clauo, & annulis aureis abiectis trabeatos ne, an penulatos, an tunicatos, ac forsitan etiam atratos prodiysse in publicum*. Nam clauum, & annulos aureos deposuisse certum est, ceterum neque trabeati in luctu, (in funere Germanici id eius honori datum, vt eadem veste qua transuehebantur vterentur, idest trabea) & extra luctum etiam penulati, & tunicati, numquam atrati, nam luctus insignia erat annulorum, & clauii depositio.

Sed in plebe, cui nullum purpurei claui ius fuit, quænam vestis mutatio esset, docti quæsiuerunt. Sanè omnes aliquando ciues vestem mutasse, vel Cicero docere potest in Sextiana. *Quid enim*, inquit, *quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quàm pro vno ciue, & bonos omnes priuato consensu, & vniuersum Senatum publico consilio mutasse vestem?* Sunt, qui existiment togam pullam pro alba sumptam, vt etiam in priuato luctu. Sed dubitare nó finit eiusdem Tullij auctoritas, mutationem vestis factam, positis togis sumendo saga militaria. Phil. XIV. *Brutum egressum iam Mutina cognouissem propter cuius periculum ad saga issemus*. Et alibi. *Consulares togati (* idêst sine prætexta *) esse solent cum ciuitas est in sagis*. Ipse etiam Dio lib.

lib. XLVI. *Igitur neutra conditio approbata est, sed bellum potius iterum Antonio indictum, militesque iussi eum deserere, aliaque dies constituta: saga autem omnes Romani etiam ij, qui non proficiscebantur in bellum sumpserunt.* Vbi fortasse Dio ad distinctionem lacernarum, quæ in Vrbe gestabantur appellat τὰς χλαμύδας στρατιωτικάς. Nam chlamydes, siue lacernæ etiam extra luctum vsurpatæ, immo tunc fortasse in locum togarum inductæ. Libera ergo Rep. numquam lacernæ sine togis, nisi in calamitate, & periculo, postquam togæ cum libertate excesserê hæc vestis mutatio minime seruata, nec vllus scriptor eius meminit post ea tempora. An vero præter mutationem claui etiam Senatores saga induerent, non liquet; Videtur id Cicero docere loco laudato. *Consulares togatos esse solere cum ciuitas esset in sagis*; & Philippica. IIX. *Equidem P. C. quanquam hoc honore vsi togati esse solent, quum est in sagis ciuitas, statui tamen a vobis, ceterisque ciuibus in tanta atrocitate temporis, tantaque perturbatione Reip. non differre vestitu.* Reliqui ergo non Consulares in sagis fuere, vel saltem sine togis. Sed & Consulares sagati. Nonnius in, *sagum M. Tull. ad Cæsarem Iuniorem lib. I. Pridie Nonas Februarias cum ad te litteras mane dedissem descendi ad forum togatus, cum reliqui Consulares sagati vellent descendere.* Togam etiam in deprecatione depositam docet Cicero l. IV. ad Atticum. *Serranus pertimuit, & Cornicinus ad suam veterem fabulam redijt, abiectâ togâ se ad soceri pedes abiecit: ille noctem sibi postulauit.*

An toga vestis domestica fuerit? Cap. XXVIII.

TOgatos non nisi in publico Romanos fuisse Critici veteres obseruant. Nonius, *Toga sicut in consuetudine habetur, vestimentum est, quo in foro amicimur*. Et antiquissimo quidem tempore non modo domesticum, ac forense vestimentum toga fuit, sed, & diurnum, & nocturnum. Varro de vita pop. Rom. apud Nonium *Prætereo, quod in lecto togas ante habebāt; id enim olim fuit commune vestimentum, & diurnum, & nocturnum, & muliebre, & virile.* Mox alia vestis domestica, alia Forensis. Suetonius Vitellio cap. VIII. *Subitò a militibus e cubiculo raptus, ita vt erat in veste domestica Imperator est consalutatus*. Idem Augusto cap. LXXIII. *Forensia autem, & calceos numquam non intra cubiculum habuit ad subitos, repentinosque casus parata*; Vbi Forensia vestimenta sunt quæ in foro, siue foris adhibebantur, vt toga, lacernæ, ac pęnulæ; Augustus domi veste domestica indutus in cubiculo tamen semper togam, & calceos habuit ad subitos casus, vt si egrediendum esset non nisi cum toga conspiceretur. Idem Caligula cap. XVII. *Posteriore epulo Forensia insuper viris, ac pueris, ac fœminis fascias purpuræ, ac conchylij distribuit*. Quę nam igitur vestis domestica si toga tantum Forensis? Manutius fuisse lacernam suspicatur; loca tamen scriptorum, quibus id confirmat, nihil aliud ostendunt, quàm loco togæ sumptas fuisse lacernas, & sic eas quoque vestimentum Forense fuisse.

Ego

Ego crediderim, domi tantum tunicatos fuisse, ita tamen, vt hyeme pluribus tunicis vterentur quod de Augusto tradit Suetonius; si quis tamen lacernas, etiam domi pellendo frigori adhibitas contendat, non multum repugnauerim: licet quòd sciam, nullus veterum hoc tradiderit.

Toga in conuiuijs adhibita. Toga submissa. *Cap. XXVIIII.*

LIcet toga vestimentum Forense fuerit, conuiuijs tamen adhibitam maxime publicis, ac solemnibus acepimus. Cicero Vatinium reprehendit, quòd in epulo Q. Arrij cum toga pulla accubuerit, cùm tot hominum millia accumberent, cum ipse epuli dominus albatus esset, idest in toga alba. Sallustius etiam apud Macrobium Metelli luxum in Hispania carpens inter cetera ait, *togam pictam plerumque amiculo fuisse accumbenti*. Postremo apud Spartianum, *Adrianus ad conuiuium venientes senatores stans excepit, semperque, aut pallio tectus discubuit, aut toga submissa*. Togam submissam viri doctissimi, *quæ sub brachium missa esset*, interpretati sunt; Quòd cum in conuiuio exerto brachio opus esset, consueuisse discumbentes togam, quæ in publico vtrumque humerum operiebat, ab dextro deijcere, & sub dextro item brachio in læuum humerum congerere: hancque fuisse togam submissam.

Hoc rectè se haberet, si verum esset, in publico vtrumque humerum togâ obuolutum fuisse: quod vt de antiquissimis temporibus non negarim, ita posteriori æuo fuisse in vsu negant statuę ferè om-

nes togatę, quas videre potui negant veteres, nummi, qui dextrum cum humero brachium exertum ostendunt. Negat Quintilianus lib. XI. *Sinus qui sub humero dextro ad sinistrum obliquè ducitur velut balteus, nec strangulet, nec fluat.* Non magis ergo in conuiuijs, quàm in publico, submissa toga fuisset, vtrobique enim sub dextrum brachium missa, & in læuum humerum recurrens.

Quare togam submissam nihil aliud, quam demissam fuisse crediderim. Nam cùm, vt diximus antè ita toga gestaretur, vt exerto dextro brachio, sinistro verò togæ subiecto lacinia eiusdẽ subduceretur, & contraheretur in rugas: sinistrũ brachium hoc modo togæ congestu oneratum nulli vsui in conuiuio esse poterat; Quare qui togati accumbebant, submittebant togam, hoc est partem sinistro brachio contractam defluere ad pedes patiebantur, tum ipsum brachium quod sinui, ac rugis sustentandis occupabatur per superiorem togæ oram, vt & dextrum exerebant, ita vt toga vtrique brachio subiecta, & demissa, & submissa dici posset.

Cùm igitur mos esset in conuiuio togas cænatorijs mutare, notat Spartianus Hadrianum, vel palliatum, vel togatum accubuisse. Et pallium quidem cum esset apertum, vtrumque brachium excludebat: at togâ clausa, cum dextrum tantum exereretur, sinistrum contrahendo sinui impeditum esset, vt vtrumque expediri posset, debuit sinistrum extrahi, & sic toga vtrique brachio submitti, quæ inde submissa dicta est. Quod verò adijciunt, palliatos omnes brachium exertos fuisse, pallium-

que,

que, & togam ſubmiſsam inuicem reſpondere, aliàs videbimus: & aliquid diximus cum de Catone Iuridicinę tempore Gręcis fauente diſputauimus.

Ceterum Imperatoriæ cęnæ nemini licuiſse accumbere, niſi togato, ex Spartiano obſeruatum eſt in Seuero. *Habuit etiam aliud omen Imperij, cum rogatus ad cęnam Imperatoriam palliatus veniſſet, qui togatus venire debuerat togam præſidiariam ipſius Imperatoris accepit.* Togam præſidiariam dictam volunt Interpretes, quam Pręſidens geſtaret, quam vocis notationem, vt feramus, neſcio tamen cur potius *Præſes*, vel *Præſidens* nouo nomine, quam *Cæſar* aut *Imperator* dicatur, & ſic ab eo toga potius Cæſaria, & Imperatoria, quàm præſidiaria.

Veſtis conuiualis. Cænatoria. Syntheſis. *Cap. XXX.*

HÆc quidem in epulis publicis, & Imperatorijs: domi autem priuatis conuiuijs togas cęnatorijs mutabant, quas, & *Syntheſes* dixerunt. Harum mentio frequens in antiquis ſcriptoribus, precipuè apud Martialem, eaque omnibus obuia. Lipſius in Saturnalibus ſyntheſim fuiſſe tantum ditiorum, & lautiorum exiſtimat, & eum ſecutus commentariorum Martialis conſarcinator. Sed quî id probet, non video. Martialem adducit.

Vndecies vna ſurrexti Zoile cęna,
Et mutata tibi eſt syntheſis vndecies.

Deinde quod Suetonius tradit, *Neronem plerumque syntheſinatum prodiſſe in publicum ſine cinctu,*

& *discalceatum*. Sed ex neutro fuisse tantum lautiorum intelligas. Zoilum quidem diuitem fuisse, & fastosum, quòd magnum synthesium numerum haberet, quas subinde ad ostentationem inconuiuio mutaret: non tamen syntheses tantum a diuitibus gestatas: sibi etiam eodem epigrammate, licet nec diuiti, nec lauto fuisse synthesim dicit Martialis, sed vnam tantum, *Quare ego nõ sudo qui tecum Zoile sudo?*

Frigus enim magnum synthesis vna facit.

Nec quod Nero synthesinatus processerit, ideo vestis pretiosa. Nam, & Imperatores togati, & tunicati, ergo vtraque vestis tantum lautiorum fuit. Idem Nero discinctus, & discalceatus, ille igitur habitus ditiorum modò fuit. Reprehẽdit eum Suetonius, quod synthesi ideſt veste, conuiuali sine calceis, & cinctura visus sit, quod posteà, & alij Principes monstrosi imitati sunt. Certè eum circa habitum fuisse pudendum idem subijcit.

Multo minus scholiastæ ratio valet, qui ex alijs Martialis verbis id confirmat.

Synthesibus dum gaudet eques dominusq; Senatus

Fuisse ergo gestamen equestris ordinis, & Senatorij. Falsò, Nam poëta ad indicandam saturnalium licentiam ait, non solum vulgus, sed vtrumque ordinem posita toga cum synthesibus, siue cœnatorijs incessisse. Idem lib. XIV. *Synthesis*

Dum toga per quinas gaudet requiescere luces,
Hos poteris cultus sumere iure tuo.

Non hic Senatum, aut equites alloquitur, sed Romanos omnes, qui saturnalibus synthesinati, siue in Coenatorijs, quasi eo tempore esset perpetuum conuiuium.

Fuit

Fuit ergo synthesis cõmunis conuiuantium vestis etiam viliorum: cuius vsus etiam in municipijs Idem poëta Hispanus. lib. iv.

Duxit & æstates Synthesis vna decem.

Quod tamen poëticè dictum.

Potuere quidem esse pretiosiores diuitum, & lautorum, ceterum commune discumbentium vestimentum fuisse apparet.

Quale vestimentum fuerit Synthesis. Lipsij sententia examinatur. Cap. XXXI.

Synthesim ad instar pallij fuisse Lipsius existimat, ex Martiale.

Ad mensam venio, sed sic diuisa recumbes,
Vt non tangantur pallia nostra tuis.

Et Ouid. de arte.

Hæc tamen aspiciam: sed quę benè pallia celant,
Illa mihi cæci causa timoris erunt.

Mox. *Hoc tu non facies: sed ne fecisse puteris,*
Conscia de tergo pallia deme tuo.

Catullus.

Pertundo tunicamque, palliumque.

Sed in eo fallitur vir doctissimus quod palliũ illud, quo apud Petronium Trimalcio, *adrasum incluserat caput*, Synthesim fuisse existimat: nam illud palliolum fuit, quo mulieres, viri etiam languentes, & delicati caput obnubebant, de quo infra. Vestimenta cubitoria appellat Synthesim idem Petronius. *Vestimenta mea cubitoria perdidit, quæ mihi natali meo donauerat cliens quidam, Tyria sine dubiò, sed iam semel lota.* Vbi frustra idem vir doctissi-

mus,

mus, *Sed haud ſemel lota*, corrigit, quem ſatis alij refutarunt. Vltimo loco cenſet, Syntheſim fuiſse lænam quod etiam non omnino verum eſt; Nam licet lænam aliquando conuiuijs adhibitam ſciamus, non tamen ſemper, vt infra oſtendam, neque eadem cum Syntheſi fuit.

Sed quæ Syntheſis forma eſset, diuinandum eſt. Ad inſtar pallij fuiſse, vt diximus, cenſet Lipſius. Atqui Xiphilinus tunicam fuiſse oſtendere videtur; Nam narrans illud, quod de Nerone Suetonius tradit, circa cultum, habitumque adeo pudendum fuiſse, *Vt plerumque Syntheſim indutus ligato circa collum ſudario prodierit in publicum ſine cinctu, & diſcalceatus*, Xiphilinus ait, χιτώνιον τι ἐνδεδυκὼς ἀνθινὸν, καὶ σινδόνιον περὶ τὸν αὐχένα. Vbi Syheſim tuniculam appellat. Sed fortaſse innuit, Neronem aliquando cum Syntheſi, hîc ſola tunicula indutum proceſſiſse in publicum. Syntheſim enim a tunica diſtinctam fuiſse certum eſt, alioqui Romani in conuiuijs, & Saturnalibus tantum tunicati fuiſsent.

Non aliud igitur dicere poſsumus, quam fuiſse ad inſtar pallij, vt vult Lipſius, vel linteam ſindonem, qua inuoluebantur in conuiuio reliquis, vt plurimum depoſitis veſtimentis; licet Martialis, & Ouidius, *pallia*, appellent communi voce, quę de omnibus veſtimentis accipitur. Sane in antiquis Tricliniorum figuris homines ſeminudi cubant, ſolo linteo, quod fortaſse Syntheſis, ſemiamicti. Atque ita ſindonem, qua *indutus ſuper nudo adoleſcens* ille erat, qui Chriſtum D. à Iudeis captum ſequebatur, quaque reiecta nudus aufugit

Syn-

Synthesim fuiſse crediderim, vel certè veſtem cõuiualem, nam ille recens a Cęna Dominica, in qua diſcubuiſse Chriſtum D. certum eſt, & fortaſse veſtimenta de more gentis cenatorijs mutaſse. Quas tamen veſtes non fuiſse pretioſas (vt volebat ſatis futili coniectura Baronius) oſtendit Caſaubonus exercit. XVI.

An extra Vrbem toga vſus fuerit. Togæ etiam in militia. Cap. XXXII.

NOn Romæ modò, ſed quacumque Romanum patuit Imperium in pace Quirites togati fuêre. Eodem habitu vſi quicumque Romanis legibus gaudebant. Coloniæ item, & municipia. Tacitus Hiſtor. lib II. *Ornatum ipſius municipia, & Colonię in ſuperbiam trahebant: quòd verſicolore ſagulo, brachas tegmen barbarum indutus togatos alloqueretur.* Manutius negat ſocios Pop. Romani toga vſos eſse, & tamen honoris causâ mortuos togâ elatos. Verum non ſocios modo, ſed Italos penè omnes toga vſos illud argumento eſt, quod abijs Romani togas acceperint. Immo Arcades ſiue Argiuos, Lydos quoque togâ vſos Tertullianus, & Artemidorus docent. Quòd vero ſocij Romani nominis honoris causâ efferrentur in toga cum togæ ius non haberent, ex Iuuenale, vt vult Manutius, non depredenditur. Verba cuius ſunt.

Pars magna Italiæ ſi verum admittimus in qua
Nemo togam ſumit niſi mortuus.

Ea quidem tempeſtate tota ferè Italia Romanis legibus viuebat, & ideo togata; Liuius lib. VI. de Tuſ-

Thuſculanis. *Intrantibus fines Romanis non demigratum ex propinquis itineris locis: non cultus agrorum intermiſſus: patentibus portis Vrbis togati obuiàm frequentes Imperatoribus proceſsêre*. Et lib. XXIV. de Pinario Arcis Ennenſis Præfecto. *Cum toga ſignum dedero, tum mihi vndique clamore ſublato turbam inuadite*. Etiam lib. XXIII. de Perolla Campano *cum mirabundus pater quid nam id eſſet conſilij quæreret, toga reiecta ab humero latus ſuccinctum gladio nudat*. Illud tamen eueniebat, vt raro admodum tanquam rure eſſent, togam induerent, ſed ſola tunica vterentur. Iuuenalis. *Clari velamen honoris.*

Sufficiunt tunicæ ſummis AEdilibus albæ

Vbi etiam ipſi magiſtratus ſine toga. Senatus ipſe in tunicis. Idem.

— ipſa dierum
Feſtorum, herboſo colitur ſi quando theatro
Maieſtas:
Aequales habitus illic, ſimilemque videbis
Orcheſtram, & populum.

Martial. de vita municipali

ô ſoles ô tunicata quies.

Cic. in Ruſlum de Capuanis. *Iam vero qui metus erat tunicatorum illorum?*

Aliquando tamen, ſed raro togæ adhibitæ, vt in ſacrificijs, & officijs ſolemnibus. Idem. l. IV.

Egiſti vitam ſemper Line municipalem,
Qua nihil omnino dulcius eſſe poteſt:
Idibus, & raris togula eſt excuſſa Kalendis.

Vbi raras appellat nô quod rarò Linus in Vrbem ventitaret, ſed quod Kalendæ, & Idus, quibus municipes ad ſacra togati conueniebant, raræ ſunt, ſemel

mel enim tantum in menſe veniunt.

Ideo etiam in toga elati: vt Romæ etiam viliſſimi homines. Martial. l. IX.

Nec pallens toga mortui tribulis.

Quærit etiam Manutius, an togæ vſus in exercitu fuerit. Et Liuius quidem ſæpe togarum militarium mentionem facit. Vt lib. XXIX. *ſtipendium eius anni duplex, & frumentum ſex menſium imperatum, ſagaque & togæ exercitui.* Et fine eiuſdem libri. *Veſtimenta exercitui deerant; id mandatum Octauio, vt cum prætore ageret. Mille ducentæ togæ breui ſpatio, & XII. millia tunicarum miſſa.* Et tamen alibi togas in exercitu viſas pro re inuſitata ponit. Vel ergo, quod idem exiſtimat, non omnibus militibus togę, ſed tantùm honeſtioribus tributæ ſunt. Vel fortaſse dùm ſtatiuis in Vrbibus, ac municipijs attinentur, toga vſi milites ſunt, nequaquam in caſtris. Vel de antiquiſſimis temporibus Liuius capiendus eſt, quibus etiam togæ in acie, & prælio vt diximus, & inde ritus præcingendi, & in procinctu, cinctuſq; Gabinus dimanauit.

Milites etiam *Prætoriani*, quia in Vrbe, remoto terrore chlamydum fortaſse togati; Saltem cohors quæ more militiæ excubabat, vt vult Lipſius ex Tacito lib. I. Hiſt. *Nec vna cohors togata defendit nunc Galbam, ſed detinet.* In reliquis nullus togæ vſus pacemque toga, bellum ſago notari quis neſcit?

Quan-

Quando toga in desuetudinem abierit. Aue togatorum. Patroni togati. Cap. XXXIII.

EXutam simul a Romanis cum libertate togam, indicat Suetonius, qui cap. XL. de Augusto loquens ait. *Etiam habitum vestitumque pristinum reducere statuit: ac visâ quondam pro concione pullatorum turba indignabundus clamitans, En, ait*

Romanos rerum dominos, gentemque togatam

Negotium Aedilibus dedit, ne quem posthac paterentur in foro, circoue, nisi positis lacernis togatum consistere. Quæ satis declarant, sub Augusto pæne desuetam togam si officia clientum excipias, & in earum locum lacernas successisse.

Quo tempore ait Lipsius, quique eum sequuntur, togam penes paucos, & quidem honestiores remansisse. Hoc verum est, si loquantur de communi, & continuo togæ vsu; Nam si officia respiciamus, quibus clientes *Aue matutinum* patronis, ac magnis amicis portabant, eosque in forum deducebant, ac reducebant, tunc etiam a vulgo, & vilissimis hominibus toga gestabatur.

Quod togati illud officium peragerent, nimis notum est. Martial.

Si matutinos facile est tibi rumpere somnos,
A tritâ veniet sportula sæpè toga.

Niueos ad fræna Quirites:

Iuuenal. Et alibi sæpissimè. Vbi Vetus Interpres.

In candidis togis officium facientes. Et.

Togati ante pedes.

Et alij quos piget referre. Quod etiam tenuiores, atque obscuriores in toga officium illud obirent, vt sportulam lucrarentur, clare idem Iuuenal.

nunc

— nunc ſportula primo
Limine parua ſedet turbæ rapienda togatæ,
Mox,
Iubet a præcone vocari
Ipſos Tro iugenas, nam vexant limen & ipſi.
Ergo præter Troiugenas etiam viliores; Hi nempè quos idem indicat.
Quid facient comites quibus hinc toga, calceus, hinc eſt
Et Panis fumuſque domi?
Nec multo poſt
— caules miſeris, atque ignis emendus.
Alia ad hoc confirmandum attulit Kercoetius in Maſtigophoro tertio.

Et quoniam magna pars populi Romani in his officijs occupata erat, non in totum togæ vſus abolitus eſt. Mane togati ſalutatores, ijdem anteambulones Regis, deductio, ac reductio togata, vt tota ferè dies vſque ad balnearum cœnęque horam a togatis tranſigeretur. Atque hinc tam frequens apud Martialem & reliquos eius æui ſcriptores togæ mentio. Sed an eodem tempore Oratores, & cauſarum patroni cum agerent, togati eſsent, non ita certum eſt. Quintilianus quidem Oratori ſuo togam dat, eamque moroſe vſque ad rugas diſponit. *Togati etiam Auguſtorum, et Togati Præfectorum* in antiquis Inſcriptionibus, quos aduocatos qui apud Auguſtum, vel apud Præfectos cauſas agebant, rectè docti intellexerunt. Huc ſpectat etiam Taciti locus ſi tamen ſanus eſt lib. xi. vbi aduocati legem Cinciam deprecantur. *Se modicos Senatores, qui a Rep. nulla niſi pacis emolumenta peterent: cogitare*

re plebem, quâ togâ enitesceret. Sic postrema verba corrigit Lipsius, & interpretatur, etiam quemuis e plebe occupatum, vt emergeret se, & nitidiore toga enitesceret. Sed correctionum nimius Lipsius est. In veteri legitur *cogitaret*, quod rectum est. Ipse nempe Claudius, apud quem pro se orant patroni, respiceret plebem, siue plebeios patronos, quibus nullum nisi ex mercede causarum emolumentum. Nam etsi Senatores, ac proceres ob caussam orandam pecuniam donumue non acciperent Claudius cogitaret plebem quæ non nisi toga, idest mercede orandi in nomen, ac famam venire poterat. Hoc est *enitescere*, non autem candidiore toga vti. Qui locus indicat, togam aduocatorum propriam fuisse. Liuius lib. XXII. de C. Terentio Varrone. *Vnus inuentus est suasor legis C. Terentius Varro, loco non humili solum, sed etiam sordido ortus, pătrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorem mercis, filioque hoc ipso in seruili artis eius ministerio vsum. Is iuuenis, vt ex eo genere quæstus pecunia a patre relicta animum ad spem liberalioris fortunæ iecit, togaque, & forum placuêre, proclamando pro sordidis hominibus, causisque aduersus rem, & famam bonorum, primum in notitiam populi, deinde ad honorem peruenit.* Quo loco æuum suum respexisse Liuius videtur, quo toga ferme apud patronos in foro, nam tempore Varronis omnes ciues vulgo togati, etiam plebeij, ac sordidi. Fortasse & Seneca lib. II. de Ira in hoc sensu capiendus est. Nam cum dixisset. *Hæc tot millia ad forum prima luce properantia quam turpes lites quanto turpiores aduocatos habent?* Subijcit paulo post. *Inter istos quos togatos vides nulla pax est:*
al-

alter in alterius exitium leui compendio ducitur. Id etiam indicare Iuuenalis videtur Sat. IIX.

— tamen ima plebe Quiritem
Facundum inuenies, ſolet hic defendere cauſas
Nobilis indocti, veniet de plebe togata,
Qui iuris nodos, & legum ænigmata ſoluat.

Et tamen idem Iuuenalis alibi videtur cauſidico togam adimere, lacernas dare. Sat. VII.

— purpura vendit
Cauſidicum, vendunt amethyſtina

Hoc eſt, lacernæ purpureæ, & amethyſtinæ: nam toga nulla oratoribus purpurea, ſed communis: niſi de lato clauo intelligamus, quod fieri non poteſt, quia non omnes patroni laticlauij, deinde nullus amethyſtini vſus in clauo, vt dicemus. Non niſi ergò de lacernis, aut lænis intelligere poſſumus, quę togæ inijciebantur. Atqui auctor de cauſis corruptæ eloquentiæ, qui eorum temporum æqualis fuit, indignatur, togas ab Oratoribus depoſitas, & earum loco pænulas ſumptas. *Paruum, inquit, & ridiculum fortaſſe videtur, quod dicturus ſum: dicam tamen, vel ideo vt rideatur. Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attuliſſe pænulas iſtas, quibus aſtricti, & veluti incluſi cum iudicibus fabulamur?* Hæc verba vellem reſpexiſſent, qui eum dialogum Quintiliano adſcribunt, qui cum Oratoris habitum deſcribit, ſolam togam agnoſcit, non diſſimulaturus illud incommodum, ſi ſuo tempore Oratoriæ maieſtati offeciſſet.

Togas Imperatorum æuo non in totum depositas. *Cap. XXXIV.*

VEterem habitum reducere tentauit Augustus vt vidimus ex Suetonio. Tentasse etiam Domitianum quidam ex illo Martialis colligunt.

Romanos rerum dominos, gentemque togatam
Ille facit, magno qui dedit astra patri.

Quod tam Domitianus, quam Augustus parentem suum Cœlo adscripserit. Sed non nisi tentasse apparet. Sicut, & Adrianum, qui Senatores, & Equites Romanos semper in publico togatos esse iussit, nisi si a cœna reuerterentur; nec secùs Antoninum, qui etiam milites togatos esse voluit. Tentarunt inquam, nam id haud quaquàm obseruatũ. Apud Gellium Titus Castricius discipulos quosdã suos Senatores obiurgat, *quòd die feriato lacernis, & tunicis, & Gallicis induti fuissent abiectâ togâ; Adijcit eiusmodi vestitum de multo iam vsu esse ignoscibilem.*

Non omnino tamen sub Imperatoribus, & ab omnibus depositam togam præter clientum officiũ docet Seneca ep. XIIX. *Si te hic haberem libenter conferrem, quid existimares esse faciendum: vtrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum: an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, et hilarius cęnandum, & exuendum togam.* Igitur extra Saturnalia toga in aliquo vsu erat, quam Seneca quærit an exui oporteat Saturnalibus. Idem ep. CXV. *Mirari quidem non debes corrupta excipi non tantum a corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore. To-*

gis

gis enim inter se isti, non iudicijs dissident. Iuuenalis item.

Veniet de plebe togata,
Qui iuris nodos, qui legum ænigmata soluat.

Vbi plebs togata non est minuta, & sordidior, vt volunt Interpretes, sed quæ Iudicijs, eloquentiæ & causis agendis operam dabat, & propterea in togâ. Martialis etiam.

Cum coleret puros pauper Telesinus amicos
Errabat gelidâ sordidus in togulâ.

Quæ omnia ostendunt, pręter officium salutationis etiam penes aliquos togam remansisse.

In Ludis etiam togam perseuerasse docet Lampridius in Commodo. *Et contra consuetudinem penulatos iussit spectatores, non togatos ad munus conuenire, quod funeribus solebat*. Quamquam alij ex Dione *non spectatores, sed senatores* legant. Et Martial. lib. XIII.

Delicium paruo donabis Dorcada nato:
Iactatis solet hanc mittere turba togis.

Cuius distichi sententiam hanc esse suspicatur Turnebus, Dorcadam in arenam mitti dato a Quiritibus signo vestis iactatæ sinu. Sed mera suspicio videtur, ad quid enim Dorcas dato signo iactatis togis in arenam missa est? Ouidius de alia re loquitur III. Amorum eleg. II.

Fauimus ignauo, sed eum reuocate Quirites,
Et date iactatis vndique signa togis.

In circo enim iactatis togis ignaui agitatores reuocabantur: vt contra sententiam Casauboni, & Bulengeri rectè statuit Franc. Bernardinus Ferrarius V. C. in libro de veterum Acclamationibus.

Alij Martialem ſic accipiunt, quod Dorcadem in arenam miſſam turba agitare, & venari ſoleret iactatis togis. Sed quis credat togam venationi adhibitam, aut quis hic modus venandi iactatis togis? Mihi ſimplicior ſenſus videtur, Dorcadem, ſiue damam animal timidum in arenam miſsũ nullo canum terrore, ſed ſola togarum iactatione agitatum a ſpectatoribus: Vel quod magis arridet ludicri cauſa Dorcadem ſubiecta toga, & iactata in ſublime miſſam, vt ineptorum libris factũ ſcimus.

Ibis ab excuſſo miſſus in aſtra ſago.

Sed hæc, & nos ſuſpicamur, & meliora ab ijs expectamus, qui præ ſe ceteros fœnum putant. Vt ad togam redeamus, quam ſublata libertate ſenſim deſijſſe in vſu eſſe diximus, licet ab aliquibus retentam: mihi ſemper illud maximè mirum viſum eſt, ſub Seuero Imperatore, cuius ætate floruit Tertullianus, quomodo adeò in vſu promiſcuo toga præcipuè Carthagini fuerit, vt reprehenſus propterea fuerit a Carthaginienſibus vir ille magnus, quod a toga, ad pallium tranſijſſet, vt ſcripta Apologia conſilium tueri ſuum debuerit. Si enim tunc Carthagini quemadmodum Romę in non frequenti vſu toga erat cur ita ciuium oculos offendit Tertullianus depoſita toga palliatus? Nec credibile eſt, cum Romæ ſublatus vſus eius eſſet, in colonia retentum, cum florente Rep. & promiſcuo in Vrbe togarum vſu, rarus admodum in Colonijs, ac municipijs eſſet. Videant docti.

Tu-

Tunicatus populus. Pullatus circulus.
Cap. XXXV.

POst quam togæ in desuetudinem abierunt in earum locum lacernæ, ac pænulę successerunt: de quibus infra dicemus; Itaut lacerna, quæ vestimentum militare erat, in habitum pacis transierit, & pænula, quæ viatorium, promiscuè gestari ceperit. Quamquam autem varij coloris fuisse lacernas ostendemus, vt plurimum tamen nigræ vulgò, siue pullæ gestabantur. Suetonius loco laudato de Augusto. *Visa quondam pullatorum turba, dedit negotium Aedilibus, ne quem paterentur in foro, aut circo nisi positis lacernis togatum consistere.* Pullatos appellat, qui cum lacernis erant.

Sed viliores ferme hunc in lacernis colorem amabant. Hinc *pullatum circulum* Quintilianus de populi minuti concione; quod de pænulis docti interpretari maluerunt, cum tamen pullatos lacernatos dicat Suetonius: & frequentior per ea tempora lacernarum vsus, quàm pænularum: etsi non ignorem, hoc vestimentum confundi. Vt vt sit, idem populus minutus, & pullatus, & tunicatus dicitur; si autem pullatus a lacernis, vel pænulis dicebatur, quomodo idem tunicatus; nisi eandem rem lacernam, & pænulam cum tunica facere velimus, quod video doctis viris in mentem venisse. Sed hoc minime ferendum est, & opinio de pænula, quòd eadem cum tunicâ, auctori suo displicuit.

Rectius ergo dixerunt, tunicatum dici de vilissima plebis parte, quæ nempe sola tunica in cede-

bat ſine vlla lacerna, vel pænula, vt apud nos etiam viliſſimi ſine pallio incedunt. Quod vt verum eſt, ita illud negari non poteſt, hunc populum tunicatum non potuiſſe dici pullatum, vt paſſim à ſcriptoribus appellatur; Nam tunicas fuiſſe albas non eſt dubitandum; Ergo albatus fuerit popellus in tunicis, non pullatus. Et tamen maiorem populi partem ſellularios opifices, viliſſimæque mercis inſtitores tunicatos inceſiſse credibile eſt.

Huic difficultati ſoluendæ duo ſunt, quæ nunc ſuccurant. Alterum eſt, tunicas viliſſimorum hominum licet albæ initio fuerint, tamen longo vſu tantum ſordium contraxiſſe, vt pullæ viderentur, & hinc pullatam turbam dictam. Sanè vtrumque coniunxit Plinius lib. VIII. epiſt. *Nonne cum ſurgis ad agendum, tum maxime tibi ipſi diffidis, tum commutata non dico plurima, ſed omnia cupis, vtique, ſi latior ſcena, & corona diffuſior. Nam illos quoque ſordidos, pullatoſque reueremur.* Alterum eſt, quod quemadmodum in locum togarum, quæ albæ, alterius coloris veſtes, & maximè pullæ ſucceſserunt, ita, & fieri potuiſse, vt plebs minuta pro tunicis albis, alium colorem vſurpare ceperit pullum, nempè ad inſtar lacernarum, vel pænularum, & ideo pullatam turbam dictam eſse.

Chriſti Sacerdotum veſtem exteriorem Miſſarum Sacris adhibitam togam fuiſſe videri. Pænula: Planeta: Caſula. Cap. XXXVI.

EXplicatis, quę ad togam communem pertinebant, non abs re fuerit inquirere, num aliquid in noſtro cultu ſit, quod Romanam togam referat.

Et

Et diligenter ſcrutantibus nulla togæ ſpecies in communi veſtitu apparet. Nam quas Doctorum togas dicimus, item queîs Veneti ciues induuntur; non togæ ſunt, ſed talares tunicę apertę, & manicatę quorum nihil in Romanâ togâ fuit. Aliquod modò in ſacro amictu togæ veſtigium apparet. Veſtis nempe ſuperior ſacris operantium, quam rudi vocabulo *Planetam*, & *Caſulam* appellant, vel toga fuit, vel togæ ſimillima, eâ nempe forma, quâ olim in vſu erat, nam ætate noſtra non parum immutata eſt. Vetus quippe Planeta totum hominem cooperiebat, atque inuoluebat, ita vt etiam vtrumque brachium cum corpore obuelaret, vt expediri aliter manus non poſsent, niſi contractâ hinc indem ſubiectis brachijs, & ſubductâ ab inferiori parte in rugas, ac plicas planetâ. Quales nunc in antiquis picturis cernuntur, qualeſque ſunt adhuc Græcorum ſacris operantium veſtes exteriores, & nos Venetijs vidimus. Paulatim inde a lateribus ſcindi cepit, credo quia nimis onerosa res eſset, donec ad hanc formam ventum eſt, quâ vtrinque aperta facile brachia excluduntur.

Hanc tamen Baronius non togam, ſed pænulam fuiſſe contendit, ad annum LVIII. vbi loquitur de pænula D. Pauli, quam reliquerat Troade apud Carpum. Et primò quidem inclinat animum, vt credat, Pænulam D. Pauli fuiſſe non veſtimentum quale antiquitus itineris, ac præcipuè pluuiæ cauſa ſumebatur, ſed potius cum antiquis, vel fuiſſe thecam, & loculos, queis libri concinerentur, vel potiùs volumen, quòd Grecè φαιλονλω habeatur. Rationes quibus id firmare contendit, licet liberum

iudicium relinquat, exigui momenti sunt. *Si enim*, inquit, *vestis itineri apta fuisset, non eam suscepto itinere Paulus reliquisset; Deinde potuit sibi aliam Romæ comparare.* Quæ facilè refutaueris: nam, & aliam tunc pænulam habere potuit Paulus, & sudo tempore, ac minime hyberno iter habere, vt nihil opus pænula esset: & si aliam Romæ potuit comparare, potuit etiam quam Troade reliquerat curare cum libris a Timotheo ad se perferendam: Nec obstat, quod φαιλουλω in Græco sit, nã φαιλόνης, & φαινόλης pro pęnula a Gręcis vsurpatur, vt docti pridem obseruarunt.

Verum ista parum ad rem nostram faciunt. Quod addit Baronius, pænulam dici vestem sacram a Græcis; eandemque a latinis, *Planetam* siue *Casulam*, appellatam, id curatiùs expendendum est. Pænulam quidem fuisse inter sacras vestes, non negauerim, sed eandem fuisse, ac planetam; hoc est quod fateri non posum. Planeta sic dicta est, vt ipse fatetur Baronius a πλάνης, quod circum errans totum ambiat corpus, quales esse antiquiores ait idem, quæ in Ecclesijs asseruantur, quæ nempe rotundæ, ac per totum clausæ vno circumiectu totum corpus inuoluebant, & vt diximus etiã vtrumque brachium ita, vt nisi a lateribus vtroque pariter brachio subleuari posent. Quare alij planetas dictas existimarunt, quod eius extrema ora hinc inde in brachia, scapulasque reiecta errabunda defflueret. Et ideo plures eandem vestem *Casulam*, dixêre elegantiâ, quæ eorum temporum propria fuit. Isidor. lib. XIX. cap. XXVIII. *Casula est cuculla, a casa, quòd totum hominem tegat, quasi minor*

casa; *Vnde, & Cuculla* (hoc ridiculum est) *quasi minor cella*. Adijcit Isidorus Græcè Planetas dictas *quia horis errantibus euagantur, vt, & stellæ Planetæ, quæ vagæ suo errore, motuque discurrunt*. Sed corruptus hic locus est, & pro *horis* legendum est *oris*, idest Limbo, & extrema parte, vt scilicet secundum etymon πλανὴς Planeta Græcè dicatur, quia eius oræ errarent, & vagarentur, modo nempè subductae brachijs, modo defluentes, & nunquam stabiles. Sic, & sacri glossographi Planetam vestem laxam interpretantur circa humeros; quæ errantibus oris euagatur. Gemma Animę c. CCVII. *Casulam* scribit *omnibus alijs vestibus circumcijci, quę Planeta dicatur quod errabundus Limbus eius vtrimque in brachia subleuetur. Hæc in pectore, & inter humeros duplicatur, in vtroque brachio triplicatur*.

Ex his apparet Planetam, siue Casulam, quæ olim in vsu, vestem fuisse laxam, rotundam, circumclusam, quæ totum corpus inuoluebat, & vtrimq; a lateribus in scapulas reijciebatur. Quæ omnia ostendunt togam fuisse, non pænulam; Nam pænula, vt, & lacernæ, chlamydes saga, & reliqua pallia aperta erant, & fibula, vel in humeris, vel in ceruice nectebantur; Casula tota clausa, vt, & toga. Pallia aperta fuisse satis alijs probatū. Pænulam autem etiam pallium fuisse docet Persij Vetus Intepres. *Lacerna pallium fimbriatum, quo olim soli milites vtebantur. Pænula pallium cum fimbrijs longis*. Præterea Planeta vestis laxior, & rotunda; Pęnula angusta, & corpori adpressa. Auctor de causis corruptæ eloquentiæ, *Quantum humili-*

militatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus adstricti, ac velut inclusi cum Iudicibus fabulamur? Et licet inclusi sub pænula essent, non ita tamen, vt brachia exeri non possent, vt in Casula.

Modum gestandi Casulam diuersum a toga gestatu fuisse. Lineus amictus. Cap. XXXVII.

TOgam, & vestem fusiorem fuisse, & circumclusam totumque corpus inuoluisse docuimus, idemque antiquorum Planetam præstitisse, vt togam, non pænulam fuisse dicendum sit. Vnum tamen discrimen erat, quod in togâ dextrum brachiũ, quâ parte patebat ad pectus exerebatur, sinistrum sub ipsa toga eiusdem reductione extollebatur; Atqui in Planeta vtrumque brachium subiectum, ex inferiori parte ipsam contrahendo expediebatur. Quod factum opinor quia modestior, & magis verecundus hic habitus fuit, quòdque vt in antiquis picturis apparet, non omnino exertâ nudâque manu, sed veste obuelata res sacræ tangebantur.

Et quoniam non aliter expediri brachia poterant, quam subductâ planetæ orâ, & in humeros reiecta, hinc factum est, vt inter Missarum solemnia, cum Sacro sancta Mysteria eleuanda, & populo ostendenda erant, quòd planeta sic contracta vtrumque brachium deprimeret, ac prægrauaret, vt difficulter attolli posset, Atç minister posteriorem eius laciniam sublatam sustentaret, quò fa-

facilius brachia ſacerdos extenderet : quod nunc quoque ſeruatur, licet ſciſsâ iam veſte, & excluſis brachijs non ita vt olim, opus ſit.

Præter Planetam aliud Romanæ togę veſtigium Pataiij vbi hęc commentabar, obſeruaui, Lineum nempe amictum ſuperiorem ſacerdotum, & Aræ miniſtrorum, quem Cottam vulgo appellant, de quo infrà.

Hæc inquam linea veſtis Pataiij (nam alibi manicata in vſu eſt) rotunda eſt, & clauſa, totumque corpus inuoluens, atque vtroque brachio hinc inde ſubducta in humeros reijcitur, vt in veteri Planeta factum diximus.

Planetam, & Caſulam etiam extra ſacra in communi veſtitu fuiſſe. Cap. XXXIIX.

HAud inſcius ſum, non defuturos qui huic opinioni genuinum frangant, grandeque facinus, & morte piandum dictitent, quod veſtem ſacrificalem eandem cum toga communi, ac prophana fecerim. Fateor labente æuo quædam in ornatu, cultuque ſacrorum immutata eſſe, quædam etiam ad Iudæorum ritus exacta; Primis tamen Eccleſiæ temporibus in communi veſte Liturgiam peractam auſim affirmare; Tunc enim etiam Sacerdotes, & clerici in communi habitu incedere minus inuidioſum putarunt. Veteres quidem Chriſtianos veſte cum ethnicis indiſcreta vſos, ſatis oſtendit Baronius Tomo 11. Annalium. Soli Aſcetæ, quique vitam auſteriorem profitebantur, pallium geſtabant veſtem Græcanicam, & Philoſophorū propriam,

priam, vnde tot conuicijs proſciſſi ſunt. Quod ſi ſacrorum veſtes reſpiciamus, quæ in veteri Sacerdotio fuerunt non multum eas a vulgari habitu diſcrepare videbimus. Vulgo enim tunc homines in Orbe Romano tunicis ſaltem duabus induti interiore linea, ſiue *ſubucula*, & exteriore ex lana aliaue materia, quæ propiè *tunica* dicta, olim quidem ſine manicis, quæ *Colobium*, poſt manicata, quæ *Dalmatica*. Tunicæ quidam togam inijciebant, quidam lacernam, aut pænulam. Hæc omnia in ſacrificali veſtitu fuêre. Tunica enim linea talaris, quam *albam* & *Camiſum*, ſiue *Camiſam* dixêre: Zona cingendæ tunicæ: mox Dalmatica, quæ poſteà penes ſolos Epiſcopos remanſit; Tandem Planetà quam togam, ſiue togæ ſimillimam diximus, quam ideo exiſtimo in ſacris lacernæ prælatam, quod toga honeſtiorum eſſet, & Romæ etiam cum in deſuetudinem abijſſet in ſacris Deorum retenta. Reliqua poſterioris æui additamenta fuêre. De ſtolà B. Iuo Carnotenſis de rebus Eccleſiaſticis. *Vtuntur & ſtola, quæ alio nomine orarium vocatur: quà vetus ſacerdotium non vtebatur*. Albinus de diuinis officijs. *Sunt tamen alia quæ apud illos* (Iudæos) *non habebantur, vt ſtola, ſandalia, & ſudarium, quod ad tergendum ſudorem in manu geſtari mos eſt, quod vſitato nomine Fanonem vocamus*. Idem. *Mappula* (nos manipulũ dicimus) *quæ in ſiniſtra parte geſtatur, quà pituitam oculorum, & narium detergimus*. Eandem mappulam *ſudarium* vocat Fortunatus Amalarius.

Scio veteres ad veſtitum Pontificium Hebræorũ pleraque exegiſſe, ſed præter tunicam lineam, &

quem

quem vocant *amictum*, quem ad instar superhumeralis esse voluerunt, nihil admodum simile reperiemus. Vbi enim apud nostros *tunica hyacinthina*, *rationale*, *cydaris*, *baltheum*, *lamina in fronte*, *fœminalia linea*, *siue bracca*? Hæ postremæ adeo Romanis incognitæ, vt inter barbara tegmina recenserentur, quemadmodum infra ostendam.

Sed in decorum videtur, ac minime ferendum, togam vestem prophanam sacris castissimis adscribere. Velim mihi dicant, quod genus vestimenti Pænulam fuisse credant. Vulgare, ac viatorium. Atqui eius vsus inter sacras vestes a Baronio & ab alijs recipitur, & *vestis sacerdotalis* appellatur; Cur pænulam admittunt, togam excludunt, quæ honestior, & omnium nobilissima vestis fuit.

Tantum autem abest ideo non adhibitam sacris togam, quia prophana erat, vt etiam Planeta, siue Casula sacrorum propria, in promiscuo tamen vsu fuerit. Io: Diaconus in vita S. Gregorij ait, *Patris eius indumentum fuit Planeta castanei coloris, & sub Planeta Dalmatica*. Nec mihi recte facere videntur, qui hinc solum arguunt, patrem S. Gregorij fuisse in Clero, quod Planetam, & Dalmaticam gestaret. Nam vt de Dalmatica nihil dicamus, quę tunica fuit, & quidem antiquitus probrosa: si ideo Gregorij Pater in Clero fuisse creditur, quod Planetam gestabat, illud sequitur etiam extra sacra eam in vsu fuisse. De Casula Bonifatius ep. 111. cuius locum attulit Cerda in Aduersarijs. *Litteras, & parua munuscula transmitto vobis, idest Casulam non holosericam, sed caprina lanugine mistam, & villosam ad tergendos pedes dilectionis vestræ*. Quam

non

non modo promiſcuus ſed vilis Caſulæ vſus ? hanc tamen a ſacrificali diſtinctam fuiſſe apparet. Iuo Carnotenſis etiam de rebus Eccleſiaſticis. *His omnibus indumentis ſuperponitur Caſula, quæ alio nomine planeta vocatur, quæ quia communis eſt veſtis, charitatem ſignificat.* Concilium Ratisbonenſe Anno DCCXLII. *Presbyteri, vel Diaconi non ſagis laicorum more, ſed caſulis vtantur ritu ſeruorum Dei.* Sed totam noſtram coniecturam grauiſſimo teſtimonio corroboremus licet Vualafridi Strabonis, qui ante octingentos ferè annos doctrina, ac ſanctitate floruit. Eius verba ſunt cap. XXIV. de rebus Eccleſiaſticis. *Veſtes etiam ſacerdotales per incrementa ad eum, qui nunc habetur auctæ ſunt ornatum. Nam primis temporibus communi indumento veſtiti miſſas agebant, ſicut, & hactenus quidam Orientalium facere perhibentur. Stephanus autem* XXIV. *conſtituit ſacerdotes & leuitas veſtibus ſacratis in vſu quotidiano non vti, niſi in eccleſia tantum.* Mox. *Addiderunt in veſtibus ſacris alij alia, vel ad imitationem earum, quibus veteres vtebantur ſacerdotes, vel ad myſticæ ſignificationis expreſſionem.* Amalarius Fortunatus lib. II. ep. XVII. *Stephanus natione Romanus ex patre Iobio conſtituit ſacerdotibus, leuitiſque veſtibus ſacratis in vſu quotidiano non vti.*

Dalmatica. Lacernum byrrhum. Cardinalium Veſtitus. Baronij opinio reiecta. Cap. XXXIX.

NOn Planeta modo, & Pęnula olim ſacri, ac prophani vſus fuit, ſed & Dalmatica. Eam in ſacris adhibitam conſtat, eiuſdem etiam extra ſa-

sacra vsus primo quidem promiscuus, deinde in Diaconis, mox in Presbyteris, tandem in solis Episcopis. Vvalafridus Strabo. cap. laudato. *Et Siluester ordinauit, vt Diaconi Dalmaticis in Ecclesia vterentur. Et primò quidem Sacerdotes Dalmaticis ante Casularum vsum induebantur: postea vero cum Casulis vti cepissent, Dalmaticas Diaconibus concesserunt.* Addit a Romano Pontifice earum vsum alijs Episcopis permissum, alijs interdictum: sua vero ætate omnes penè Episcopos, & nonnullos Presbyterorum sub Casulis Dalmaticas gestasse.

Ergo ante Stephani, & Siluestri tempora Dalmaticæ in promiscuo vsu fuêre. In actis S. Cypriani. *Idem S. Cyprianus in agrum Sexti perductus, & ibi se lacerno byrrho expoliauit, & genua in terram flexit, et cum se Dalmatica exspoliasset in linea remansit.* In quo falluntur, qui putarunt fuisse hunc habitum peculiarem Episcoporum: cum vulgaris esset. Nam byrrhus, siue lacerna communis fuit, Dalmatica item, & tunica linea, siue subucula. Nihil igitur peculiare habuit, nisi si forte lacernam magis pretiosam. Multo magis nugantur, qui hebetis esse ingenij dicunt, existimare lineam ibi esse tunicam interiorem, siue Camisiam, nam esse lineum amictum Episcoporũ, quem alij Ephod appellant. Ipsi multo hebetiores sunt, nam linea illa verè fuit subucula, in qua exspoliatus superioribus vestibus, lacerna nempe, & Dalmatica Cyprianus carnificem operiebatur: Argumenta quæ contra afferuntur, stipulis leuiora sunt. Quis enim nescit, lineum amictum siue ephod non sub lacerna, & Dalmatica poni, sed tunicę, & reliquis vestimentis superinduci?

Ne-

Neque me multum auctoritas Baronij mouet, qui illud *lacernum byrrhum* explicat byrrhum per modum lacernæ compositum, vt fuerit species quędam lacernæ. Sed byrrhum idem, ac lacernam fuisse Cl. Salmasius docuit. In eo, inquam, non me mouet Baronius, quod Cardinalium vestes ad Cypriani cultum exigit. Haud vidi magis. Cyprianus indutus lineâ, mox Dalmatica, supra lacernâ. *Illi* inquit *post vestem superinduunt lineam, & desuper solutam tunicam, & tantum humeros brachiaq; tegens lacernum byrrhum*. Nihil tale in Cypriano. Lineam habuit, Dalmaticam, & lacernam. At patres purpurati hodiè lineam quidem habent, sed duplicem, interiorem quæ subucula, deinde thoracem, mox tunicam talarem, tum alteram lineam, siue Ephod: postremo loco non tunicam solutam, vt tenet Baronius, sed vel togam, vel togæ persimilem vestem, nam fusa est, & syrmate prodiga, totumque hominem in voluit. & licet ad pectus aperta, brachio tamen sinistro, vt veterum toga subducitur, ac contrahitur, & ideo *Cappa* appellatur, vel quod hominem capiat, vel a capite, cum in luctu ea caput inuoluant, vt in veteri toga; Quod autem humeris super inijcitur *Exomidis*, species est, siue *cuculli*, qualis simplicior in Monachorum habitu visitur: Ea autem trunca vestis vulgo dicitur.

Sed quid pænulam in sacris fuisse dicemus, cuius mentio in actis Concilij ephesini, si ea non fuit Planeta? *Misimus tunicam candidam, & pænulam castaneam*; Vbi in Græco vt notat Baronius est φαινόλιον. Ea etiam vestis sacra fuit, quæ licet aperta, & fibula nexa, tamen totum hominem cooperiebat.

bat. *Hæc* vulgi voce *Pluuiale* dicitur, forte quia vt Pænula olim pluuiæ tempore sumebatur, eiusque vsus in supplicationibus, & vespertinis precibus. Eaque omnino a Casulâ, siue Planetâ distincta, vt propterea non rectè quidam φαινόλιον Casulam interpretati sint, cum Pænulam debuissent. Quamquam ex eo quod totum hominem inuoluat, licet aperta, etiam Casula impropriè dici possit. Sed de veste sacrificali, totiusque aræ ornatu alias accuratiùs cum Deo disputabimus.

Finis Libri Primi.

OCTAVII FERRARII DE RE VESTIARIA LIBER SECVNDVS

De Prætexta . Cap. I.

TOGAM pretextam Etruſcæ, vt Plinius cenſet originis, ita appellatam ſatis coſtat, quod in extremâ orâ limboque purpuram prætextam ſiue circumtextam haberet. Greci περιπόρφυρον dixêre. Eam puerilis ætatis, ſacerdotum, magiſtratuum, eorum item qui magiſtri Collegiorum, ac vicorum eſsent, peculiarem fuiſse, viri doctiſſimi oſtenderunt, quos non tranſcribo. Eandem tam a pueris, quam a puellis geſtatam, & ab his quidem die nuptiarum depoſitam, a pueris die Tirocinij, quo ſcilicet deducti in forum tranſcribebantur in viros, & pro prætexta, togam puram, ideſt, ſine vlla purpura ſumebant. Id decimi quinti anni initio fiebat. Nam quòd alij

decimo sexto aut seriùs factum scribunt, falli eos, ostendit Interpres vetus Iuuenalis nondum editus Bibiliothecæ Ambrosianæ, cuius verba sunt. *Prętexta genus erat togæ, qua vtebantur pueri adhuc sub disciplina vsque ad XV. annum: deinde togam virilem accipiebant, vnde in Vita Sancti Germani legitur Cessit prætexta togæ.* Scio Augustum, Ciceronis item filium, & alios seriùs id egisse, sed vt rectè monet Manutius, hoc magis ab alia causa, quam a lege, aut more.

Ab hac togâ *prætextata ætas* pro puerili, ita *prætextati, ac prætextatæ*, pro pueris, ac puellis. Sed falsò hinc quidam *prætextata verba* deduxêre, quæ erant obscæna, atque impudica, quæ procul ab prętextata aetate esse par erat: nec rectiùs Turnebus a prætextatis Comædijs, quæ lasciuæ, ac liberæ; nam veteres Gramatici prętextas Tragędias, vel ad instar Tragediarum dixerunt, quas haud verisimile est turpiloquio obsitas füisse. Illud ergo rectius, quod cum nupturę puellę prętextam deponerent, ad demulcendum pudorem nuptiali licentia Fescennina cantarentur. Festus *Prætextata verba, quòd nubentibus depositis prætextis a multitudine puerorum obscæna clamarentur.*

De Prætexta Sacerdotum. Cap. II.

ETiam prætextas purpurâ togas sacris adhibitas indicat Plinius, cum ait, *Purpuram Dijs placandis aduocari*. Germanicus apud Tacitum, *Vidit se operatum, & sanguine sacro respersâ prætextâ pulchriorem aliam manibus auiæ Augustæ accepisse*. Vbi

tamen Germanicus prętextatus non tantum quia augur, ſed vt exercitus Imperator, & Proconſulari poteſtate. Quare non rectè vir doctiſſimus notat, prętextę vſum in ſacris fuiſse, ita tamen, vt fuerit tantùm ſacerdotum. Nam Conſules, Prætores alij magiſtratus, cum ſacra facerent, erant in prętexta, licet non eſsent ſacerdotes. Verba Lampridij in Alexandro nihil Lipſium iuuant. *Accepit prætextam etiam cum ſacra faceret, ſed loco Pontificis Maximi, non Imperatoris.* Nam cum ſupra ſcripſiſset Lampridius, Alexandrum adeo ciuili ingenio fuiſse, vt licet Imperator prætextam, & pictam togam numquam ſumeret, niſi cum eſset Cōſul, ſubdit, adhibitam quidem ab eo prætextam in ſacris cum non eſset Conſul, ſed tunc non tamquam Imperatorē, ſed vt Pontificem maximum prætextatum fuiſse. Quod ſi idem cum eſset Conſul ſacrificaſset, iure magiſtratus prætextatus fuiſset, etiam citra Pontificatum maximum.

Augures etiam prętextâ vſos notum eſt. Cicero pro Sextio Lentuli Spintheris filium augurem creatum indicans, *Cui ſuperior*, inquit *annus idem & virilem patris, & prætextam populi iudicio dedit.* Idem ep. IX. lib. II. ad Atticum, *Vatinij ſtrumam ſacerdotij διβάφῳ veſtiant.*

Prætexta Magiſtratuum. An Senatores Prætextati. An Tribuni plebis. Cap. III.

MAgiſtratus omnes tam Romę, quam in Colonijs, & Municipijs prętexta vſos, immò & Collegiorum, ac Vicorum magiſtros docuit Manutius,

nutius, & res omnibus obuia. Liuius lib. XXXIV. *Purpura viri vtemur: prætextati in magistratibus, in Sacerdotijs: liberi nostri prætextis purpura togis vtentur: Magistratibus in colonijs, municipijsque: hîc Romæ infimo genere magistris vicorum togæ prætextæ habendæ ius permittemus, nec id vt uiui solum habeant tantum insigne, sed etiam, vt cum eo crementur.* Catulus etiam apud Dionem ait, an eo magistratus creantur, ἵνα ἐν τοῖς περιπορφύροις ἱματίοις περινοστῶσιν; *Vt in prætextis obambulent?* Martialis de Troiugenis in magistratu diuitum limina ob sportulam vexantibus. *Quid faciet pauper cui non licet esse elienti? Dimisit nostras purpura vestra togas:* idest vos clientes prætextati nos tenuiores togatos ab officio dimisistis. Perperàm in vulgatis esse, *diuisit*, animaduertit Turnebus lib. XXX. Prætextàs etiã intellexit Plutarchus in Galba, cum cædẽ in foro factam memorans ait: ἔτι τῶν νεκρῶν ἀκεφάλων ἐν ταῖς ἰταλικαῖς ἐσθῆσιν ἐρριμμένων ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς. *Cum vero corpora trũcata in vestibus consularibus iacerent in foro.* Rectius, *in prætextis*, non enim tantùm Consulum fuêre, sed, & reliquorum Magistratuum.

Prætextas etiam Senatorum fuisse, idem Manutius suspicatur inductus verbis Ciceronis II. Philippica. *Nescis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse, te autem ipsum ad populum tulisse, vt quintus præterea dies Cæsari tribueretur? Cur non sumus prætextati? Cur honorem Cæsaris tua lege datum deseri patimur?* Quod enim in Senatu Cicero verba faceret, existimat Manutius, cum dixit, *cur prætextati non sumus?* loquutum de Senatoribus.

Sed non fuisse prætextam Senatorum propriam,

illud ſatis oſtendit, quod ſuprà attulimus ex Dione, in luctu Magiſtratus depoſita prætexta in veſte Senatoria manſiſſe. Quidam ergo exiſtimant, id dixiſſe Ciceronem, quia Augur erat, cumque etiam Antonius eodem ſacerdotio præditus eſſet, habuiſſe tunc ius prætextæ; Quod vt verum ſit, ita opus eſſet oſtendere, Augures nonniſi ludi ius prætextæ habuiſſe, cum tamen eos perpetuo geſtaſſe prætextam cũ reliquis Sacerdotibus credi par ſit. Illud propiùs vero, Antonium cùm legem ferret de addendo die quatuor diebus ludorum, tuliſſe etiam ad populum, vt in maiorem Cæſaris honorem Senatores prætextati ſpectarent. Vel certe, quod credit Manutius, fortè hoc proprium fuit ludorum Romanorum, vt prætextati Senatores ſpectarent: nam reliquis ludis non licuiſſe inde conijcit idem, quod Pompeio Magno ex Mithridatico bello reuertenti honoris causâ tributum fuerit, vt ſcenicis ludis prætextâ vteretur. Vnde id acceperit Manutius, neſcio. Dio Caſſius hoc non habet, ſed decretum fuiſſe, vt in omnibus feſtis lauream geſtaret, καὶ τὴν στολὴν, τὴν μὲν ἀρχικὴν ἐν πάσαις αὐταῖς, τὴν δὲ ἐπινίκιον ἐν τοῖς τῶν ἵππων ἀγῶσιν ἐνδηνύειν: *in ijsque omnibus paludamentum ferret, veſtem autem triumphalem in equeſtribus certaminibus indueret.* Non fuiſſe autem prætextam Senatorum, idem Dio indicat lib. LI. cum ait, inter reliquos honores Auguſto decretos fuiſſe, vt Senatores Actiacę victoriæ ſocij ἐν περιπορφύροις ἱματίοις τὴν πομπὴν αὐτῷ συμπέμψαι, *prætextati cum eo triumpharent.*

Cenſoribus prętextam abiudicat Manutius, quod Polybius lib. VI. cum ornamenta mortuorum narrat, ait: *Vbi præclarus aliquis ex domeſticis obijt, in-*

stituunt funeris apparatum & circumfusi qui similes magnitudine, ac statura videntur. ἐὰν μὲν ὕπατος, ἢ στρατηγὸς ᾖ γεγονὼς, περιπορφύρους λαμβάνουσι: ἐὰν δὲ τιμητὴς πορφυρᾶς. *Si Consul, vel Prætor fuerit, prætextas: si Censor, purpureas.*

Atqui Tribunis idem prætextam adimit, quod Plutarchus vbi Tribunum plebis magistratum esse negat, hoc vtitur argumento, quod prætextam non habuerit. Et tamen Cicero pro Cluentio Tribunitiam prætextam innuisse videtur, cum de Quintio Tribuno pleb: loquens ait. *Facite vt non solum mores eius, & arrogantiam, sed etiam vultum, atque amictum, atque illam vsque ad talos demissam purpuram recordemini.* Manutius togam purpuream intelligit, sed quis vnquam Tribunis talem togam adscripsit? Alij de tunica intelligi volunt, quod nempe tunicæ Senatorum fuerint purpureæ, hoc nos falsum esse infra vincemus. Quid opus est verbis? Quintilianus de prætexta omnino capiendum Ciceronem docet. Nam lib. v. *Alia,* inquit, *respondendi patronis ratio, & aliquando tamen eorum non oratio modo, sed vita etiam, vultus, denique incessus, habitus rectè incusari solet; vt aduersus Quintium Cicero, non hæc solum, sed ipsam etiam prætextam demissam ad talos insectatus est.* Malumus ergo Romano homini, & antiquiori Tribunos prætextatos, quàm Græco, & non semel aliquid humani passo, credere. Neque tamen ideo Cicero Quintium reprehendit, quod prætexta talari vteretur, nam omnes ea ætate togas talares fuisse supra ostendimus: sed quod cùm alij paulò supra imam togæ oram purpuram circumtextam gestarent, superbus

ille, & latiorem, & talos ipsos perfundentem induerit.

De Trabea. Toga φοινικοπάρυφος. Halicarnasseus explicatus. Cap. IV.

PRætextæ Trabeam merito subijciemus, quia ad instar prætextæ fuit, non in imâ solum orâ, sed per totum purpurę fascijs, virgisque latioribus veluti trabibus transuersis distincta, vnde & *trabeæ* nomen inuenit; Non quòd ex pluribus purpureis pannis assutis constaret, sed vt Turnebus docuit intextis, vt nempe subtemen purpureum, stamen album vel coccineum esset. Suetonius in libro de genere vestium apud Seruium ad illud.

Ipse Quirinali trabeâ, cinctuque Gabino.

Tria trabearum genera statuit; *Dijs sacratum, quod erat tantum de purpurâ: Regium, quod erat purpureum, cui tamen album immixtum: tertium Augurale, de purpura, & cocco.* Eas initio Regum fuisse tradit Plinius, mox peculiares equitum Romanorum fuêre, cum scilicet Idibus Iulij transueherentur ex Q. Fabij instituto, vt tradit Val. Maximus lib. II. c. I. Eam transuectionem Dionysius. lib. VI. describit. *Ea pompa* inquit *quæ post sacrificium procedit ab ijs, qui equi publici ius habent, qui secundum tribus, & centurias distributi ordine equis inuehuntur tanquam e pugna redeuntes, olea coronati,* καὶ πορφύρας φοινικοπαρύφους ἀμπεχόμενοι τηβέννας, τὰς καλουμένας τραβέας. Vt vertit Interpres, *togis purpureis phæniceo colore intertextis induti, quæ Trabeæ dicuntur.* Sed περιπορφύρους in Dionysio legendum

est.

est. Nam si illę togę totę purpureę fuerunt quomodo virgis discoloribus, siue trabibus purpureis distinctę erant? Et quid est vestem purpureã phœniceo colore intertextam esse? Vel ergo trabeę non fuerunt totę purpureę, vel nominis notatio pereat necesse est. Sane Suetonius tradit Deorum trabeas fuisse purpureas, sed & idem Regum trabeis, quæ postea ad equites transierunt, albi aliquid intermixtum fuisse prodit. περιπορφύρους inquam legendum est; Idem enim infra de Salijs ait. Τηβέννας ἐμπεπορπημένοι περιπορφύρους φοινικοπαρύφους, ἃς καλοῦσι τραβέας. Prætextis incincti puniceo colore intextis Nisi malimus Φοινικοπαρύφους interpretari, *palmis intextas*, siue quod idem est *palmatas*: quod Sylburgio placuisse video, quales, & triumphantium togę fuêre; Equites in transuectione veluti post victoriam ouantes, & ideo in togâ triumphali palmatâ; Quare ipsa toga triumphalis etiam *trabea* dicta est, de qua infrà.

Nicolai Abrahami error Trabeam cum Paludamento confundentis. Cap. V.

EX dictis trabeam togam fuisse manifestò apparet; Quò magis miror Nicolaum Abrahamum commentarijs in Pisonianam, *quo aliquid audacius*, vt ipse loquitur, *& extra communem sensum scriberet*, prodere ausum, paludamentum cum trabeâ idem vestimentum fuisse. Quod adeo falsum est, vt in eo refellendo verba impendere superuacaneũ sit, nisi illud succurreret, posse studiosam iuuentutem ex cuius manibus, qui non sunt sociorum libri

ex-

excutiuntur eodem errore prolabi. Ratio eius est, quod paludamentum vestis militaris, & purpurea fuerit. Talem autem fuisse trabeam docere Halicarnasseum loco, quem supra laudauimus. Sed quis non videt (vt Dialecticam omittam) aperte ab Halicarnasseo trabeam togam appellari, & patriam Romanorum vestem, idest ciuilem? Nec ideò militaris quia equites ea vsi: non enim in bello, sed in transuectione. Nam quod subijcit idem, *tamquam a pugna redeuntes*, ad veterem morem alludit, quo antiquissimi in togis pugnabant succincti Gabino ritu. Quare non minus labitur, cum ait Virgilium illis verbis.

Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino
Insignis reserat stridentia limina Consul.

Trabeam pro paludamento vsurpasse. *Quia* inquit *trabea non fuit toga picta, & ideo paludamentum.* Id falsum esse infra docebimus. Sed esto, non fuerit toga picta, fuit tamen purpurâ intexta; Et licet tunc trabea in vsu non esset, quę a Romulo inuenta, Virgilius poetica prolepsi vsus est. Fuit toga & quidem magistratuum propria, idest Consulis in officio reserandi templi Iani. Nec officit, quod trabea cingeretur, toga picta flueret, nam & toga communis modo cingebatur cinctu Gabino, modò non, vt supra ostendimus.

Quid autē Dionysio, quid Seruio reponet Abrahamus, qui trabeam togam appellant? Satis fuerit ad indicandam rei vestiarię peritiam eius verba attulisse. *Potuit eadem vestis, siue idem paludamentum tunica propter breuitatem (erat enim breuior, & succinctior) & toga (propterea quod subucula, siue interulæ*

terulæ imposita hominem totum togæ inſtar inuolueret) nominari. Nullum hîc diſcrimen inter tunicam, togam, & paludamentum; Omnis breuior veſtis tunica: omnia, quę interulæ imponebantur etiam pallia, togæ dici poſſunt. En cor Zenodoti? Idem etiam trabeam lictorum propriam facit, ad quod adducit Appiani verba in Lybicis. *Imperatori præeunt lictores* φοινικοὺς χιτῶνας ἐνδεδυκότες; Quaſi trabeæ fuerint tunicæ.

Ceterum in funere Germanici atratam in municipijs plebem, Equites trabeatos inducit Tacitus, non quod trabea veſtis funerum propria fuerit, ſed vt aduertit Lipſius quòd ad augēdam funeris pompam veſte ſolemni Equites vſi ſunt. Fruſtra tamen idem Grammaticorum veterum fidem eleuat, dum Equitum modò trabeam fuiſſe contendit; Nam præterea Regię, Conſularis, & Auguralis ſcriptores meminere. Immo toga picta, quæ ab Imperatoribus Conſulibus dabatur, trabea dicta eſt, vt mox oſtendam.

De purpura, & eius generibus. Cap. VI.

VT ea quæ de prætextâ ac trabeâ dicta ſunt, quæ de toga triumphali, & lato clauo dicturi ſumus, melius intelligantur, non abs re fuerit pauca quædam de purpura leuiter perſtrinxiſſe, nam plenos commentarios alij ante nos dederunt. Eleganter Plinius *ad purpuram faſces Romanaſque ſecures viam feciſſe* tradit, *eandem fuiſſe pro maieſtate pueritiæ: diſtinxiſſe ab equite Curiam: Dijs placandis aduocari ſolitam: omnem denique veſtem illuminaſſe*,

nasse, atque in triumphali auro misceri consueuisse. Et purpuræ quidem vsum semper Romæ fuisse idem obseruat, *in trabea sub Romulo, in prætexta, & clauo sub Tullo Hostilio*. Non idem tamen purpuræ genus in vsu fuisse docet Cornelius Nepos apud eundem, cuius verba sunt. *Me iuuene violacea purpura vigebat, cuius libra denarijs centum venibat* idest X. aureis: *nec multo post rubra Tarentina: huic successit dibapha Tyria, quæ in libras denarijs mille non poterat emi* (idest C. aureis) *Hac P. Lentulus Spinther Aedilis curulis primus in prætextâ vsus improbatur, qua purpurâ quis iam, inquit Nepos, non triclinaria facit?* (idest stragula lectorum tricliniarium) *Spinther*, subijcit Plinius *Aedilis fuit Cicerone Consule, dibapha tunc dicebatur, quæ bis tincta esset, veluti magnifico impendio, qualiter nunc omnes penè commodiores purpuræ tinguntur*.

Primis ergo temporibus Prætextarum, nam illæ ab Regibus inuectæ sunt, & clauorum in tunica, purpura violacea fuit, mox rubra Tarentina, sic dicta a loco vbi tingebatur, tandem omnium prætiosissima Tyria successit, quæ a duplici tincturâ dibapha dicta; Eaque initio ob luxum notata, vt in Spinthere, & in M. Cœlio, de quo extant Ciceronis verba pro eodem, *Si quem etiam minimorum horum offendit, si purpuræ genus, si amicorum cateruæ*. Purpuræ genus, hoc est Tyriæ, siue dibaphæ, quæ tunc improbabatur. Hanc vegeti coloris fuisse, florentisque maximè, ac luminosi, contra vulgarem violaceam obtusioris, ac penè fusci, docet Plutarchus in Catone, de quo tradit, quòd cum in vniuersum contrariam moribus sui temporis insistendam

dam viam ſibi videret qui mali erant, & magnam emendationem deſiderarent, ἐπεὶ inquit, πορφύραν ἑώρα τὴν κατακόρος ἐρυθρὰν καὶ ὀξεῖαν ἀγαπωμένην αὐτὸς ἐφόρει τὴν μέλαιναν; *Cum purpuram ſaturi coloris & acuto rubore ſplendentem in pretio videret eſſe, ipſe fuſcam & obtuſam gerebat.* Eandem fuſcam, & plebeiam appellat Cicero pro Sextio de Piſone. *Veſtitus aſper, noſtrâ hac purpurâ plebeiâ, ac pæne fuſcâ.* Noſtram vocat, quod acutâ, & florente delicatiores ſoli tunc vtebantur. Quare Piſo qui grauitatem, & auſteritatem affectabat, eâ purpurâ vtebatur in prætextâ, ac clauo, ne quis ſomniet, totum Piſonis veſtitum fuiſſe purpureum. Idem Cicero Vatinij prętextam perſtrinxit in epiſtolis ad Atticũ. *Perinde iſti licet faciant, quos volent Coſſ. Tribunos plebis etiã, deinde Vatinij ſtrumam διβάφῳ veſtiant.*

Poſt Ciceronis conſulatum creſcente luxu omnes ferè purpuræ commodiores Tyriæ erant, & Laconicæ, hoc eſt dibaphæ, & bis tinctæ; Earum color roſeus quodam nigrore delibutus, & vt loquitur Plinius *nigricanteis roſæ colore ſublucens.* Sed præſtat eiuſdem verba lib. XXI. c. IIX. de purpuræ generibus afferre, etiam ſi ab alijs notata fuerint. Ea ſunt vt in vulgatis extant, *Et de odoratis coloribus ſatis dictum, in quibus vnguento viciſſe naturam gaudens luxuria veſtibus quoque prouocauit eos flores, qui colore commendantur. Hos animaduerto tres eſſe principales, vnum in cocco, qui in roſis micat. Gratius nihil traditur aſpectu, & in purpuras Tyrias dibaphaſque & Laconicas. Alium in Amethyſto, qui in viola, & ipſe in purpureum, quemque ianthinum appellauimus. Tertius eſt qui proprie conchylij intelligitur,*

tur, multis modis: vnus in heliotropio, & in aliquo ex his plerumque saturatior; alius in malua, ad purpuram inclinans: alius in viola serotina conchyliorum vegetissimus. Verba illa, *qui in rosis micat, Gratius nihil traditur aspectu, & in purpuras*, vitiosa esse nemo non vidit, & sanare conatus est. Doctissimus Pintianus locum vitiatissimum, & insanabile cacoëthes fatetur; Tum in Veteri codice sic legi, *quia rosis migrante gratia nihil trahitur suspectu*, vnde minus male scribi posse, *qui rursus migrante gratia trahitur in species, in purpuras:* Cætera. Baysius. *Et in purpura Tyriâ, dibaphâque & laconicâ.* Neuter satis proficit. Dalechampius in Vet. extare ait *Gratius nihil aspectu; Trahitur is in purpuras Tyrias dibaphasque Laconicas.* quę lectio nobis omnium optima videtur. Color enim coccineus, siue roseus aspectu gratissimus trahitur in purpuras Tyrias, dibaphasque Laconicas. Quod si quis cum Salmasio *suspectu trahitur* legat, non repugnauerim, licet non tantum purpuræ suspectus, sed etiam aspectus gratissimus fuerit.

Sed in viam redeamus. Ex Plinij verbis tria purpuræ genera eius interpretes recte statuerunt, singula florum colores prouocantia. Primum coccineum, eundemque roseum Tyriarum, ac dibapharum peculiarem, de quo idem Plinius. *Laus ei summa color sanguinis concreti nigricans aspectu, idemque suspectu refulgens.* Secundum Amethystinum violarum æmulum, coloris nempe violacei saturati. Tertium conchyliatum, cuius colorem in vniuersum ait fuisse Plinius austerum in glauco, & irascenti similem mari, id est cœruleum: eius tres

spe-

ſpecies in floribus ponit, in heliotropio fermè ſaturatiorem, in maluę flore inclinantem ad purpuram, in violâ ſerotinâ conchyliorum vegetiſſimũ. Sed plenum purpurę, ac conchyliorum diſcrimen, eorumque mixturam, ac temperamentum videre eſt apud Plinium qui omnes hos colores in temperaturâ mixtos fuiſſe docet, *geminâ demonſtratâ viâ luxuriæ, vt color alius operiretur alio, ſuauior ita fieri leniorque dictus. Quare, & Amethyſtinum Tyrio inebriatum, ut eſſet ex vtroque nomen improbum, ſimulque luxuria duplex, & cùm confecere conchylia tranſire melius in Tyrium putant. Quin, & terrena miſcere, coccoque tinctum Tyrio tingere vt fieret hyſginium.* Hactenus ille. Multa præterea præclare diſputauit Salmaſius ad Tertullianum, cuius analecta non conuerte.

Quod pæne effugerat, Si Tyrius color aſpectu nigricabat, cur Cato in purpura fuſcum colorem adamauit qui pretioſiſſimus? In purpura, quam Cato & ſeueriores aſpernabantur, roſeus color vegetus acuto lumine floreſcebat: contra purpura, qua Cato vtebatur, violacea, ſiue conchyliata minimum rubei coloris, ac luminoſi habebat, ſed violacei ſaturati, & propterea obtuſi, pęneque fuſci. Tyria aſpectu tantum nigreſcebat, ſuſpectu refulgens: violacea & aſpectu, & ſuſpectu fuſca erat; Vt nihil aliud fuerit purpura fuſca Catonis, quàm minimè luminoſa.

Toga triumphalis, purpurea, picta, palmata, Capitolina. Cap. VII.

VErrius Flaccus apud Sextum Pompeium docet, togam triumphalem primo purpuream fuisse, deinde acu pictam, *Picta* inquit, *toga quæ nunc dicitur, purpurea antè vocitata est, eaque erat sine picturâ: eius rei argumento est pictura in æde Vertumni, & Consi, quarum in alterâ M. Fuluuius Flaccus, in altera L. Papyrius Cursor triumphantes ita picti sunt.* Antiquitus igitur toga triumphalis tantum purpurea fuit, post picta in vsum venit, de qua Plinius, *Pictas vestes iam apud Homerum fuisse vnde triumphales natæ*; Nec aliud fuisse pictam togam docti obseruant, quam acu elaboratam figurisque phrygio opere distinctam; Nam subijcit Plinius. *Acu facere id Phryges inuenerunt, ideoque, phrygiones appellati sunt.* Quare togæ triumphali purpureæ aurum immixtũ esse oportuit, quo phrygiones eam varijs figuris ad instar picturæ acu variabant. Idem Plinius de purpurâ, *In triumphali auro miscetur.*

Hinc præcipua dona, quibus amicos Reges Senatus Romanus colebat, togæ pictæ fuerunt, & tunicæ palmatæ, vt toties Liuius, & alij memorarunt. Tunicam palmatam, vt omnes sciunt, sic dictam Festus ait a clauorum magnitudine, quod nempe lato clauo ad instar palmæ manus distincta esset: deinde a genere picturæ, quod palmas intextas haberet, palmatam dictam. Hæc enim verior notatio est, quam quæ affertur a Seruio ad lib. XI.

Aenei-

Aeneidos, *Palmatam dici tunicam, quam merebantur qui reportasent de hostibus palmam*. Togam tamen palmatam, vt obseruat Manutius pauci dixerunt, eamque a pictis palmis ita dictam non malè opinatur. Martialis.

I comes, & magnos illæsa merere triumphos,
Palmataque ducem sed cito redde toga.

Suetonius etiam Claudio. *Secuti, & triumphalia ornamenta eodem bello adepti, sed ceteri pedibus et in prætexta; Crassus equo phalerato, & in veste palmatâ.* Tandem Valerius lib. IX. cap. 1. *Quid sibi voluit Metellus Pius cùm palmatâ veste cõuiuia celebrabat?* Ex hoc factum est, vt post quam procedente tempore Consulibus loco prætextæ toga triumphalis dari cæpit, ea palmata diceretur, vt idem Manutius obseruat. Ausonius in gratiarum actione ad Gratianum pro Consulatu. *Dimicaturus palmatę vestis meæ ornamenta disponis: parum est, si qualis ad me trabea mittatur interroges: te coram promi iubes; hæc est picta, vt dicitur vestis, non magis auro suo, quàm tuis verbis.* In quibus illud quoque notandum, eandem vestem modo trabeam modò togam palmatam dici, quod etiã Sidonius, & Cassiodorus fecêre. Mirum est, in his recensendis nuperos Criticos Manutij nomen elato nimis, aut nimis demisso animo præterijsse.

Toga igitur triumphalis, & *picta* dicebatur, quod acu distincta erat, & *palmata* a genere picturę, hoc est palmis, licet, & talis postea diceretur, quamquam alijs figuris distincta esset, tandem, & *Capitolina* quod talis Iouis erat in Capitolio. Nec triumphantium modo ea toga fuit, sed Consulum,

& Prætorum quoties ludos ederent. Iuuenalis togam pictam Prætoris ludos edentis eleganter aulæum appellat.

—— picta Sarrana ferentem
Ex humeris aulæa toga.

Vetus intepres *In tunica Iouis Mappam mittentem in Circo Consulem describit poëta. Nam tunicam Iouis togam palmatam dixit, Tyriâ purpurâ cõfectam hoc est sarranâ*. Vbi nisi corruptus est, male togam cum tunica confundit. Quare videtur addenda coniunctio inter *Iouis*, & *togam*.

Tunicam palmatam appellat Iouis; quod nempe, vt vidit Lipsius, eadem Iouis simulachrum in Capitolio indutum fuerit. Ita apud Tacitum Tribunis celebraturis ludos Augustales triumphali veste vti permissum. Huc trahendus Martialis iocus in Proculeiam, quæ marito futuro Prætori repudium dixerat, ne cogeretur suppeditare impensas ad emendam purpuram, qua Megalesia spectacula ederet.

Constatura fuit Megalensis purpura centum
Millibus, vt nimium munera parca dares.

Megalensem purpuram vocat togam triumphalem, quâ indutus Prætor Megalesiacæ mappæ spectacula editurus erat.

Ceterum quæsitum est, vtrum hæ figuræ in palmata texerentur, an acu tantum pingerentur. Vtrũque factum esse apparet. Quòd acu variarentur a Phrygione, docet Plinius loco laudato. Quòd texerentur, Festus tunicam palmatam, quæ, vt et toga, picta erat, a genere picturę dictam notat, *quod palmas intextas haberet*. Et Ausonius ad Gratianum,

Pal-

Palmatam, in quis, tibi misi in qua D. Constantius parens noster intextus est. Etiam Polybius lib. vi. eos qui funus comitabātur viri triumphalis ait gestasse ἐσθῆτας διαχρύσους, *vestes auro intextas*, quamquam, & auro distinctas vertere possumus. Hæ autem vestes triũphales in templo Iouis Capitolini seruabantur, & inde cum opus foret depromebantur. Lampridius in Alexandro. *Prætextam, & pictam togam nunquam nisi Cos. accepit, & eandem quidem quam de Iouis templo sumptam alij quoque accipiebant aut Prætores, aut Cos.* Capitolinus in Gordianis, *Palmatã tunicam, & togam pictam primus Romanorum priuatus suam propriam habuit: cum ante Imperatores etiam de Capitolio acciperent, vel de Palatio.* Ideo hęc toga Capitolina palmata dicitur in epistola Taciti ad Probum, vt ad Lampridium nouit Casaubonus.

Ius togæ triumphalis ad priuatos translatum. Purpura summa. Cap. VIII.

PRęter triumphantes, Consulesque, ac Prætores ludorum editione, priuatis quandoque hominibus ius togę pictæ factum accepimus. Paulo enim Aemilio, qui de Perseo triumphauit, hoc indultum est: & Pompeio Magno concessum tradit Dio ἐπινίκιον ἐνδύνειν ἐν τοῖς τῶν ἵππων ἀγῶσι, idest *vestem triumphalem induere in equestribus certaminibus.* Idē postea Cęsari delatum, vt omnibus nempe ludis toga triumphali vteretur quemadmodum supra notauimus. Idem Dio lib. xliv. αὐτὸς δὲ τὴν τε στολὴν τὴν ἐπινίκιον ἐν πάσαις πανηγύρεσι κατὰ δόγμα

ἐνεδύετο: *Ipse ex S. C. vestem triumphalem omnibus ludis gestauit*. De quo etiam Cicero Philip. II. *Sedebat in Rostris collega tuus amictus togâ purpureâ, in sellâ aureâ coronatus*. Vbi simpliciter purpuream appellat, quæ etiam picta erat, auroque intexta, vt omnes triumphales. Nam Plutarchus idem narrans appellat *triumphalem*: Dio *Regiam*, quæ profectò eadem fuit. Quamobrem qui hic de purpurâ Deorum Ciceronem loquutum volunt, non minus risu digni sunt, quam qui olim in purpura sapiens saltauit.

Reliquos Cæsares, atque Imperatores in ciuili habitu incessisse, idest in toga communi, supra ostendimus; Vt de Alexandro notet Capitolinus, quod nunquam prætextam sumserit, aut pictam togam, nisi Cos. esset. Inferiori æuo, vestem purpuream, idest togam, ac paludamentum, Imperatorum fuisse manifestum est. Id a Gallieno ortum videtur, de quo Trebellius. *Cum chlamyde purpurea, gemmatisque fibulis, & aureis Romæ visus est, vbi semper togati principes videbantur*. Nisi velimus intelligere, Gallienum notatum, quod chlamyde vteretur, cum alij Principes togâ.

Ex eo tempore purpura pro principatus symbolo a scriptoribus passim accipitur. Hinc *sumere purpuram*, pro sumere Imperium: & in tumultuarijs Imperatorum creationibus direptam a vexillis purpuram, aut de simulachris Deorum a militibus cum aliunde non suppeteret, vt ea Imperatorem induerent, Historiæ Augustæ Interpretes notarunt. Inde etiam est, quod inter omina Imperij semper aliquod purpureum occurrit, vt in eadem hi-

historia passim obseruare licet. Denique inde Imperatoria *purpura summa* dicta est. Lampridius de Alexandro. *Vlpianum sepe a militum irâ, obiectu purpuræ summæ defendit.* Malumus enim purpurã summam Imperatoriam interpretari; quàm quòd Casaubonus de purpurâ, quæ in summâ, siue extremâ veste fuit prætexta. Quasi solo Limbo, ac fasciâ extremâ purpureâ defensus fuerit Vlpianus, & non totius vestis purpureæ Imperatoriæ obiectu, quæ propterea sũma dicta est. Quod si de prętexta intelligatur, dura locutio est dura interpretatio. Eam vero *purpuram principalem, & sacrum muricem, & purpuram veri luminis, et vestem alethinam,* hoc est veram, verique coloris idem Vir incomparabilis obseruauit.

De Vestibus holoueris. Cap. IX.

MAgnus Turnebus Adu. I. cap. XIII. Existimat, holoberas, siue holoueras vestes fuisse, quæ totæ essent birri, quòd nempe birri honestiorum, & palatinorum erant, totique serici, & toti conchyliati, ex Canone XII. Synodi Gangrensis *Si quis amictu pallij vtitur, & eos qui cum reuerentia birris vtuntur despicit anathema sit.* Quòdque Zonaras, & Balsamo Βύρους σηρικὰς ἐσθῆτας exposuere vestes sericas. Esse igitur holoueras vestes credit Turnebus birros totos verè sericos, & totos conchyliatos. *Sunt,* inquit, *holoberæ vestes, birri toti verè serici, & verè conchyliati.* A quo non abeunt Iuris consulti ad Tit. VIII. lib. XI. Cod: de vestibus holoberis; qui nihil aliud esse contendunt, quam togas sericas eâdem Zonaræ, & Balsamonis

interpretatione inducti.

Et in eo quidem, quod hæ veſtes totæ purpureæ eſſent, rectè cenſuit Turnebus: quod vero totæ ſericæ, ſiue holoſericæ, falſam notationem oſtendit Salmaſius ad Trebel: Pollionem. Valido herculè argumento: Nam ſi holouera tota ex ſerico texta veſtimenta erant, nullum fuiſſet diſcrimen inter holouera, & holoſerica: & nihilominus tantum erat, vt cum promiſcuus eo tempore vſus eſſet holoſericæ veſtis, ſola holouera veſtimenta priuatis interdicta, Principi, eiuſque domui dedicarentur. Adeo autem promiſcuum, & communem tunc temporis ſericorum, & holoſericorum vſum fuiſſe, vt etiam mimis, ſcenicisque mulieribus paſſim eſſet permiſſus, *dum abſtinendum ſibi eſſe cenſerent*, (verba legis ſunt) *auratis ſericis, & ſigillatis, aut quibus alio colori admixtus puri rubor muricis inardeſcebat*. Oſtendit prætereà non omnes birros ſericos fuiſſe, quod ex alia etiã viliori materia conficerẽtur.

Credit ergo vir iſte doctiſſimus, holouera ſic dicta, quod eſſent tota purpurea, vt cenſebat Turnebus, & verba leg. III. titulo eodem conuincunt. *Nec pallia, tunicaſque domi quis ſerica contexat, aut faciat, quæ tincta conchylio nullius alterius permixtione ſubtexta ſunt: Proferantur ex aedibus, tradanturue tunicæ, aut pallia, ex omni parte texturæ, cruore infecta conchylij*. Eadem paulo infra holouera appellat, ideſt in quibus vtraque pars texturę, ſtamen ſcilicet, & trama purpurâ tincta eſsent. Atque hæc veſtimenta propterea holouera dicta eſſe cenſet, voce hybrida, ſiue Græco latina, quod tota vera, ſiue ex vero colore, quod nempè purpureum colorẽ,

per

per quamdam excellentiam, verum appellabant. Vnde *chlamydes veri luminis* Trebellio dicuntur, vnde, & Græci ἀληθινὸν χρῶμα de purpura dixêre.

Hanc opinionem etiam Aduersariorum sacrorum compilatori placuisse video, nam cap. LXXI. pro suâ venditauit, maluitque seruili probro respergi, quam tanto nomine scripta sua collustrare. Sed solemne ijs hominibus est alienos sibi fœtus suppositum ire; Quæ quidem tolerabilia essent si hanc licentiam solum inter suos exercerent, nam sociorum omnia communia; Quis ferat cuncta cum puluisculo conuerrentes? Sed de his aliâs.

Ceterum, vt holouerarum notatio a Salmasio allata ingeniosa est, ita fas, iusque sit, quid, & nos sentiamus aperire. Nam *holouera*, non semilatinam, sed puram vocem Græcam, contractam, mox, & corruptam semper credidimus: nec aliud esse, quam ὁλοπόρφυρα, *Holoporphyra*, inducti auctoritate Isidori lib XIX. cap. XXII. Orig. *Holoporphyra, tota ex purpura*, quę si non verior, at simplicior notatio videtur. Vocem postea de prauatam vulgo, & corruptam argumento est, quod in scriptis libris repperit Salmasius partim *olophora*, partim, *olophera*, & *olopheria*, ne quis miretur ex *oloporphyris*, factas esse holofera, holobera, holouera. Papias Vetus Grãmatius. *Holophora vestis tota ex purpura; holon enim Grecè totũ*. Holoporphyra ergo initio dicta, mox holophyra, holophera, & holobera, siue holouera: idest tota purpurea, quia vere talia erãt, quorũ scilicet stamen, & trama tota purpurea, hęc què priuatis interdicta. Apud Nonniũ verbo stola, Varro περὶ φθορᾶς κόσμου, *mulieres aliam cerneres*

cum stola holoserica. Recte docti corigũt *holoporphyro*, nullus enim tũc holoserici vsus. De birris autem, infra commodius disseremus.

Togarum diuersa genera enumerata magis, quàm indicata. Auctorum sententiæ expensæ. Cap. X.

ET hæc quidem de toga communi, ac triumphali sufficere poterant, nisi alia etiam togarum nomina, ac veluti species apud Plinium occurrerent: & rursus aliqui diuersa vestium genera pro togis imperitè obtruderent. Verba Plinij sunt lib. IIX. cap. XLIIX. *Lanam cum colo, & fuso Tanaquilis in templo Sangi durasse prodente se auctor est M. Varro, factamque ab ea togam Regiam vndulatam in æde Fortunæ, qua Seruius Tullus fuerat vsus.* Mox subijcit. *Vndulata Vestis prima e lautissimis fuit, inde sororiculata defluxit. Togas rasas Phrygianasque D. Augusti nouissimis temporibus cœpisse, scribit Fenestella. Crebræ papaueratæ antiquiorem habent originem, iam sub Lucilio poeta in Torquato notatæ.*

In his explicandis facilius fuerit aliorum opinionem refellere, quàm nouam interpretationem afferre. Maiorum gentium Critici existimant, vndulatas vestes dictas, quarum textura vndas imitaretur: quod in lana texenda an fieri possit ipsi viderint: certe nostræ vestes vndulatæ qua ratione fiant, etiam rudes intelligunt. Cum præterea Togæ essent albæ, ne quis vndarum speciem colorum, ac liciorum varietate expressam comminiscatur. Et licet tali toga vsus Seruius Rex dicatur, & ideo picta fuisse vndulatim dici possit, tamen communes huiusmodi vestes fuisse verba Plinij indicant, cum

ait

ait vestem vndulatam primam fuisse e lautissimis; idest qua, & alij prætér Reges lauti homines vterentur, quibus nullum ius pictarum fuit, nisi in triumpho. In veteribus libris pro *vndulata* legitur *vngulata* voce non minus, atque illa insolenti. Ita duo manu exarari in Bibliotheca Ambrosiana constanter habent. Etiam in *soriculata* ijdem Critici vaticinantur. Alij enim *soriculatas* legunt, & sparto, ac lino condensatas interpretantur nempe a conserendo *sericulatas* dictas. Alij *sororiculatas*; vt est in veteribus libris; Alij *suroreculatas*, quæ perpetuis quibusdam suris, & latioribus virgis regulatæ essent, & eo toto texendi genere confectæ, vt sint a sura, vel a rica, vel regula. Sed quid iuuat in tenebris micare? Non exigua Critici laus est, etiam aliqua ignorare. Vel hic succurrant nobis, qui grandia semper minantur. Sanè huiusmodi suras, regulas, & figuras in lana texi non potuisse illud argumento est, quod in lana tantum Istrica & Liburnica, quæ filo propior erat quàm lanæ, scutulæ texi poterant, in reliquis villi obstabant. Plinius eodem capite. *Istriæ, Liburniæque lino propior quam lanæ pexis aliena vestibus, & quam sola ars scutulato textu commendat in Lusitania*. Hæc igitur lana, quæ minime villosa erat, & lino similior, apta texendis scutulis erat, reliquæ ineptæ, in queîs villi omnem texturam tegebant.

Quod ad Phryxianas & rasas attinet nō ita Turnebi sententia displicet, qui ita dictas censet, quod Phryxæi velleris crispos & eminentes villos imitarentur, quasque cum spissis Seneca coniūgit libr. v. de Ben. c. III. *Inueniam alium poetam apud quem*

pra-

præcingantur , *& spissis*, *aut Phryxianis prodeant*: His oppositæ rasæ fuerunt, idest minime villosæ: quemadmodum spissis rallæ.

At Paueratas grauiter pressas, & calcatas interpretantur pectineque percussas, idest easdem cum spissis, ac pauitentibus. Quæri postremo posset, quænam esset toga Græcanica apud Suetonium in Domitiano *Certamini præsedit crepidatus, purpureaq; amictus toga Græcanica, capite gestãs coronam aureã.* Sed facile hoc magnus Casaubonus expediet, qui recte togam Græcanicam ἀναλόγως pallium Græcum interpretatur, vt Tertullianus togam pallium teres appellat. Recte inquam, quia eidem crepidas dat, quæ non nisi cum pallio, numquam cum toga Romana sumptæ. Constanter tamen omnes MS. codices *togam Germanicam* retinent.

Abollam non fuisse togam, aut vestem Senatoriam. Quid ea fuerit. Cap. XI.

NOn erat hîc Abollæ dicendæ locus, nisi eam quidam Romani cultus partem imperite fecissent, atque inuitis Quiritibus ciuitate donassent. Ptolomæum Regem ab Caio Cæsare non aliam ob causam perculsum narrat Tranquillus quàm quòd *ingressus spectacula conuertisset oculos hominum splendore purpureæ Abollæ.* Vbi Beroaldus ex Nonnio obseruat, Abollam fuisse vestem militarem. Eum Torrẽtius, & Marcellus more suo descripsêre. Verba Nonnij afferam, quia malè affecta leguntur. *Abolla, vestis militaris.* Varro περὶ φθορᾶς κόσμου. *Toga tracta est, & abolla data est ad turbam, vbi fera*

mi-

militia in munera velli vt præstarem. Quem locum ita legendum pridem docti viderunt. *Toga detracta est, & abolla data est ad turbam mihi fera militiâs munera belli vt præstarem*. Belli idest in bello. Quæ rectius se habebunt *si ad tubam* legamus, & *militiai* idest militiæ; Ait enim ille detractam sibi togam vestimentum pacis, & impositam militarem abollam, vt militiæ fera munia fungeretur.

Ex quo manifestum fit, quantopere aberrent qui Abollam Togam interpretati sunt, siue vestem Senatoriam. Sabellicus quidem ad Suetonium ait Festo *Abollam esse vestem senatoriam, dictam quasi Abullam, quod sit vndique bullata*. Neque hoc in Festo extat, quod sciam, & notatio inepta est, ac ridicula. Pappias etiam. *Abolla, togæ genus, vestis senatoria, amictus duplex*. Quod toga, & vestis Senatoria, fallitur, nam Varro illam togæ opponit, vt eidem togæ sagum opponebatur. Clarissime Martialis lib. IIX. ep. XLIIX.

Nescit cui dederit Tyriam Crispinus Abollam,
Dum mutat cultus, induiturque togam.

Vbi Crispinus deposita abolla induit togam. Hos ni fallor in errorem Iuuenalis versus induxit.

—— *rapta properabat Abolla*
Pegasus attonitæ positus modo villicus Vrbi.

Loquitur ibi poeta de Pegaso ab Domitiano in Albanum accito, quæ verba non ostendunt abollam fuisse togam, sed potius pallium, quo extra Vrbem vtebantur. Et fortasse Iurisconsultus ille in pallio Philosophico fuit. Id enim etiam Abolla dicebatur. Idem Aquinas.

—— *atqui audi facinus maioris Abollæ.*

Stoi-

Stoicus occidit Baream delator amicum,
Discipulumque senex.

Vbi Vet. Interp. *Prouerbium quasi maioris togæ idest sceleris potioris. Vel per ironiam dixit quasi sanctioris philosophi. Abolla species est maioris vestis, quasi pallij maioris*; Quo loco per *pallium maius* philosophicum intelligitur, quod longius erat, ac fusius. Hinc Cynicos cum abolla induxit Martial. a Beroaldo adductus.

Cerea quem nudi tegit vxor abolla grabati.

Et licet idem Crispino in aula potentissimo purpuream abollam tribuat, non alia ratione vestem pretiosam fuisse credendum est, quam quòd erat purpurea.

Neque de nihilo est, quod ait Papias *Abollam fuisse duplicem amictum*; id enim a Seruio accepit, qui ad illud Virgilij.

Duplicem ex humeris abiecit amictum.

Duplicem amictum inquit *idest Abollam, quæ duplex est, sicut Chlamys.* Horat.

Quem duplici panno patientia velat.

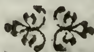
Malè autem Seruium Marcellus reprehendit, quod Abollam duplicem amictum interpretatus sit nam Abolla erat Cynicorum vt diximus, hos, & Stoicos duplici panno velat Horatius, quare Abolla duplex amictus, & ideo pallium, non toga, aut vestis Senatoria. Cum hæc sub prælo essent, venit in manus summi Viri liber de modo vsuratum, in quo cap. 111. notatum inueni Præsides in prouincijs, immo & Præfectos Vrbis Abollam gestasse, atque in eo habitu iudicia exercuisse, atque hinc crimina extra ordinem animaduerti solita dici saty-

rico

rico crimina maioris Abollę, crimina ſcilicet extraordinaria, & de quibus debeat cognoſcere Iudex paludatus, vel chlamydatus, quales erant Pręſides, vel Pręfecti. Cui opinioni nullo modo aſſentiri poſſum. Nam Pręſides in prouincijs Pretextã geſtaſſe certum eſt, & inde facile colligas, quod Romani omnes, & magna pars prouincialium togati incedebant, & proinde Romanus magiſtratus in toga pretexta. Hinc coſſ. qui extra Vrbem magiſtratum inibant eo loco pretextam ſumebant quo honorem auſpicabantur. Liuius lib. xxx. de Flaminio, qui iterum coſ. deſignatus priuatus clam in prouinciam abierat. *Magis pro maieſtate* inquit, *videlicet Imperij Arimini quam Romæ magiſtratum initurum, & in diuerſorio hoſpitali quam apud Penates ſuos prætextam ſumpturum?* Ab Vrbe quidem paludati proficiſcebantur ſed in prouincijs pretextati publicis muneribus fungebantur; Immo etiam in caſtris & exercitu, niſi pugnandum eſſet. Tacitus de Germanico pugnaturo aduerſus Ariminum. *Nox eadem lætam Germanico quietem tulit, viditque ſe operatum, & ſanguine ſacro reſperſã prætextã pulchriorem aliam manibus auiæ Auguſtæ accepiſſe*. Et lib. III. Hiſto. *Sed vbi Cæcina prætexta, et lictoribus inſignis dimota turba Coſ. inceſſit*. Dio id aperte ponit lib. LIII. vbi Procoſſ. inſtitutionem ſub Auguſto narrat. Ait enim καὶ ἔκ τε τοῦ κοινοῦ τῆς γερουσίας συλλόγου πέμπεσθαι, μήτε ξίφος παραζωννυμένους μήτε στρατιωτικῇ ἐσθῆτι χρωμένους, *Vtque de communi Senatus corpore mitterentur neque gladio accincti, neque militari habitu vtentes*. Solis Auguſti legatis datũ ſubdit vt militari veſte, gladioque vterentur. Sed demus Pre-

des

fides chlamydatos, & paludatos in prouincijs iudicasse. Quis Vrbis Pręfectũ in ipsa Vrbe peregrino, ac militari cultu cognitiones exercuisse tradit? Iuuenalis Pegaso Præfecto Abollam tribuit: sed non iura reddenti: sed iter in Albanũ facturo; sed Iuris consulto & fortasse propterea Philosophico habitu gaudenti, vel ex alia causa nobis ignota. Præterea cui non durum videatur, facinus maioris Abollę interpretari, de quo iudicet maiorem Abollam indutus? Non secus ac si quis diceret, parricidium fuisse facinus togę, quod de eo iudices togati sententiam ferrent, & deserere agmen crimen paludamenti, quod de eo paludatus iudex cognosceret. Facinus ergo maioris Abollę, quod supra notabamus, est facinus a philosopho & quidem sanctiorẽ vitam professo patratum, qui nempe Abollam gestabat. Egnatius nempe Celer stoicus, qui Baream Soranum amicum, & discipulum delatione oppresserat. Abolla pallium philosophicum, & ideo illud Cynicis Martîalis adscribit, licet vestis etiam militaris fuerit, & ab alijs gestata, vt a Ptolomęo, & Crispino: sed pretiosior & purpurea. Philosophica villior, & fusior ad instar pallij, & ideo Vetus interpres maiorem Abollam *maius pallium* interpretatur.

Quod

Quod vestimenti genus fuerit Læna. Seruij opinio reiecta. Cap. XII.

SIcut Abollam peregrinitatis notauimus, ita, & Lænam Romano cultui se inserentem excludemus. Plutarchus in Numa notat, Iubam Regem tradere, Lænas quas Reges ferebant, Græcorum χλαίνας esse. Idem sentit Festus, *Læna vestimenti genus habitus duplicis, quidam appellatam existimant Tuscè quidam Græcè quod χλαίνην dicunt.* Atqui χλαῖνα vt Greci notant ἡρωϊκὸν φόρημα, Heroum gestamen. Hoc autem discrimen inter eam, & Chlamydem Macedonicam posuêre, quod Chlæna vestimentum quadratum esset, Chlamys macedonica in inferiori parte conclusa.

Lænam igitur siue Chlęnam initio Heroes Regesque gestarunt, etiam apud Romanos, vt tradit Plut. Lænam Aeneæ assignat poëta.

—— Tyrioque ardebat murice Læna
Demissa ex humeris.

Vbi Seruius Lęnam interpretatur *togam duplicem. Est autem propriè* inquit *toga duplex: amictus auguralis. Alij amictum rotundum, alij togam duplicem in qua Flamines sacrificant infibulati.* Alia quædam adijcit de Læna, quæ nihil ad rem. Postremo notat creditum Virgilium latenter indicasse Pontificalem ritum, quod veteri religione præciperetur inaugurato Flamini vestem, quæ Læna dicebatur, a Flaminica texi oportere, qua vteretur Pontifex. Sanè hanc Flaminum vestem fuisse indicat Cicero de Claris. Oratoribus *M.* inquit *Popilius cum Consul esset, eodemque tempore sacrificium publicum cum Læ-*

na

na faceret, quòd erat Flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione, & seditione nunciata, vt erat Læna amictus, ita venit in concionem.

Sed quod eadem toga fuerit, nullo pacto admitti potest. Primò quia Læna eadem ac Chlæna, hæc autem vestimentum Græcanicum apertum, & quadratum, toga rotundum. Deinde quo modo Aneeę apud Pęnos degenti toga datur, & quidem cum gladio? Immo ex hoc non male Nonnius vestem militarem interpretatur. Huc accedit, quòd Læna, vt inquit idem, super omnia vestimenta accipiebatur, nec est credibile togam, & quidem duplicem supra togam sumptam. Nullaque apud veteres togæ duplicis mentio, nec scio, quo pacto duplex fieri posset, aut gestari, cum simplex satis onerosa satisque sinistrum cum brachio, humerum premeret. Pallij quidem duplicis, & duplicati veteres meminerunt, de quo aliàs. Quare melius Festus qui amictum duplicem interpretatus est. Præterea Lænæ vsus in conuiuijs apud Romanos, in quîs depositas togas quid attinet dicere? Quod vero reliquis vestimentis, etiam togæ Lęna superinijceretur, notum fit ex Martiale in Apophoretis. *Læna*

Tempore brumali non multum leuia prosunt.
Calfaciunt villi pallia vestra mei.

Quintilianus de habitu Oratoris. *Et cum ad argumenta, ac loca ventum est, reijcere a sinistro togam, deijcere etiam si hæreat, conueniet: Lænā a faucibus, ac summo pectore abducere licet.* Si Lęna toga duplex, tribus togis implicitus, & inuolutus, ac circumclusus orator ille fuisset. Calenus etiam apud Dionem Ciceroni obiectat tenues Lęnulas lib. XLVI.

τὶς

τίς μετὰ χάρου χ' ὁρᾷ σου τὰ λεπτὰ ταῦτα χλανίδια; Atqui tunc Cicero in Senatu, & togatus.

Quare læнam pallium fuisse non est dubitandum apertum, ac breue, vt Græcorum Chlæna, non multum Chlamydi absimile, quo Reges initio vsi sunt; deinde, & vulgus, idque villosum, & arcendo frigori adhibitum, togęque superiniectum, in ipsis cõuiuijs vsitatũ. Et Heroicum quidem Regiumq; gestamen ostendimus. Mox vulgo vsurpata Iuuenal:

—— Plurima sunt, quæ

Non audeant homines pertusa dicere læna.

Ea autem sumpta aduersus frigus, & ideo superiniecta ceteris vestimentis. Pollux Χλαῖνα ἱμάτιον ἐπὶ τῷ χιτῶνι. ἔσθ' ὅτε μὲν τοι ἐνδύμαιον περιβόλαιον. Alias autem Chlęnas fuisse ait ἁπλοΐδας alias διπλᾶς quas Attici ἀπληγίδας, διπλησίδας, & διβόλους appellabant. Χλανὶς δὲ ἱμάτιον λεπτὸν: χλανίδιον. Fallitur Baysius, qui vestem ait, qua milites vtebantur per æstatem. Hinc, & conuiuijs adhibita, hyeme scilicet cum depositis togis sola vestis cœnatoria non sufficeret. Persius

Hic aliquis cui circum humeros hyacinthina læna est

Nisi eadem cum Synthesi fuit. Hæc hyemi, vt pinguior, linea æstui accomodata. Etiam Iuuenalis diuitem a cœna redeuntem, *coccina læna* amictum inducit. Martialis de fure conuiuiorum, *& tectus lænis sæpe duabus abit*. Ita tamen vt quod de Synthesi diximus, colore, ac pretio ditiorum, ac pauperum lęne discernerentur. Nam, & clientibus cum togulis donatas idem docet, & inter apophoreta numerat.

—— Algentemque togam, breuemque lænam.

Atque hanc etiam vestem balnearem credendum est de qua Lampridius in Alexandro, *Balneari veste ad Palatium reuertens*. Nisi eam fuisse lacernam ex sequentibus colligamus. *Hoc solum Imperatorium habens, quod lacernam coccineam accipiebat.*

Non enim multum absimilis Chlamydi, ac lacernæ fuisse videtur, cum lacerna etiam reliquis vestimentis superinijceretur, etiam arcendo frigori. Et si aliquod discrimen fuit non aliud crediderim, quod læna grauior fuerit, ac villosa, totumque hominem inuolueret licet aperta, idest humeros, & pectus, cum Chlamydes, & lacernę ferè tantum humeros. Quare non rectè viri docti obseruant, ideo a Virgilio lęnā ex humeris Aeneę demissam dici, vt exprimeret morem Romanorum in Chlamyde induenda, quæ ab humeris dependens bonam corporis partem nudam relinqueret; Nam contra non humeros modo, sed & pectus obuelasse docet Quintilianus cũ in agẽdo a faucibus, & summo pectore abduci solitam tradit. Quia ergo vtrinque hominem tegebat, & nisi quod aperta erat, adinstar togæ hominem inuoluebat, ideo fortasse *toga duplex*, Seruio dicta est, & *amictus duplex*, Festo; Vetus Interp. Iuuenalis ad illud, *quem Coccina læna. Purpura*, inquit (L. *purpurea*) *qua diuites olim vtebantur*. Virgilius.

Varioque ardebat murice læna.

Antiqui Amphimallum lænam appellabant, idest vtrimque villosam. Quod idem atque ἀμφίβαλον, siue ἀμφίβολον docti fecerunt, quòd vtrinque indueret, siue hominem circumuolueret. Quę sequuntur apud Interpretem corruptissima sunt.

Quod

Quod Graci coccum, latini teres Birrum vocarunt. Fortaſſe. *Quod Graci Coccinum, ſiue cocceum dicunt Latini veteres Birrum vocarunt*. Veſtem enim coccineam, & rubram ab ignis colore πυῤῥὸν dixêre Latini Græca voce, mox *Birrhum*. Iſidorus lib. XIX. cap. XXIV. *Birrus a Graco vocabulum trahit, illi enim birrum bibrum dicunt*, L. πυῤῥὸν Rufum, rutilum talis enim fermè lacernarum color, de quibus infra.

Finis libri Secundi.

OCTAVII FERRARII DE RE VESTIARIA LIBER TERTIVS

QVI EST DE TVNICA.

Tunica. χιτων. Dionis Interpres, & Manutius notati. Cap. I.

Q V O D initio præfatus sum, magnam Manutio iniuriam nuperi fecerunt cuius dissertationem de Tunica, transcripserunt eo tamen ne semel quidem laudato. Certo non erimus illorum similes, & a nobis ingenium, aut cultum, fidem nunquam desiderari patiemur.

Tunica, vndecunque dicta sit, (malumus enim id ignorare, quam cum Grammaticis ineptire) Græcis χιτων dicitur, vestimentum scilicet interius, cui toga, aut pallium, aut alia superior vestis inijceretur.

tur. Idque tam virile, quam muliebre: quamquam Hesychius virile tantum faciat. χιτων, εσθης, θωραξ, ἱμάτιων ἀνδρικόν. Proprie tamen tunica virorum fuit, stola feminarum, quo fortasse respexit Hesychius.

b Nec alio vnquam sensu χιτὼν a Græcis accipitur, quam vt tunicam significet, vt mirum sit quosdam togam interpretatos esse. Mitto Plutarchi Interpretes, qui illud in Catone Vticense ἀνυπόδητος, καὶ ἀχίτων πολλάκις ἐπὶ τὸ Βῆμα προσερχόμενος, flagitiosè verterunt *sæpè nudis pedibus; & sine toga ad rostra veniens*, cum tamen initio eiusdem vitæ eorundem verborum rectum sensum assecuti essent. Miror viros doctissimos etiam curis secundis verba Dionis de Tigrane ad Pompeium veniente perperam de toga accepisse. Quem tradit, quo & reuerentia Pompeij, & misericordia dignus videretur, ita se composuisse, vt inter pristinam dignitatem, & præsentem fortunam statum seruaret; τὸν μὲν γὰρ χιτῶνα τὸν μεσόλευκον, καὶ τὸν κάνδυν τὸν ὁλοπόρφυρον ἐξέδυ. *Togam enim* (verterunt) *semialbam & Candim purpureum exuerat*. Quis locus togæ in Tigrane, & quis χιτῶνα togam dixit? Tygranes indutus erat tunica, & chlamyde, siue veste superiore Regiâ purpureâ; Nam fuisse ad instar chlamydis militaris testatur Hesychius licet χιτῶνα generice appellet. Κανδὺς χιτὼν περσικὸς, ὃν ἐκπορποῦνται οἱ στρατιῶται. *Candis vestis Persica, quam infibulant milites.* Fuisse autem distinctam a tunica præter Dionem hîc testatur Xenophon lib. 1. Cyripæd: Οἱ πορφυροῖ χιτῶνες, καὶ οἱ κάνδυες.

Sed vt ad Romanos veniamus, antiquissimi vt

ſupra tetigimus ex Gellio, ſine tunicis toga ſola amicti fuerunt, poſtea ſubſtrictas & breues tunicas citra humerum deſinentes habuerunt, tales Romuli ætatis ſtatuas in Capitolio, & in Roſtris Camilli togatas ſine tunicis fuiſſe tradit Pædianus ſupra memoratus. Rem auget Manutius, & quod Ennius apud Gellium *tunicatam* non ſine probro iuuentutem Carthaginienſium vocat, inuſitatas fuiſſe tunicas Ennij ætate credit, ideſt inter ſecundum & tertium Punicum bellum. Adijcit, Cincinnatum cum ei Senatus aranti, aut fodienti Dictaturam detuliſſet, togam e tugurio, ne nudus, & reſperſus puluere mandata ſenatus audiret, proferri iuſiſſe eâque ſimul abſterſo puluere, ac ſudore velatum proceſiſſe; Nulla tunicæ mentione apud Liuium, qui rem narrat, qua puluerem, & ſudorem abſtergi potius decebat, quàm togâ. Quare mirari ſe ait, cur ſcripſerit Plutarchus in Coriolano, eos qui magiſtratum petebant deſcendere ſolitos in forum togatos ſine tunica, vel vt ſupplicarent humiliùs, vel vt vulnera aduerſo pectore excepta oſtenderent, cũ multis poſt Coriolanum annis ignota fuerit tunica. Sed nullo modo audiẽdus eſt vir doctiſſimus quem ratio hîc longe fugit. Credimus quidem Pædiano, immo & Plinio, togatas Romuli ætatis ſtatuas in Capitolio ſine tunicis fuiſſe, & Camilli in Roſtris: ſed vſque ad Ennij ætatem, vel vltra ignotum tunicarum vſum, nullus nobis perſuadebit. Quî enim poterit? Nã vt bello Punico ſecundo crebram tunicarum mentionem miſſam faciam apud Liuium; cuius loca non bene memor attulit Manut. in extrema diſputatione de toga, vbi tunicæ non ſemel

ad

ad exercitum missæ dicuntur. Numa lib. I. ab vrbe *Salijs tunicæ pictæ insigne dat, & super tunicam æneum pectori tegumen*. Plinius lib. IX. c. XXXIX. *Lato clauo primum Romæ vsum Tullum Regem scribit deuictis Etruscis*. Atqui latum clauum fuisse tunicam fatetur Manutius, & ea reliquos Reges deinceps vsos non it infitias. Ita *latos clauos audita Caudina pace depositos*, auctor Liuius est lib. IX.

Immo non vltra Romuli ætatem ignotus tunicatum vsus videtur. Nam Plinius lib. XXXIV. cum de statuis loquitur. *Primas*, inquit, *putarem has, & Attij Nauij positas ætate Tarquinij Prisci, nisi Regum antecedentium essent in Capitolio ex his Romuli est sine tunica, sicut Camilli in Rostris*. Vnius ergo Romuli statua sine tunica, nec attinuisset rem singularem notare, si reliquorum Regum tales fuissent. In Camillo debuit esse aliquid peculiare. Siue ipse solus ætate sua antiqui cultus imitator sine tunica incessit, quemadmodum post Cato fecit: siue eodem habitu statuam illi Quirites posuerunt, quo Romulo locauerant, tamquam alteri Vrbis parenti, ac conditori.

Ennius apud Gellium non ideo tunicatam iuuentutem Carthaginiensium probri causa dixit, quod tunc inusitatæ Romanis tunicæ: sed vt alijs obseruatum, quod solis tunicis induti incederent Pæni nullo pallio, aut alia exteriori veste. Nam quod de Cincinnato Manutius addit, nullius momenti est. Tunicatum enim fuisse credibile est in opere rustico, nec diuersum tradit Liuius, faciliusque illi fuit toga laxo & fluido vestimento sudorem ac puluerem abstergere, quam tunica pressa, corporique

adſtricta. Et vt nudus fuerit in agro colendo, non tamen inde colligas, reliquos etiam Vrbanos ſine tunica egiſſe.

Videntur igitur tunicæ antiquis Reip. temporibus in vſu fuiſſe, ſaltem poſt Romuli ætatem. Ita quidem, vt vna tantum tunica ſub toga indueretur, poſt, vt notat Manutius, duæ pluresue in vſum venerunt. Varro apud Nonnium, *Poſtquam duas tunicas habere cæperunt, inſtituerunt vocare ſubuculam, & intuſium*; Quorum verborum ſenſum eſſe aſſentimur Manutio, cum binas tunicas Romæ geſtare cæperunt Subuculæ, & Intuſij orta eſſe nomina, vt ab inferiore ſuperior tunica diſtingueretur, & ſubucula eſſet inferior viri tunica, intuſium inferior tunica mulieris, ſuperior vero in viris tunica diceretur, feminarum ſtola. De ſubucula Horatius,

—— Si forte ſubucula pexæ
Trita ſubeſt tunicæ

Et Suet. de Auguſto. *Hieme quaternis cum pingui toga tunicis, & ſubuculæ thorace laneo muniebatur.* De Intuſio Nonnius. *Induſium eſt veſtimentum, quod corpori intra plurimas veſtes adhæret, quaſi intuſium.* Fuiſse autem feminarum interiorem tunicā; ex eo colligit Manutius, quod Varro cum palla muliebri veſtimento coniungit. Breues autem illas & ſubſtrictas tuniculas citra humerum deſinētes quas antiquiſſimis Romanorum geſtatas tradit Gellius, Græce ἐξωμίδας dictas idem notat, quòd nempe humeros minimè velarent. Feſtus *Exomides veſtitum Comicum exertis humeris interpretatur.* Alij etiam de Cynico pallio acceperunt, quòd nempe dextrum humerum excluderet.

Tu-

Tunicas in petitione honorum depositas. An Cynici tunicas gestarint. ὀθόνη. ῥάκος. Cap. II.

CAndidatos cum prensarent sine tunicis sola toga amictos fuisse, tradit Plutarchus in Coriolano. *Mos,* inquit, *erat petentibus Consulatum, vt rogarent, & prensarent ciues togis amicti in Comitijs sine tunica.* ἐν ἱματίῳ. Vbi non recte, Interpres. *In Veste.* Nam & tunica vestis erat. Et Plutarchus & Græci omnes frequenter togam *ἱμάτιον* appellāt. Idem in Camillo tradit, Faliscos obsessos a Camillo adeo obsidionem contempsisse vt præter stationes in muris dispositas togati per vrbem reliqui obuersarentur ἐν ἱματίοις, *in togis.* Ibi etiam Interpres *in uestibus.* Voluerunt enim habitu pacis denotare, se belli minas insuper habere. Cur autem tunicæ a candidatis deponerentur, causas affert Plut. ibi. Siue quo magis ea specie humiliores essent ad supplicandum; siue, vt qui cicatrices haberent subijcerent oculis signa fortitudinis. Deinde refellit eorum opinionem qui id actum crediderunt ne pecunia tunicis occultaretur ad emēda suffragia. *Non enim* inquit *suspicione largitionis, & ambitus* ἄζωστον ἐβούλοντο προϊέναι, καὶ ἀχίτωνα. Interpres. *Nec vero ob plebis suspicionem ita recinctos, & absque intima tunica supplices ire cogebantur.* Mira Latinarum & Græcarum litterarum peritia. ἄζωστον, discinctū, sine Zona. Nec solum sine intima tunica, sed omnino sine tunicis; Zonam autem cum tunica iungit, quod illa sola cingeretur, non toga, vt diximus.

Duæ

Duæ igitur ſaltem tunicæ in vſu fuêre: exterior, quæ ſimpliciter *tunica*: & interula, ſiue ſubucula; Quamquam quoſdam vnica tunica contentos, precipuè qui ſeuerius educabantur, docet Varro apud Nonium. *Mihi puero modica vnica fuit tunica, & toga, ſine faſcijs calceamenta.* Hinc Cynici, qui in cultu aſperitatem affectabant, etiam ſine tunica inceſsere, vt docti pridem ad Tertulliani pallium monuerunt, inde illud Satyrici explicantes.

— & Stoica dogmata tantum
A Cynicis tunica distantia.

Quod nempe Stoici more ceterorum geſtarent cum pallio tunicas, quibus Cynici carebant. Et ſi autem ἀχίτωνες Cynici fuerint, interulam tamen geſtaſse ijdem viri doctiſſimi credi volunt, eamque interulam, ſiue ſubuculam lineam fuiſse, quæ Grecis ὀθόνη, & ſindon dicatur; Quod nempe Crates a Laertio inducatur amictus ſindone, & a Luciano Protheus cum pallio, & interula. Sed hoc fortaſse in illis peculiare fuit; in Protheo quidem, qui conſcenſurus pyram othonion induit, ne depoſito pallio nudus conſpiceretur; At Crates ob id ab Athenienſibus reprehenſus eſt, quod in ſindone præter morem incederet. Vt vt ſit, interulam ab Cynicis non eſse geſtatam, duo ſunt quæ mihi perſuadent. Alterum quod cauſa duplicandi pallij Cynicis ſiue aliter geſtandi quam mos communis eſset, non alia fuit, quam vt eſset loco tunicæ, eaque tamquam ſuperuacua deponeretur, quare ſe totos pallio inuoluebant, ne nudi conſpicerentur vtque alienis oculis parcerent qui pudori ſuo minime parcebant; quo non opus fuiſset, ſi in locum tunicæ veniſset interu-

interula ſtrictior quidem & breuior, ſed quæ ſaltem verecundiæ conſuleret. Cum igitur ſibi ita pallium inijcerent, vt ſolum brachium dextrum cum bona humeri parte exererent (quare illis fauiſſe dicitur Cato a Tertulliano, cum ſine tunica in forum proceſſit) ideo exerto, ac ſeminudo pectore Cynici a Cypriano inducuntur quod non fuiſſet ſi illud ſindone obuelaſſent. Lucianus de Cynico. *Quid tu tandem barbam quidem habes, & comam, tunicam non habes, καὶ γυμνοδερκῆ, & nudus conſpiceris?*

Ac ne quis dicat, pallium duplicatum a Cynicis & corpori circumiectum non ad uelamen, ſed arcendo frigori, hoc ab eorum hominum tolerantia alienum eſt, qui ad maiorem patientiam oſtentandam graue pallium æſtate, hyeme leue geſtabant. Sic Crates a Philemone Comico apud Laertium inducitur æſtate craſſo pallio indutus, hyeme detrito, & leui.

Καὶ τοῦ θέρους μὲν εἶχεν ἱμάτιον δασὺ
Ἵν' ἐγκρατὴς ᾖ, τοῦ δὲ χειμῶνος ῥάκος.

Vbi ῥάκος non pannum, ſed detritum pallium vertendum erat. Heſychius Ῥάκος διερρωγὸς ἱμάτιον. Ῥάκη ἀποσκορακίσματα, καὶ ἀποσπάσματα ἱματίων. Ῥακιάζει, ἱμάτια ξυραίνει.

Alterum quod vetat credere fuiſſe a Cynicis geſtatas interulas, ac ſindones quòd hæ lineæ erant, ac molles, tenueſque, & ab Homero ſolis mulieribus attributæ, nimiæ profecto in Cynicis delitiæ, cultus aſperitate in oſtentationem gaudentibus. Tales autē fuiſſe ὀθόνας, & ὀθόνια declarant veteres Grammatici. Ὀθόνη σινδὼν, ζώνη, τελαμὼν: γυναικεῖον ὀθόνιον λεπτὸν, καὶ πᾶν τὸ ἰσχνὸν μὴ λινοῦν ᾖ. Ὀθόνια λινᾶ ἱμάτια.

Quæ

Quæ omnia indicant & vestes tenues fuisse, & lineas, & mulierum proprias.

Quare præter pallium nudos incessisse Cynicos, eamque nuditatem pallij inuolucro texisse vero similius est, quam leuibus, ac tenuibus tuniculis, qui nihil magis inuestitu quam mollitiem aspernabantur. Lucianus, *In arido praeterea solo cubans* ὡς ἄαην πάμπολλον τουτὶ τὸ τριβώνιον φέρειν: οὐ μέν τοι, καὶ τοῦτο λεπτὸν, οὐδὲ μαλακὸν, οὐδὲ ανθηρὸν. *Adeo vt plurimum etiam sordium tritum istud pallium referat; alioqui nec ipsum vel tenui filo, vel molle, vel floridum.* Si quis tamen ὀθόνια cum Hesychio Zonas, & fascias interpetretur, eas Cynicis tribuat per me licebit, dummodo non subuculas, aut interulas.

Tunicæ Lineæ. Paragaudes. Cap. III.

QVando primum apud veteres tunicæ Lineæ interiores in vsu esse cęperint, haud facile dixerim; Nam apud Romanos non nisi sero id factum inde colligas, quod nulla ferè mentio Linearum apud antiquissimos; quique interulam, & tunicam distinxêre, hoc solum discrimen posuerunt, quod altea interior indueretur, alterà superaria esset, additurj vtique alteram Lineam, Laneã fuisse alteram. Deinde quia balnearum vsum pręcipuum fuisse scriptores tradiderunt, quod cum Laneis vestibus etiam interioribus vterentur facile erat sordes contrahere, quæ balneis frequentibus depellerentur. Præterea Plinius cum vestium mentionem faceret, eas cum de Lanis ageret, executus est, corporumque tutelam pecori adscribit, &

cum

cum de Lino agit, nullum Lineę vestis vsum agnouisse videtur, precipuè in viris, nam ex Varrone scribit in Serranorum familia gentilitium fuisse fęminas Linea veste non vti. Plautus etiam non semel mulieribus linea vestimenta adscribit, viris numquam. Martialis qui omne vestimentorum genus tetigit, nihil de linteis. Demum Horat. Subuculam tritam tunicæ pexæ opponit, quod in Linea veste esset non potest.

Quare non ita valido argumento Casaubonus Exer. XVI. Euthymij opinionem refutat, qui tradit Christum Dominum gestasse pallium, tunicam, & tunicam inconsutilem, ex eo quod qui duas tunicas gestabant, interiorem lineam, habebant, exteriorem laneam, & tamen inconsutilis lanea erat. Nam quidquid sit de duabus tunicis, dequibus non est hic locus. Nullus aut rarus linearum vsus apud Hebręos, quemadmodum apud Romanos, pręcipuè in Christo Domino, & Apostolis, qui nullam huiusmodi in cultu mollitiem agnouerunt.

Ex Suetonio tamen colligi videtur, subuculas fuisse Lineas qui scribit Augustum hyeme, *quaternis cum pingui togâ tunicis ac subucula thorace laneo muniri solitum*. Nam si Laneę tunicę fuerunt, quid opus erat subuculæ thoracem laneum dicere? Sed male veterem lectionem, quam Beroaldus agnoscit, nuperi sollicitarunt, in qua scriptum, & *subucula*, & *thorace Laneo*. Thorax tunc non nisi inter munimenta pectoris ad ictus repellendos, & ex ære ferro, & corio, vt lorica; Hoc ergo peculiare in Augusto notauit Tranquillus, quod thorace Laneo vteretur pręter subuculam, & tunicas. Fru-

stra

ſtra Torrentius ſubuculę thoracem explicat, quia ſubucula pectus tegebat, quod vt uerum ſit, tamen a thorace diſtincta.

Non niſi ſerò igitur Lini vſus in tunica interiore, quo tempore Lineę tunicę promiſcuè vſurpatæ, nec minima pars luxus additâ ijs purpurâ, atque auro. Lampridius in Alexandro. *Boni linteaminis appetitor fuit, & quidem puri*, (ideſt ſine auro ac purpura) *dicens, ſi Lintei idcirco ſunt, vt nihil aſperum habeant, quid opus eſt purpura? in lineam autem aurum mitti etiam dementiam iudicabat, cum aſperitati adderetur rigor*. Nolebat Alexander lineis purpuram, vel aurum addi, quod tunc ſolemne erat; Nā vt tunicis laneis, & ſubſericis, ita proprie lineis interulis aureæ faſciæ, limbique ac ſegmenta addebantur, quas *paragaudas* dixêre, vt nos magnus Caſaubonus docuit, ſiue ea vox Parthorum, ſiue Syrorum fuit. Vopiſcus in Aureliano. *Cum darentur tunicæ ſubſericæ lineæ paragaudiæ*; Vbi paragaudas a veſtibus, quibus adſuebantur, ſeparari potuiſſe, idem obſeruat, & modo ſingulas, modo binas, ternas, ac quaternas, ac quinas adſutas, ſicque monolores, dilores, ac pentelores dictas quod lorum faſciam, ac ſegmentum auratum ſignificet. Plura etiam de Paragaudis adiecit doctiſſimus Salmaſius ad Hiſtoriæ Auguſtæ ſcriptores, quæ operæ ſit legiſse.

Miniſtros conuiuiorum in tunica & ferme linea ſolitos miniſtrare. Cap. IV.

TRadit Lampridius, Conſtantinum adeò in nullo pretio Eunuchos habuiſse, vt & chlamyde

myde vti vetuerit. Quo loco militiâ submotos Eunuchos censuit Casaubonus. Hæc opinio displicuit viro doctissimo qui Casauboni vestigia legit. Ipse existimat, Eunuchos postquam domesticarum necessitatum ministerio deputati a Constantino fuerunt, chlamyde vti vetitos, quod regij ministri sola tunica vterentur. Id de omnibus seruis ac ministris Regijs intelligendum, adduci non possum vt credam; sed de ijs tantum, qui mensæ inseruirent, ministrarentque & solius conuiuij tempore. Nam si etiam seruis priuatis ius chlamydum fuit, earum vsum regijs ademptum quis credat? Clamyde autem seruos vsos declarant verba lib. 1. cod. Theod. de habitu quo vti oportet intra Vrbem. *Seruos sane omnium, quorum tamen dominos sollicitudine militiæ constat non teneri, aut birris, aut cucullis vti permittimus*. Birros autem, lacernas & chlamydes idem fere vestimentum fuisse, ijdem viri doctissimi satis ostenderunt.

Soli ergo mensæ inseruientes, vereque ministri in sola tunica fuere, vt expeditiores essent. Quo spectant Ammiani verba ab ijsdem adducta. *Stetit itaque subtabidus nusquam reperto paludamento tunica auro distincta, vt Regius minister*. Vox enim minister rem totam declarat, quod in conuiuio aurata tunica ministrarent. Lampridius in Alexandro. *Auratam vestem ministrorum nullus vel in publico conuiuio habuit*, in quo locus auratæ tunicæ. Ita & cum Imperatores auratas paragaudas priuatis interdixêre, ministrisque permiserunt, de conuiuiorum ministris intelligendum est.

Nam & in conuiuijs priuatis ministri tantum tunicati.

nicati. Apuleius. lib. 11. de conuiuio Byrrhenæ. *Puellæ scitulæ ministrantes, pueri calamistrati pulchrè indusiati gemmas formatas in pocula vini vetusti frequenter offerentes*. Seneca de breuitate vitæ. *Cum videam quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant*. Constantinus igitur cum chlamydes eunuchis ademit, quorum immensa, & absurda potestas sub alijs Imperatoribus fuerat, omni iure mulctauit, & infra seruorum conditionem deiectos soli conuiuiorum ministerio addixit. Hinc etiam Christus Dominus pedes Apostolorum ante conuiuium loturus posuit pallium, quia vt Nonnus interpretatur seruile opus facturus erat. Seruorum enim erat sine pallio, aut alia veste exteriori tunicatos, & cinctos, vel etiam linteo succinctos ministrare. Suet. de Caligula. *Senatores summis honoribus functos cœnanti sibi modo ad pluteum, modo ad pedes stare succinctos linteo passus est*. Casaubonus in exercitationibus attulit etiam locum Philonis in hanc rem, qui Essenorum conuiuia describens obseruat mancipiorum vsum ab ipsis repudiatum, nã liberorum opera vtentes cauisse ne vllam habitus seruilis speciem inter ministrandum præberent & propterea discinctos, ac demissis tunicis in cœnationem solitos ingredi. Positum autem a Christo pallium vestem exteriorem idem obseruat, quod brachia includeret, & ideo inepta ad ministeria quæ liberum brachiorum motum requirunt.

Etiam sub Flauiorum Imperio ministri Regij aliquid peculiare in cultu habuerunt. Suetonius in Domitiano. *Generum fratris indigne ferens & ipsũ albatos ministros habere proclamauit* οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη.

κοιρανίη. Quo loco Torrentius, vt ſæpè ſolet, nihil præter ea, quæ notauerat Beroaldus affert. *Album colorem in lætitia vſurpatum, in ſacrificijs, conuiuijs, & ſpectaculis*, quod ſi verum eſt, vt non negamus quid peculiare habuerunt Regij ſerui albati, ſi plerique omnes in conuiuijs, & ſacrificijs pariter albati? Id tamen ſolis Imperatoris miniſtris conceſſum, Domitiani querela indicat, qui apud Sabinũ miniſtros albatos viderat. Manutius de togis intelligit: Sed nullus togarum vſus in conuiuio & ſi fuiſset, reliquorum etiam togæ albæ. Lipſius ait de tunicis, vel pœnulis intelligendum, ſed caue de pœnulis capias, quæ conuiuijs, ac miniſterio impropriæ: multominus eum colorem fuiſſe libertatis, nam cui bono in ſeruis, cumq; tota libertas interierat?

Vel ergo priuatorum ſerui in tunicis pullis miniſtrarunt, quem veſtis ſeruilis colorem Plautus, & Artemidorus indicare videntur, Regij albati; Vel ſi etiam reliquorum ſeruorum albæ tunicæ quod conuiuiorum lætitia veriſimilius facit, præcipuè ſi in linea interula, fortaſſe regiorum miniſtrorum tunicæ albatæ ideſt candidatæ, quales petitorum togæ, & creta candefactæ: cuius tamen moris non aliud veſtigium extat. Docti videant.

Linea Veſtis ſacrificantium. Camiſia. Camiſium. Cotta. Cap. V.

IN ſacris olim Aegyptijs præcipuus lineæ veſtis vſus. Hinc *linigera turba*, & *liniger grex* apud Poetas, & *lineus amictus Iſiacorum* apud Suetonium.

In nostris quoque sacris suus lineæ vesti honos. Nam præter amictum lineum superiorem, quo in sacra Psalmodia sacerdotes, atque in ipsis sacris ministri vtuntur, prima vestium sacrificalium linea tunica talaris induitur, quam vulgo *Camisiam*, siue *Camisium* appellat.

Ex quo etiam, quod supra notauimus, comprobatur, sacerdotes olim in sacris communi, & promiscuo habitu vsos. Communis enim vestitus antiquorum tunica linea interior, altera superior lanea, interdum serica, tum toga vel in eius locum birrhus, siue lacerna. De toga opinionem nostram attulimus; Restat vt de tunicis videamus. Et licet illud discrimen esse videatur, quòd olim saltem duabus tunicis communiter vtebantur, nostri autem sacerdotes in vna tantum linea faciunt; Id tamen inde ortum, quod honori Episcoporum datũ est, vt soli duas tunicas in sacris gestent, quemadmodum in veteri instrumento Pontifex præter tunicam lineam, etiam hyacinthina induebatur, reliqui sacrifici minores linea tantum amiciebantur. Sic & nostris ritibus Episcopi præter Camisiam talarem, tunicam superiorem induunt, quæ primò de more κολοβὸς erat, idest sine manicis, mox in Dalmaticam conuersa est, vt Alucinus de Diu. officijs. Et Iuo Carnotensis de rebus Ecclesiasticis. *Notandum verò*, inquit, *quod minoribus Sacerdotibus neque duplex tunica datur, neque humerale, neque rationale, neque lamina aurea, sed tantum poderis, & mitra, & Zona qua stringatur tunica byssina. Noui quoque testamenti sacerdotes non omnibus illis vtuntur indumentis, quia nec duabus tunicis, nec rationali præ-*

ter

ter solos Pontifices.

Hæc tunica linea ποδήρις *Poderis* quod talaris esset dicebatur, & *Alba* a colore. *Fuisse autem strictam, & corpori adhærentem* tradit D. Hieronymus ad Fabiolam, *eamque similem militum Camisijs, quæ sic aptæ membris, & adstrictæ corpori, vt nihil militares exercitationes impedirent*. Rabanus Maurus. *Secundum indumentum est linea tunica, quæ Græcè dicitur Poderis*. Hesychius. Ποδήρης τὸ μέχρι τῶν ποδῶν ἱμάτιον. Hanc Isidorus *Camisiam vulgo dici* ait, quod nempe similis, vel eadem olim omnino fuit cum tunicis lineis interioribus quas Camisias appellamus. *Camisias autem* idem Isidorus inde dictas tradit *quòd in his dormimus in Camis, idest in stratis nostris*. Quid autem essent Camæ alibi explicat loco corrupto. *Cama est breuis, & circa terram Græcè enim Cami breue dicunt*. Lege. *Cama est breuis lectus & circa terram, Græcè enim χαμαὶ humi dicunt*. Græci enim Camas, siue potius Cameunas dixerunt strata humilia, & lectulos humi propiores, quòd homines veluti χαμαὶ iacerent. Hesychius. χαμεύνη σιβὰς, καὶ ἡ ταπεινὴ κλινίς: καὶ χαμεύνης. ὁ χαμαὶ κοιμώμενος. *Thorus, & humilis lectus, & Chameunes, qui humi iacet*. Propriè autem Hesychio dicitur σιβὰς nam eodem interprete σιβὰς ἀπὸ ῥάβδων καὶ χλωρῶν χόρτων στρῶσις, καὶ φύλλων, ἢ χαμαικοίτη. *Stratum e frondibus, viridique gramine, ac folijs constructum, & lectus humi positus*. Inde stibadium tricliniare, de quo alijs dictum. Quia autem id stratum pauperum erat, idem Hesychius χαμεύνιον κλινίδιον πένιχρον interpretatur *lectulum paupertinum*.

A Camis igitur Camisias dictas vult Isidorus,

Earùm mentio apud Anaſtaſium in vita Benedicti. III. *Camiſias albas ſigillatas holoſericas cum chryſo clauo*. Caſaubonus ad illud Lampridij in Alexandro. *In linea autem aurum mitti etiam dementiam iudicabat, cum aſperitati adderetur rigor*, iure, inquit, damnatas ab Alexandro lineas auro clauatas, propter aſperitatem & rigorem: & propterea ſe valde mirari, cur apud Anaſtaſium legantur Camiſiæ auro clauatæ, has autem non ad vſum comparatas, ſed ad ornatum ædium ſacrarum. Verum nihil aliud illæ Camiſiæ fuerunt quàm lineæ tunicæ ſacrificantium, & ad vſum ſacrorum, non ad ornatum templorum. In quibus auri rigor, & aſperitas non erat geſtantibus incommoda, cum ſuper alias veſtes nempe communes inijcerentur, ſecus tempore Alexandri, cum lineæ nudis carnibus admouerentur, quas auri rigor, & aſperitas lædebat. Et quemadmodum olim, vt diximus, epularum miniſtri in tunicis tantum, & ferme lineis, ſic etiam in ſacro conuiuio, Altaris miniſtri, ſiue Diaconi in tunicis, quas & nunc *tuniculas* appellant, inſeruiunt, turba minor ſacricolarum in tunica linea. Et olim quidem talaris erat & manuleata, vt & ſacerdotum quales in antiquis picturis cernuntur, poſt breuior in vſu eſſe cepit, nec tamen eadem forma vbique. Plerumque manicata eſt, ſciſſis tamen & laxe fluentibus manicis, alibi ſtricta corpori, & brachijs preſſa, quales Cardinalium, & Clericorum Auguſtinianorum, alibi etiam ad inſtar inuolucris tonſorum, quæ totum corpus inuoluit, & hinc inde brachijs in humeros reijcitur, vt veteres caſulæ, ſiue Planetæ, quæ forma Patauij viſitur.

Hanc

Hanc Itali *Cottam* appellant corrupta voce, vt ego existimo a *Crocotâ*, quæ veteribus vestis fuit mollis, ac tenuis, siue vt Græci putant a croci colore, quod comprobare Plautus videtur, qui *infectores crocotularios* memorat: siue vt alijs visum, quod plus subteminis, siue tramę (Gręcis κρόκη dicitur) ea vestis quàm staminis haberet, & ideo mollior, ac tenuior: siue vtrumque, quod fermè hę vestes molliorum croco inficerentur. Vndecunque dicta fuerit Crocota, ea propria olim mulierum fuit, vt notum est. Plautus inter luxum sequioris sexus recenset. Cicero de Arusp. responsis. *Clodius a crocotâ, a mitrâ, a muliebribus soleis purpureisque fasciolis factus est repente popularis.* Quare & Gallis matris Deûm effęminatissimis crocotulas tribuit Apuleius *Varijs coloribus indusiati, & deformiter quisque formati, facie cœnoso pigmento delita, & oculis obunctis graphicè prodeunt, mitellis, & crocotis & carbasinis, & bombycinis iniecti.* MS. codex, *iniectis*.

Lineum ergo amictum sacris operantium quod tenuis esset, ac mollis ad instar crocotarum, crocotam vocarunt, & contracta voce *cottam*; Quæ tamen vox non ita antiqua videtur vt pro veste sacrorum ministrorum accipiatur; Nam scriptores Etrusci Cottam pro muliebri ferme veste, interdum pro virili vsurpant, non nũquã pro veste quę armis inijcitur. Sane Venetijs adhuc in vsu est, nam muliebres tunicas *cottulas* appellant. Sed de his alibi accuratiùs.

Tunica superior. Eius mensura. Talaris probrosa. Propertius, Iuuenalis, Cicero explicati. Cap. *VI.*

INterulæ, siue subuculæ superior tunica imponebatur, quæ & *superaria* inde dicta. Eius mensura vulgo erat, vt paulo infra genua caderet, vt docet Quintil. lib. XI. *Cui lati claui ius non erit, ita cingatur, vt tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites vsque perueniant, nam infra mulierum est, supra Centurionum.* Qui ergo in longis, ac demissis tunicis solebāt quòd id fœminarum proprium esset, ij tamquam molles malè audiebant. Horatius.

Malthinus tunicis demissis ambulat: est qui
Inguen ad obscænum subductis vsque facetus.

Et Propertius lib. IV. eleg. II.

Suppetat, hoc pisces calamo prædabor: & ibo
Mundus demissis institor in tunicis.

Ex quo colligit Turnebus lib. XI. cap. XXIII. elegantiæ, cultusque studiosos demissas, longasque tunicas gestasse. Quod si verum esset, non eas Horatius, non reliqui scriptores tantopere damnassent, tanquam parum virorum proprias. Non ea est Propertij mens. Vertumnus Deus narrat ibi suam naturam cunctis figuris opportunam, seque in quā libuisset verti. Sic fœminam, virum, messorem, & militem fieri, venatorem, aurigam, desultorem, posse etiam piscatorem esse, mox & institorem. *Suppetat, hoc pisces calamo prædabor:* Post autem fiam institor. *Et ibo mundus demissis institor in tunicis.* Sensus est si velim ex piscatore fieri institor, mutanda

da mihi ſchema, & altius ſubductæ, ſordenteſque tunicæ quales ſunt piſcatorum, more reliquorum demittendæ, & quidem mundæ. Piſcatoribus enim qui ſæpè ſe in aquam demittebant, ſuccinctæ altius, & ad inguen ſubductæ tunicæ, ne fluctibus madeſcerent; Quare Vertumnus ait ſi ex piſcatore inſtitor fieri velim, patiar tunicas more aliorum cadere dempto ſqualore; Nec demiſſæ hîc valet talares, vt apud Horatium, ſed lõgiores, quàm vt a piſcatoribus ferrentur.

Iuuenalis etiam tunicas medio crure tenus demittere tãtum virorum docet fuiſſe, cuius verba afferemus, quia Interpretes non ceperunt, & peſſimè acceperunt.

Nam ſi docta nimis cupit, & facunda videri:
Crure tenus medio tunicas ſuccingere debet:
Cædere Siluano porcum: quadrante lauari.

Mitto veteres, qui aiunt omnia facere debere mulierem, quæ fieri ſolent a poëtis, & viris literatis, qui cum loca ſolitaria quærant, Siluano nemorum Deo ſacrificant. Etiam qui notas breuiores in hunc poetam vulgauit, *Sumat*, inquit, *hunc Oratoris, vel Peripatetici habitum*. Quaſi vero Oratores tantum, & Philoſophi tunicas crure tenus geſtarent, Siluano facerent, & quadrante lauarentur. Logi. Perſtringit ibi Satyricus mulieres, quæ literas callere videri volebant doctiùs, quam vt probas deceret.

Laudat Virgilium, perituræ ignoſcit Eliſæ,
Comittit vates, et comparat inde Maronem,
Atque alia parte in trutina ſuſpendit Homerum.

Et infra.

Non habeat matrona tibi, quæ iuncta recumbit.
Dicendi genus, aut curtum sermone rotato
Torqueat enthymema.

Et cetera in eundem sensum.

Si ergo, inquit, mulier vult literas tractare, de scriptoribus iudicium ferre, philosophari, & reliqua quæ sunt virorum propria, etiam virili habitu incedat, quæque sunt virorum munia tantum peragat. Primum est, *medio crure tenus tunicas succingat*, cum mulieres stolis talaribus vterentur. Alterum *Cædere Siluano porcum*; Id enim tantum viris licitum, quod veluti per caliginem Brittanicus vidit, nam quod Siluano porcum cæderet vt Epicuræa, gerræ sunt. Soli viri Siluano sacrificabant, qui genius virorum, vt Iuno fœminarum. In Vet. Inscriptione. *Siluano Aug.* hoc est *Augusti*, Non quòd scioli *Augusto*, vel *Augustissimo.* Nam *Siluano* Augusti genio, tutelæ, defensori. In ijsdem plerunque iungitur cum Hercule. *Herculi, & Siluano.* Item cum Marte, cum quo eundem plerique fecerunt. Ita *Herculi Augusti* idest defensori, & custodiæ. Cedat ergo, inquit, Satyricus Siluano porcum vt viri solent, quę virorum officia occupat. Clarè id Verus Interpres. *Crure tenus. Idest accipere debet virilem habitum & cingi vt vir.* Mox. *Cædere Siluano. Siluano mulieres non licet sacrificare.* Quo respicere nuperi debuerunt. Glossæ item veteres MS. in Mediolani Bibliotheca. *Sacrificare Siluano quòd virorum; Quadrante lauari, sicut vir balneari.* Aliæ. *Sicut mulieres viri facundiam affectabant, deberent, & tunicam suam sicut viri in altum succingere. Viri quando, ingredi volebant thermas*

aere

ære lauabantur, ideſt pecuniam dabant cuſtodibus: fæminæ ſe ipſas pro pretio. Aliæ demũ vetuſtiſſimæ. *Cædere Siluano. Effici viri: Siluano mares, fæminæ Cereri ſacrificabant; Nam mulieres neque ad tonſores, neque ad balneas publicas eunt.* Poſtremum eſt. *Quadrante lauetur.* Vt ſtoica, inquit, quadrante lauetur. Nam Horatius de Stoico. *Dum tu quadrante lauatum Rex ibis.* Ineptiſſimè. Non enim ſoli Stoici, ſed viri omnes quadrante lauabantur, ideſt pro mercede balneatori quadrantem ſoluebãt, & ideo Seneca Balneum appellat rem quadrantariam, vt ſciunt etiam qui nondum quadrante lauãtur. Sciuit & Mercurialis in Arte Gymnaſtica: ſed Balnei pretium in immenſum auxit, cum ex vno centum quadrantes fecit, ait enim cõqueri Martialem quòd ſibi balnea tanti conſtarent.

Balnea poſt decimam laſſo, centumque petuntur
Quadrantes.

Quaſi Martialis ibi de pretio balnei loquatur, & non de ſportula, quæ centum quadrantes laſſis cliẽtibus poſt balneas loco rectæ dabat. Quadrans pretium balnei, ſed virorum tantum: nam fœminas gratis lauiſſe ſi nihil aliud, hic vnus Iuuenalis locus ſatis oſtenderet: cum inter ea quæ virorum tantum eſſent, lauari quadrante ponit. Eædem gloſſę Veteres. *Quadrante lauari, ſicut vir balneari.* Aliæ. *Quadrante, virorum pretium, fœminæ vero gratis.* Nec mirum fœminas nihil pro balneo dediſſe, nam hoc & impuberibus præſtabatur. Idem poeta.

Nec pueri credunt, niſi qui nondum ære lauantur.

Vetus Interpres. *Infantes. Quia pueri non dant*

bal-

balneaticum. Mulieres tamen balneatori mercedem ſoluiſſe indicare videtur Cicero pro Cœlio. *Niſi fortè mulier potens quadrantariâ illâ permutatione familiaris facta erat balneatori*. Scio quemadmodum hunc iocum docti explicuerint, præcipuè Manutius, Quòd nempe Clodia pro quadrante corporis ſui copiã balneatori faceret. Sed vt laſciuia perdita fuerit, omnique probro reſperſa, & in mediaſtini, ac balneatoris amplexus ruerit, id tamen feciſſe ad redimendum quadrantem, potentem alioqui, & auri largam in amatores ſuos, nemo ſanus crediderit. Vix hoc de Lupis diobolaribus & meretricũ mendicabulis credatur. Quid ergo? Quadrantariam Clodiam dictam ex Plutarcho notum, quod ex eius amatoribus quidam perfacetus quadrantes argenteorum loco in loculos miſerat. Hæc igitur quadrantis mercede quadrantaria facta erat, & ſic balneatori familiaris quæſtus, ac mercimonij ſimilitudine; Ille quadrantem a viris pro balneo exigebat, hæc quadrante merces ſuas permutabat: ille quadrantarius, hæc quadrantaria: & ex quæſtus communione, mercediſque ſimilitudine familiaritas. Altera interpretatio vix quadrante digna eſt, & ipſas balneas refrigerare poteſt.

Vt ad tunicas longas redeamus, cum illæ eſſent mulierum propriæ in viris probro habitæ. Cicero in Catilin. *Quos videtis manicatis, & talaribus tunicis, velis amictos non togis*. Etiam D. Auguſtinus in III. de Doctrina Chriſtiana. *Talares, ac manicatas tunicas habere olim apud Romanos flagitium*. Confirmat Seruius ad illud.

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ

Tu-

Tunicæ inquit *vestræ habẽt manicas, quod etiã Cicero vituperat dicens, manicatis, & talaribus tunicis.* Idem ad illud *Discinctos mulciber Afros. Vel habitum* inquit *eorum ostendit qui vsque in talos fluebat, quod Plautus ridet in Pœnulo Quænam illæc auis est? Cum Afrum vidisset vestem dimissam trahentem. neq; enim vtuntur hodieque Zonis.* Alijs etiam locis ostẽdit Plautus, probrosas fuisse tunicas longas & puerorum Meritoriorũ proprias, quę iam ab alijs sunt adducta. Temporum mutatione tunicas talares in vsum communem venisse, & cum togis etiam gestatas nemo in antiquis monumentis versatus dubitare potest. Huiusmodi statuas togatas cum tunica talari non paucas attulit Ian. Boissardus.

De Cinctu. Cap. VII.

SEd quoniam tunicæ ferme longiores, aut breuiores erant cincturæ arbitrio, de ea hîc pauca afferemus. Et Romanos quidem exceptis laticlauijs cingi solitos certum est. Nam laticlauios sine cinctu fuisse ex Quintiliano acutè colligit Manutius quiq; eum secuti sunt. Locus est supra laudatus, lib. XI. *Cui lati claui ius non erit, ita cingatur vt tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites vsque perueniant, nam infra mulierum est, supra Centurionum. Latum habentium clauum modus est, vt sit paulum cinctis submissior.* Quæ verba supra expendimus, cum de cinctu Cæsaris loqueremur, quem tradit Suetonius *supra latum clauum cingi solitum*, quod præter morem fuisse ostendit, alioqui id tamquam notabile non tradidisset.

Omnes

Omnes igitur, præter laticlauios, tunicam cingebant, & pro vt libebat, contrahebant, aut demittebant. Ita Centurionum, & militum omnium tunicæ breuiores, & intra genua subductæ. Hinc altius cingi, & præcingi apud Petronium, & Horatium: contra *discincti* pro imbellibus, & effœminatis. Seruius ad illud *Illi se prædæ accingunt. Accinctos* inquit, *industrios dicimus, vt Horatius. Altius, ac nos præcincti: sicut contra negligentes discinctos vocamus, vt discinctos Mulciber Afros.* Et alia quæ nemo ignorat. Sicut quæ de Mecœnate discincto scriptoribus traduntur. Seneca. *Alte cinctum putes dixisse: habebat enim ingenium, & grande, & virile nisi illud ipse discinxisset*; Quod etiam in Cæsare fefellit, qui etsi fluxiore cinctura, grandi tamen & virili ingenio fuit, quod Sullam non latuit, qui male cinctum cauendum monuit. Mecœnatis Epicedium, quo solutas tunicas excusat a Turnebo allatum, quia mirifice totam rem illustrat, afferemus.

Quòd discinctus eras animo quoque carpitur vnũ;
Diluitur nimia simplicitate tua.
Sic illi vixere, quibus fuit aurea Virgo
Quæ benè præcinctos postmodo pulsa fugit
Inuidi quid tandem tunicæ nocuere solutæ?
Aut tibi ventosi quid nocuêre sinus?

In sinus etiam pecuniam reconditam docet Plutarchus in Coriolano cum ait, *Candidatos sine tunicis in forum descendere solitos ne pecunias emendis suffragijs in sinu gestarent.* Tum etiam quod nullas, tum braccas, aut peras gestarent, quibus nummos crederent, vt necesse esset, vel in sinu, vel in zonis circumferre. Seneca in epistolis. *Sinum laxa, merum*

rum lucrum est. Horat. lib. II. Sat. III.

Ferre sinu laxo donare & ludere vidi.

Vbi recte notauit Turnebus *sinum laxum illius dici solitum, qui sinum non adstringeret, et ideo quæ in eo gerit effluere, & excidere sinit, quales discincti, & nepotes.*

Tunicæ Manuleatæ. Colobia. Cap. IIX.

SIcut longæ tunicæ, ac talares, ita & manuleatæ infames olim fuêre. Gellius lib. VII. cap. XII. *Tunicis uti virum prolixis vltra brachia, & vsque in primores manus, ac propè digitos Romæ atque omni in Latio indecorum fuit. Hac antiquitate inductus P. Africanus P. Sulpitio Gallo homini delicato inter pleraque alia, quæ obiectabat, id quoque probro dedit, quòd tunicis vteretur manus totas operientibus.* Quòd ergo hæ tunicæ talares, & manuleatæ fœminarum propriæ essent, in ijsdem etiam pueros meritorios consueuisse, ex eodem Gellij loco colligit recte Lipsius lib. IV. Antiquarum. Verba enim Scipionis in Sulpitium sunt: *Qui in conuiuijs cum amatore cum chiridota tunica accubuerit, cum ne quisquam dubitet quin fecerit, quod cinædi solent?* Plaut. Pœnulo.

Quis est hic cum tunicis longis quasi puer cauponius?

Seneca in epistolis. *Mirum est aliquid fortiter dici ab homine mollitiem professo; ita enim plerique iudicant. Apud me vero Epicurus est & fortis, licet manuleatus sit.* Addit Gellius. *Virgilius quoque tunicas huiuscemodi quasi fœmineas, ac probrosas criminatur.*

Et

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

Vbi Seruius. *Tunicæ vestræ habent manicas quòd etiam Cicero vituperat dicens manicatis, ac talaribus tunicis. Nam colobijs vtebantur antiqui.*

Colobia tunicas sine manicis dictas veteribus, docti adnotarunt, quasi truncas, ac mutilas. Glossę. κολοβὸς ὁ κωνδὸς. Curtax. Κολοβὸς ὁ μέρος τοῦ σόματος ἀφειρημένος. Mutilus, truncus. Κολόβιον *Colobium, subicula* L. Subucula. Isidorus. *Colobium dictum quia longum est, et sine manicis; Antiqui enim hoc magis vtebantur.* Quod de longo ponit præter rē est, nam manuleatæ, non truncæ tunicæ longæ fuerunt. Idem. *Leuitonarium est Colobium sine manicis, quali monachi Aegyptij vtuntur.* Aegyptiorum Colobia describit Cassianus lib. I. c. V. *Colobijs quoque lineis induti, quæ vix ad cubitorum ima pertingunt, nudas de reliquo circumferunt manus.* Et c. XI. *Nam neque caligis nos, neque Colobijs, seu vnicâ tunicâ esse contentos hiemis permittit asperitas.*

Veterum ergo Romanorum tunicæ colobia fuere, manicis scilicet carentes, quod non ita intelligendum est, vt totis brachijs renudatis incederent, sed quod manicæ ad cubitum tantum pertinerent, & non cum brachijs magnam quoque manus partem cooperirent, Quas tunicas eleganter Tertullianus de pallio *nec manibus arctas* appellat, *nec brachijs parcas.* Male enim eum locum docti sollicitāt.

Quæ cum ita sint, merito quis Plutarchum miretur, quod tradat Catonem Censorium (si Interpreti credimus,) postquam in foro amicis operam dedisset, domum reuersum hyeme tunica sine manicis, æstate nudum cum seruis labore certasse.

Quasi

Quasi non & reliqui in talibus tunicis solerent. Sed nimirum Interpres hoc de suo commentus est. Nam in Græco est ἐξωμίδα λαβών. Erat quidem vt diximus Exomis tunica sine manicis, sed a communi tunica distinguebatur, quòd hæc dimidiatas manicas cubito tenus habebat; vt in veteribus statuis tunicatis videre est. Exomis prorsus manicis carebat, vt etiam humeros renudaret, quales antiquissimorum Romanornm tunicas describit Gellius. Hoc itaque ad Catonis tolerantiam spectabat, quòd pro tunica exomide vtebatur, prorsus ad exemplum seruorum suorum, nam Exomides seruiles vestes fuisse diximus; Cato eadem cum seruis veste vtebatur in opere rustico, & quod sequitur ἤσθιει τὸν αὐτὸν ἄρτον ὁμοῦ καθήμενος, καὶ πίνει τὸν αὐτὸν οἶνον.

Quamquàm Exomidem ex altera parte manuleatam fuisse testetur Pollux. Ἐξωμὶς, καὶ περίβλημα μὲν, καὶ χιτὼν ἑτερομάσχαλος. Grauius eiusdem Interpretis peccatum est in Othonis vita. Scribit Plutarchus ibi Cęcinam partium Vitellianarum ducem grauem habitu cultuq; Italicis Vrbibus fuisse quod γαλατικῶς ἀναξυρίσι, καὶ χειρίσιν ἐνεσκευασμένος signa ducesque Romanos alloqueretur. *Gallicis* inquit Interpres *subligaculis, thecisque ornatus*. Quæ malum istæ thecæ? Etiam qui vix a limine Græcas litteras salutarit braccis, & manicis ornatum interpretabitur. Sed qui locus hic manicis? Manicæ olim vt dictum tunicarum longarum & muliebriũ fuere, quarum nullus in viro & milite locus. Nec credibile ducem impudicorum habitu præteruectum. Cum Vrbes, & Municipia non mollitiem eius, sed superbiam notarent. Tacitus lib. II. Hist.

eadem narrans. *Ornatum* inquit *ipsius municipia, & coloniæ in superbiam trahebant, quòd versicolore sagulo brachas barbarum tegmen indutus togatos alloqueretur.* Nec dubitandum est eas manicas in sagulo fuisse, quæ quoniam vt brachæ inusitatæ Romanis erant, & hostilis cultus, id superbo, & contemtori animo adscribebant. Sed de sago infra.

Dalmaticæ. Non vnus Baronij error notatus. *Cap. IX.*

COlobium, siue communis tunica, etiam penes Christianos fuit, & quidem in sacris, vt & reliquæ vestes communes, gestata ad vsque Siluestri Pontificis tempora, cuius instituto in locum colobiorum *Dalmaticæ* venerunt, ideft tunicæ manuleatæ, quas ita appellatas quod in Dalmatia primo confectæ sint, & illinc Romam allatæ notum est. *Chiridotas Dalmatarum* appellat Capitolinus in Pertinace cum tradit in auctione rerum Commodi repertas fuisse *Lacernas, et Chiridotas Dalmatarum.* Alcuinus de diuinis officijs. *Dalmatica ob hoc dicitur, quòd in Dalmatia sit reperta. Vsus autem Dalmaticarum a B. Siluestro Papa institutus est, nam antea Colobijs vtebantur; Colobium vero est vestis sine manicis. Cum ergo nuditas brachiorum culparetur a B. Siluestro Dalmaticarum repertus est vsus.* Describit deinde Alucinus Dalmaticam, aitque fuisse vestimentum ad instar Crucis, habuisse in sinistra parte fimbrias, fuisse inconsutilem, ac large manuleatam: additque causas mysticas, quas hîc attingere non est opus: sicut & illud, habuisse lineas cocci-

neas,

neas, vel vt alij purpureos tramites, vel clauos pariter purpureos, vt tunicæ senatorum, primo a Sacerdotibus gestatas, dein Diaconis concessas, post solos Episcopos Dalmaticarum ius habuisse, quę alias cũ Deo exequemur. Et licet Dalmaticę a Colobijs distinguerentur tamen pro eadem re aliquando sumptas notauit Salmasius ex Niceta Thesauri Orthodoxi lib. 1. c. 111. *Dalmaticæ, quæ nunc Colobia dicuntur, purpuraque prætexuntur*.

Vt ad rem nostram veniamus, Dalmaticę, idest tunicę manuleatę pro colobijs in vsum venerunt, & tamen olim infames, vt diximus, fuêre. Quare Principes Dalmaticatos in publico conspectos pro magno dedecore scriptores posuêre. Lampridius in Commodo. *Dalmaticatus in publicum processit, atque ita signum quadrigis emittendis dedit*. Idem in Heliogabalo. *Dalmaticatus in publico post cœnam sæpè visus est Gurgitem Fabium, & Scipionem se appellans, quòd cum ea veste esset, cum qua Fabius & Cornelius a parentibus ad corrigendos mores adolescẽtes essent producti*. Atque ita, vt Casaubonus ad hunc locum rectè notat, vestis illa, quę olim fuerat mollium & delicatorum, postea grauissimorum sanctissimorumque Episcoporum fuit gestamen. Nam quod Cerda inde Dalmaticam Regium vestimentum fuisse dicit, & illi Socienus Kercoetius nõ fuisse notatos, quòd Dalmaticati essent existimat, sed quod in solis Dalmaticis, ne refutandi quidem sunt.

Nec ob aliam causam Dalmaticę probrosę, quam quia manuleatę: quas tamen mulierum virorumque effęminatorum fuisse ostendimus: & ideo chi-

ridotas Dalmatarum vocat Capitolinus. Καρπωτοὶ etiam dicebātur, vt alijs notatum, quòd κάρπον manus obuelabant, quę vox adhuc Venetijs perseuerat, vbi muliebres tunicę *Carpette* vocantur.

Manuleatas Bassiani tunicas cum Helagabalo faceret describit Herodianus lib. v. προῄει τε σχήματι βαρβάρῳ, χιτῶνας χρυσοϋφεῖς, καὶ ἁλουργεῖς χειριδωτούς, καὶ ποδήρεις ἀνεζωσμένος. Vbi rectè Politianus *tunicas manuleatas, & ad pedes vsque demissas* interpretatur eumque cultum tanquam mulierculis quàm viris congruentiorem Mœsa auia Antonino exprobrauit. Idem paulo infra tales chiridotas talares ab ijs gestatas narrat, qui in eiusdem Dei sacrificio exta victimarum lancibus aureis gestabant.

Quòd ad Dalmaticas sacrorum attinet, nollem Baronium virum prębstantissimum in ijs explicandis toties lapsum esse, notumque fecisse, quam negligenter in re vestiaria versatus esset; Qui vt excusandus sit, quod in vetere prophano cultu indagando operam ponere non curauerit, ita sacrę historiæ conditor sacrorum vestem, & paratum sine culpa ignorare non potuit. Piget referre, quam falsa, & tanto viro indigna de Dalmatica prodiderit in Martyrologio ad diem Pridie Kal. Iunij.

Primo ait *Reges Dalmatica aliquando vsos*. Sed pręter Commodum, & Heliogabalum, qui ea abusi sunt, nullus sanus, aut honestus Princeps eam gestasse legitur, & ideo illi a scriptoribus notati. Frustra itaque nostris Diaconis decus ex eo acquirit Baronius quòd in Regijs vestimentis incedant, cum non modo Regię, vt diximus, non fuerint, sed & probro habitę. Dein *meminisse ait Capitolinum*

num Dalmaticarum, quibus vtebatur Pertinax. Falsò. Nam meminit Dalmaticarum, quę Commodi fuerant, cuius rerum auctio sub Pertinace. Non enim seueri, & antiqui moris Princeps se ea veste dehonestasset, quam in duobus lasciuię, atque impudentię monstris populus Romanus damnauerat.

Sed quod vix ferendum est, cum Dalmaticam fuisse tunicam manicatam ex Dione in Commodo agnoscat, subijcit, qualis fuerit Dalmatica describi ab Ammiano lib. XIV. *Post hæc indumentum regale quærebatur, & ministris fucandæ purpuræ tortis; confessisque pectoralem tuniculam sine manicis textam Maras quidam nomine inductus est, vt appellant Christiani Diaconus*. Atqui tunica hęc trunca & sine manicis, Dalmatica manuleata: Subdit eam persimilem chlamydi figura fuisse tradere Marcellinũ. Nihil minus: nam tantum purpura infectam scribit; tantùm enim a chlamyde distabat Dalmatica, quantum a pallio tunica.

Sed leuem coniecturam leuiori argumento sustentat, quod illa dicitur tunicula, & tunicę Diaconorum Italis *tuniculæ* dicuntur, siue *tunicellæ*. Nam sicut illa non fuit Dalmatica quippe quę carebat manicis, ita vestes Diaconorum neque ipsę propriè Dalmaticæ sunt, sed potius colobia, qualesque veterum tunicæ, quarum manicæ ad manus non pertinebant & ideo tuniculæ appellantur: nec sunt istæ talares, vt omnes tunc Dalmaticæ. Quidquid sit, si istæ Dalmaticæ sunt, illa Ammiani nequaquam fuit.

Non contentus Annalium scriptor Dalmaticam eandem cum Colobio, & chlamyde fecisse, cum

toga quoque & quidem triumphali confundit. Quē Bulengerus ſarcinator, non ſcriptor ſecutus eſt. Quid cogitabat cùm hæc ſcriberet vir ſummus? Ait, palmatam Conſularem apud Auſonium in gratiarum actione literis inſcribi ſolitam, talem plane eſſe Dalmaticam Diaconorum, quod Ammianus tuniculam appellat qua & Imperator indui poſſet; Colligit deinde, & miniſtrorum cultum Regijs indumentis inuidioſe contendit. *Ex his perpende*, inquit, *quanto Auguſtius atque Magnificentius legali veteri cultu noui teſtamenti miniſterium apparetur, cum antiquis Leuitis, nec linea vti ſtola conceſſum eſſet.* Sed quid palmata toga cum dalmatica, quid Auſonio cum Ammiano? Quid Regibus cum Diaconis? Palmatam fuiſſe togam apud Auſonium & nemo ignorat & ipſe teſtatur. Ea non literis inſcribi ſolita, ſed variis figuris intexi. Verba Graciani fuerant cum trabeam mitteret. *Palmatam tibi miſi, in qua Diuus Conſtantius parens noſter intextus eſt.* Quæ verba Auſonius ipſa trabea pluris æſtimat. *Hæc planè*, inquit, *hæc eſt Picta, vt dicitur veſtis, non magis auro ſuo, quam tuis verbis*. Non quod ipſa verba inſcripta eſſent, vt credidit Baronius. Sequitur enim. *Conſtantius in argumento veſtis intexitur: Gratianus in muneris honore ſentitur*. Porro Ammianus tuniculam appellat. *Regale indumentum*, non a forma ſed quòd eſſet tota purpurea, qui tunc color ſolis Principibus reſeruatus. Sed iam me ſatias iſtorum capit. Potius igitur Diaconi poſthac auguſtiſſimo ſacrorum miniſterio, quam Regio indumento iactare ſe poterunt.

De

De Tunicæ colore. Non fuisse purpureum. Manutij opinio reiecta. Cap. X.

TOgas communes albas fuisse, supra ostendimus talis & tunicarum color. Nam vt cetera omittantur, illud satis firmum argumentum est, quod attulit Lipsius ex Cicerone, qui Verri obijcit, quod in officina sedere solitus sit cum pallio, & tunica pulla. Firmum inquam argumentum, nam cetera quæ affert, parum iuuant; Ex Vopisco in Aureliano. *Sciendum tamen congiaria illum ter dedisse, donasse etiam populo Romano tunicas albas manicatas ex diuersis prouincijs*. Nam contra si omnes tunc albæ tunicæ fuerunt, satis fuisset dicere, donasse eum tunicas, & hinc videtur posse colligi, nō fuisse tunc vulgares tunicas albi coloris. Quod verum est, nam tempore Aureliani peregrini vestitus donabantur populo, vt Caracallæ, Dalmaticæ, Birri Atrebatici, atque ita & tunicæ manicatæ albæ, cum vulgares sine manicis essent. Alterum quòd ex Iuuenale adducit Lipsius infirmum est.

Sufficiunt tunicæ summis Aedilibus albæ.

Loquitur ibi poeta de vita rustica, quæ in pagis & oppidis agebatur, vbi ait togas non fuisse in vsu, atque ita Aediles satis habuisse, si in tunicis albis conspicerentur, quod indicare videtur reliquis albas tunicas non fuisse, si id tantùm Aedilium gestamen fuit. Falsum tamen est, nam omnes in tunicis albis; Idem ibi.

Aequales habitus illic, similemque videbis
Orchestram.

Sed Aedilium tunicæ, vel candidę fuêre, vt de to-

ga petitorum diximus, vel quod verius, recens lotę.

Obſtat modo auctoritas Manutij, qui tunicas totas fuiſse purpureas contendit, inductus verbis Ciceronis in Sextiana, qui Piſonem Conſulem perſtringens eius habitum denotat *Veſtitus*, inquit, *aſperè noſtra hac purpurâ plebeiâ, ac penè fuſcâ*. Dubitat ibi Manutius, vtrum de toga loquatur Cicero, an de tunica, eoque flectit, vt exiſtimet de tunica ſermonem habere; Quoniam ait *purpurâ noſtrâ*, id enim ad prætextam referri non poſse, quia tunc Cicero in magiſtratu non erat, & propterea minime prætextatus, cum preterea prætexta non eſset tota purpurea. Itaque ad tunicam laticlauiã referendum, quam hinc totam purpuream eſse credit quaque Cicero vt ſenator indutus erat.

Hæc ratio quàm nullius momenti ſit, inde apparet, quod ſi tunica tota purpurea fuit, cur claui ex purpura inditi vt ab reliquis ordinibus ſenatum diſtinguerent? Quomodo extra reliquam purpuram ea ſigna eminebant? Non de alia igitur purpura Cicero capiendus eſt, quàm quæ prætextæ in extremâ orâ tunicæque Senatorum, & equitum, ad pectus per clauos latiores, & anguſtiores indebatur. Plebeiam Cicero, ac pęnè fuſcam appellat, quod ea ipſe cum vulgo ſenatorum & equitum vtebatur, cuius libra, vt ſupra notauimus, centum denarijs venibat, cum Tyria non niſi a potentioribus, ac delicatioribus emeretur, & quidem vix mille denarijs. Plutarchus tradit, Catonem purpurâ fuſcâ vſum, cum videret ſaturo rubore ardentem eſse tunc in pretio. Etſi igitur non eſset Cicero prætextatus, purpuram tamen in clauis tunicę Se-

natorię

natoriæ gestabat, sed communem & minime pretiosam, quam ideo plebeiam vocat, ac pænè fuscã. Atque ita purpuram simpliciter appellauit, quæ in prætexta, & lato clauo Pisonis erat. Similiter Iuuenalis purpuram pro prætexta dixit. Sat. xi.

Ingenui vultus puer, ingenuique pudoris,
Quales esse decet, quos ardens purpura vestit.

idest prætexta. Alterum Manutij argumẽtũ de purpura Quinctij Tribuni plebis satis supra expendimus, cum de prætexta ageremus.

Tunica palmata. Russa. Galbina. Cap. XI.

AT tunicam triumphantium totam, vt et togam, purpuream fuisse palmis, vel acu pictis, vel intextis distinctam, et elaboratam ostendimus, cum de toga picta verba fecimus. *Vbi palmatam tunicam* ex Festo docuimus dictam, *quod clauis latioribus ad instar palmæ manus distingueretur, siue ab intextis palmis victoriæ insignibus.*

Quod ad communes tunicas attinet processu tẽporis in locum tunicarum albarum Russę siue Russatæ venêre, maxime apud milites. Trebellius in Claudio. *Tunicas Russas militares annuas.* Isidorus *Russatas* vocat. *Russata quam Græci Phœniceam vocat, nos coccinam, reperta est a Lacedæmonijs ad cælandum coloris similitudine sanguinem, quoties quis in acie vulneraretur, ne contemplatione aduersario animus augesceret.* Subijcit, ea vsos milites sub Coss. vnde et Rusſatos dictos; Sed fallitur solens nam nec milites sub Coss. Rusſati, & is color in Circi factionibus.

Has autem tunicas Russas non fuisse purpureas, omninò doctis viris assentiendum est, quod soli Imperatores tunicas, & paludamenta purpurea gestarent. Itaque verba Vopisci in Aureliano. *Paragaudas vestes ipse primus militibus dedit, cum ante nō nisi rectas purpureas accepissent*. Rectas purpureas tunicas simpliciter rubras, vel russas, aut rufas cum ijsdem intelligimus. Fuêre & *Galbinæ tunicæ* a viridi siue aureo colore dictæ de quibus Turnebus l. XVII. cap. IIX.

De Tunicæ ornamentis. Latus clauus. Doctissimorum virorum sententia explosa. Quintilianus explicatus. Cap. XII.

PRæcipua tunicæ ornamenta claui purpurei fuêre, sed Equestris tantum, & Senatoriæ, illius angustiores, huius latiores, vnde ad discrimen ordinum lati claui, & angusti dicti. Ita Romanorum tunicæ vulgo & laneæ fuerunt, & albæ, sed Senatorum, & Equitum per clauos purpureos maiores, ac minores a reliquis distinctæ. Quid essent hi claui, et quomodo gestarentur, non esset operæ referre, nisi viderem viros præstantissimos dubitasse, alios etiam minorum gentium penitus ignorasse. Magnus enim Scaliger ad Varronem uon fuisse clauos partem tunicæ existimat, sed de collo suspensos, et ad libitum sublatos, vt amuleta, & numismata, quę in pectus demittuntur. Iuris consultorum Princeps Scaligerum sequutus est, latumque clauum et angustum nihil aliud fuisse docet, quam purpurę clauum vesti non consutum, sed supra eam in pe-

ctus demissum, Senatorum latiorem, Equitum arctiorem. Vterque tamen à Manutio discere potuisset, clauos fuisse purpuræ fragmenta, quæ tunicis insuerentur, vt inde etiam detrahi, & resui possent, non autem intexerentur, aut de collo penderent. Quomodo enim ignorare potuerunt Vlpiani verba de auro arg. legato? *Vestimētorum sunt omnia lanea, lineaque, vel serica, vel bombycina, quæ induendi, præcingendi, amiciendi, incubandiue causa parata sunt, & quæ his accessionis vice cedunt, quæ sunt institæ, picturæ, clauique, qui vestibus insuuntur.* Quintilianus autem lib. I I X. c. V. clauos vestibus insutos docet. *Porro vt affert lumen clauus purpuræ loco insertus, ita certè neminem decet intertexta pluribus notis vestis.*

Haud inscius sum, tantos viros Horatij verbis in hanc sententiam concessisse. lib. I. Sat. VI.

Nam vt quisque insanus nigris medium impedijt crus
Pellibus, & latum demisit pectore clauum.

Sed suprà ex Quintiliano ostendimus, Senatores quibus lati claui ius erat tunicam laticlauiam cingere non consueuisse; *Cui lati claui ius non erit ita cingatur, vt tunicæ prioribus oris infra genua paululum, posterioribus ad medios poplites vsque perueniant. Latum habentium clauum modus est, vt sit paulum cinctis submissior.* Ex quibus apparet, tunicam laticlauiam, quæ ipsa *latus clauus* dicebatur non cingi solitam; Atque ita claui purpurei cum Zona non constringerentur cadebant in pectus, siue vt Horatius loquitur, pectore demittebantur. Rectè Acron. *Purpuram dicit, quæ in pectore extenditur senatorum.*

natorum. Secus in Equitibus, qui cum tunicam cingerent, angusti claui non descendebant in pectus, sed in sinu, quem Zona succincta efficiebat, supra ipsam Zonam conspiciebantur. Qui vero ex Equitibus in senatum allegebantur, soluebant tunicas & latiores clauos demittebant, atque in pectus fluere sinebant. Ex his etiam facile intelligemus, quid sibi velit idem Horatius cum ait alibi.

—— clauum mutabat in horas.

Nam *clauus* ibi est tunica laticlauia, quam Priscus ille inæqualis, & inconstans sæpissimè mutabat. Quemadmodum et clauus pro eadẽ sumitur apud eundem Horatium.

—— sumere depositum clauum.

Acron *Colobiona vocat, idest ipsam tunicam*. Ita & Suetonius loco toties adducto latum clauum pro tunica vsurpauit. *Vsum ferunt lato clauo ad manus fimbriato, nec vt vnquàm aliter, quàm super eum cingeretur*: idest, tunica laticlauia manicata, quam contra morem Cæsar cingebat.

Lati ergo claui purpurei tunicis Senatorum assuebantur: vnde *latum clauum tribuere & adimere*, pro Senatorem facere, & Senatu mouere scriptores vsurpant. Vt mirum sit, cur Lambinus, qui quid essent claui non ignorauit, *id insigne maiorum magistratuum fuisse* scribat, *vt Aedilium, Prætorum, Consulum*, nam & minorum, & omnium senatorum fuit, etiam si nondum in magistratu essent.

Nec aliud hi claui fuêre, quam purpuræ segmẽta, siue frusta purpurea, vt sunt capita clauorum rotunda, vnde & nomen traxêre, eaque in pectore ipsius tunicæ assuebantur. Fuisse autem plures

cla-

clauos, patet ex Varrone lib. IIX. del L. L. qui clauos *plagulas* appellat, quod ijs tunica, vt rete plagis distingueretur: Et Quintiliano ante laudato. *Vt purpuræ rectæ descendant leuis cura est: notatur interim negligentia*. Ex quibus verbis viri doctissimi etiam quadratos fuisse clauos credi volunt, nam si rotundi essent, inquiunt, quoquomodo descenderent recti essent. Non ita rectè; Nam claui siue rotundi, siue quadrati cum rectè tunicæ insuerentur, recti semper erant, nec poterant aliter; Verum inter se non recte cadere poterant, quoties tunica cingebatur: nam ea cincta cum pars superior attraheretur ne longius descenderet, sinusque in quo claui erant subduceretur, quos purpuras appellat Quintilianus, nisi æqualiter sinus subductus fuisset, purpurei claui non recti descendissent: quare subijcit Rhetor, ita subducendum sinum, vt purpuræ rectæ cadant; loquitur autem ibi de angusto clauo, qui ab Equitibus cingebatur, cum latus in senatoribus sine cinctura descenderet.

Ad pectus tunicæ clauos assutos diximus; Non defuêre tamen nuperi qui ad Ciceronis Cœlianam notarunt, clauos tota tunica dispersos fuisse, aut saltem tunicæ marginem prætexuisse, & ideo imperite Limbos dixere. Vtuntur Ouidij testimonio in Tristibus.

Induiturque humeris cum lato purpura clauo.

Et Statij Siluarum.

Mox Tyrios ex more sinus, tunicamq́; potentem
Agnouere humeri.

Quare & humeris clauos inditos. Sed vt dicebamus, latus clauus pro ipsa tunica accipiebatur, in

qua

qua claui purpurei: &, *induitur humeris cum lato purpura clauo*, idem est atque, induitur tunica lato clauo purpureo distincta: qui claui purpurei quoniam in pectore erant, Tyrios sinus vocat Statius, non quòd in humeris purpura esset, sed quòd tunica laticlauia, vt & communes tunicæ, humeris dependeret. Sicut autem latus clauus sumebatur pro ipsa tunica ita contra ἁπλῶς tunica pro lato clauo. Plinius. *Annuli distinxerunt alterum ordinẽ(* Equestrem *) a plebe, sicut tunica ab annulis* (Equitibus) *Senatum tantum*. Hinc etiam Senatoria vestis latus clauus dicebatur. Spartianus Caracalla. *Sub veste Senatoria loricam habens cum armatis militibus Curiã ingressus est*. Hoc idem narrans in vita Getæ ait. *Ipse autem tantum timuit, vt loricam sub lato habens clauo etiam Curiam sit ingressus.* Non aliud ergò Senatoria vestis fuit, quàm latus clauus, siue laticlauiũ.

Latum clauum stlatariam purpuram poeticè appellat Iuuenalis Sat. VII.

Spondet enim Tyrio stlataria purpura filo.

Vbi Stlatariam Interpretes pro lato clauo accipiunt, quod veteres Festo, & Quintiliano auctoribus *stlatum* pro lato *stlitem* pro lite dicerent. Quod si verum est, nulli tunc Causidici in pretio, nisi qui & Senatores, quibusque lati claui ius. Nisi malimus de lacernis Causidicorum interpretari.

—— purpura vendit
Causidicum, vendunt Amethystina.

Nam lacernas in causis agendis adhibitas, testatur idem Satyra XVI.

—— iam facundo ponentę lacernas
Cæditio.

Immo

Immo & pænulas apud auctorem Dialogi de caussis corruptæ eloquentiæ. Improbum autem illum colorem etiam in lacernis a ditioribus vsurpatum nemo nescit. Nisi rectius sit dicere, magnam etiã Equitum partẽ per ea tempora latum clauũ vsurpasse. Turnebus lib. xix. cap. vlt. quod *Stlata* in veteri lexico nauis Piratica dicitur, dubitat num stlataria purpura sit piratica, & latrocinans, cuius splendore decepti fallantur, & spolientur venditores diuitem censentes, qui eam gestat, siue potius clientes Causidicum inde doctum, & magni nominis existimantes. Vetus Interpres stlatariam illecebrosam explicat: reliqua adeo corrupta sunt vt frustra sit huc afferre. Nescio quid tamen de naui ponit, ex Ennio.

Et melior nauis, quàm quæ stlataria portat.

Papias. *Stlata genus nauigij a latitudine dictum: inde stlataria purpura dicitur idest marina: vel nauis piratica*, quæ Turnebi coniecturam iuuant. Idem Iuuenalis latũ clauũ vocat purpuram maiorẽ Sat. 1.

—— *quid confert purpura maior*
Optandum?

Vbi Vetus Interp. *laticlauiam* explicat.

Laticlauij etiam Senatorum filij. Dionis Interpres notatus. Cap. XIII.

INter reliqua ostenta, quibus Augusto Imperium prænunciatum est, id quoque recenset Tranquillus. *Sumenti togam virilem, tunicam laticlaui resutam ex vtraque parte ad pedes decidisse: fuisse qui interpretarentur, non aliud significare, quam vt is ordo,*

do, cuius insigne id esset, quandoque ei subijceretur: nempe senatorius, cui tunica laticlauia. Atqui id Dio, si Interpreti credimus, de toga accepit, quem iure reprehendit Torrentius quod χιτων togam verterit, in quo etiam Leunclauius lapsus est. Narrat enim Dio lib. XLIV. Octauium cum ex ephebis excessisset ἐσθῆτα τὴν ἀνδρικὴν *togam virilem induisse*; Mox subdit ὁ χιτων περὶ ἐρράγη τε ἑκατέρωθεν ἀπὸ τῶν ἐπωμίδων; Id per se non modo vllum indicium boni ominis attulisse, sed etiam præsentibus fuisse molestum, ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ ἀνδρικοῦ χιτῶνος ἐνδύσει συνεβεβήκει. *Quod in assumptione prima tunicæ virilis accidisset.* Sed si culpandus Interpres, quòd pro tunica togam verterit, non expers culpæ videri posset Dio, qui togam virilem tunicam appellauit. Quod ne credamus, credere debemus generica voce χιτῶνα pro toga vsurpasse: Non enim vt inter togam puerilem, siue prætextam, & virilem siue puram, ita inter tunicam virorum, ac puerorum aliquòd fuisse discrimen videtur.

Sed illud difficultate nõ caret, quod ait Tranquillus, *tunicam lati claui ad pedes decidisse*; Cur enim Augustus Tirocinij die latum clauum sumpsit si nondum senator? Scio eum postquam rerum potitus est, vt tradit idem auctor, liberis senatorum, quò celerius Reip. assuescerent, protinus virilem togam, ac latum clauum induere, & Curiæ interesse permisisse, quod ante ipsum Augustum in vsu nõ fuisse demonstrat. Cur ergo ipsi latus clauus virili togæ inducitur? An hoc illi Iul. Cæsar peculiariter indulsit, vt suspicatur Casaubonus? Sed Dio id non omisisset, cum subijcit, ob hoc ostentum Cæ-

ſarem in magnam de Octauio ſpem adductum eſſe ideo & ad patricios reduxiſſe, & ad gerendum magiſtratum erudijſse. Nam quod Caſaubonus exiſtimat, etiam ante Auguſtum licentia temporum id in more fuiſse, idque ex Suetonij verbis colligi de Cæſare, *Vſum lato clauo ad manus fimbriato;* Nequaquam ea verba indicant, Cæſarem a puero laticlauium, ſed tantùm quòd præter morem cum eſset vir ſuper latum clauum cingeretur. Fortè Suetonius tunicam laticlaui appellauit tunicam ſuperiorem, cui nempe legitimo tempore latus clauus aſſueretur, quæ fortaſse ideo virilis tunica Dioni dicitur, quòd nempe paulo diuerſa a communi ſimul cum toga ſumeretur. Cui hæc coniectura non placet, illam Caſauboni per me ſequatur licet.

Anguſtus clauus. Anguſticlauij. Cap. XIV.

VT latiores claui purpurei in tunicis Senatorũ aſsuebãtur, ita minores, ſiue arctiores Equitũ tunicas illuminabãt, vnde ipſi Anguſticlauij dicti; quòd ex Bucanano notauit Turnebus lib. I. c. 11. ad quod illud Paterculi de Mœcenate adducit. *Quippe vixit anguſto clauo penè contentus, nec maiora conſequi non potuit ſed non tam optauit.* Ex quo etiam Statium corrigit lib. IV. Siluarum.

Hic paruus inter pignora Curiæ
Contentus arcto lumine purpuræ.

ideſt anguſto clauo.

Hinc laticlauij & anguſticlauij fluxere. Suet. *Auguſtũ* tradit *ſingulis alis binos plerũq; laticlauios præpoſuiſſe;*

fuisse; Alibi patrem suum *Tribunũ angusticlauiũ* vocat, nec semel has voces vsurpat. Quinam hi essent, docti dubitarunt. Sed facile fuerit dicere laticlauios Tribunos fuisse Senatorum filios, quibus ab instituto Augusti tam domi, quam militiæ ius laticlaui fuit: Angusticlauios autem equitum liberos. Clare id idem Tranquillus. *Liberis Senatorum quo celerius Reip. assuescerent, protinus virilem togam, & latum clauum induere, et Curiæ interesse permisit, militiamque auspicantibus non Tribunatum modo legionum, sed & Præfecturas Alarum dedit: ac ne quis expers castrorum esset, binos plerumque laticlauios præposuit singulis alis.* Hi laticlauij sunt quos supra Senatorum filios militiam auspicantes dixerat. Quare non ita recte vir magnus, cum Suetonius scribit, *Neronem vapulasse a quodam laticlauio*, non de Tribuno, sed de Senatore intelligẽdum existimat, quòd eum Dio Senatorem appellat: In qua etiam sententia Torrentius est, quòd Tacitus ait Senatorij ordinis fuisse, sed qui nondum honorem vllum cepisset. Nam Tribunus laticlauius etiam Senator, cui nempe tanquam filio Senatoris ius Curiæ, & insigne lati claui erat.

Ceterum Equites insigniores, qui & *Illustres* dicti, ius lati claui non secus, ac Senatores habuisse, ex Dione notauit Lipsius ad Tacitum; Qui Dio libr. LIX. scribit, Caium cum ordo Equestris ad paucos redigeretur, primores ex omni Imperio etiam extra Italiam, qui genere, & opibus excellerent, in eum allegisse, & quibusdam eorum etiam Senatoria veste priusquam magistratum vllum cepissent vti concessisse in spem dignitatis. Nam antea non

nisi

nisi ijs, qui Senatoria stirpe essent, id permissum.

Id tamen non diu obtinuisse, illud declarat, quod Præfecti Prætorio, qui ferme ex equitibus legebantur laticlauij ius non habuere; Quare id tamquam singulare in Plautiano notauit Herodianus, quod ἠμφίεσο τὴν πλατύσημον ἐσθῆτα, *latum clauum gestaret*; Hinc Commodus apud Lampridium cum Paterno Præfecturam Prætorio adimere vellet, laticlauium creauit. *Paternum autem huius cædis auctorem per laticlaui honorem a Præfecturæ administratione submouit.* Capitolinus in Pertinace: *Doluit palam Marcus, quod cum Senator esset, Præfectus Prætorio fieri a se non posset.* Clarissimè Lampridius in Alexandro *Præfectis Prætorio suis Senatoriam addidit dignitatem, vt viri Clarissimi, & essent, & dicerentur, quod antea vel raro fuerat, eo vsque vt si quis Imperatorum successorem Præfecto Prætorij dare vellet, laticlauium eidem per libertum submitteret, vt in multorum vita Marius Maximus dixit.* Cur autem id fecerit Alexander, rationem affert, *ne quis scilicet non Senator de Senatore iudicaret.*

Non solum autem Equites Illustres, sed & eorum filios ius lati claui habuisse, doctis viris assentimur, qui id Ouidij testimonio confirmant.

Interea tacito passu labentibus annis
Liberior fratri sumptaque mihi toga est
Induiturque humeris cum lato purpura clauo.

Qui vbi ad ætatem Senatoriam peruenerant, si nolebant, aut non poterant in amplissimum ordinem adscribi, angustum clauum resumebant; Idem poeta.

Curia restabat, claui mensura coacta est.

Maius erat nostris viribus illud onus.

Tunicæ Asemæ. Claui mappis & linteis assuti. Alia tunicæ ornamenta. Cap. XV.

TVnicæ a clauis laticlauiæ & angusticlauiæ dictæ. At quæ clauis carebant, *Asemæ* appellatæ, quod σημεῖον clauus vestis, σημειωτ clauatæ vestes dicerentur, vt Casaubono rectè visum est. Lampridius in Alexandro *Chlamydes hirtas Seueri & tunicas asemas*. Latos autem clauos, siue tunicas laticlauias a Senatoribus depositas in luctu, & ab equitibus angusticlauias, ita tamen vt sine clauo equites, senatores in clauo equestri apparerent, diximus cum de vestis mutatione egimus.

Nec vestibus modo claui purpurei latiores inditi, sed & suppellectili lectorum, ac mensarum, vt ad Lamp. notauit Casaubonus. Hinc *laticlauia mappa* Petronio: *pura, & clauata lintea* Lampridio: *lintea item toralia duos clauos latissimos habētia* Ammiano.

Præter clauos fuisse, & alia in potentiorum tunicis ornamenta docet Suetonius, cum Cæsarem tradit *vsum lato clauo ad manus fimbriato*, nam fimbriæ illæ non aliud, quam ornamenta tunicæ manuleatæ fuêre. Iuuenalis etiam de Gracco retiarium in arena agente ait.

Credamus tunicæ de faucibus aurea cum se
Porrigat & longo iactetur spira galero.

Quo loco male Interpretes Senatoriam tunicam clauis aureis distinctam intelligi volunt. Nam in tunica senatoria nulli aurei claui fuêre, sed tantum in triumphali. Et claui in pectore, non in faucibus.

In-

Interpres vetus corruptissimus est. Ait enim *Tunicam de faucibus quidam vestem gladiatoriam dicunt quam fibulam pugnaturis mordet a faucibus* Quæ puto legenda. *quam fibula mordet a faucibus pugnaturi*. Mox in extremo ait. *Qui munera edebant, habebant vt extremas partes tunicæ ad guttur ornarent quo famam haberent*. Sed tunc Gracchus non edebat munus, sed pugnabat in munere; Illud ergo potius, nobiliores & potentiores in tunicis ad guttur aurea segmenta gestasse; & ideo ait Poeta Gracchum in arena pugnantem esse nobilissimum credamus tunicæ ad fauces ornatæ, Nam quod de galero addit, sic vetus Interpres explicat *pilo quem habent Retiarij*, vbi deleta nota legendum est *pileo*, nam Retiarij sine galea, & solo pileo tecti pugnarunt. Ceterum tunicæ palmatæ, quam totam purpuream fuisse diximus, & pictam, claui aurei indebantur. Halicarn. lib. III. χιτῶνα τὲ πορφυροῦν χρυσόσημον.

De Tunica Christi Domini inconsutili. Doctissimi viri opinio reiecta. Cap. XVI.

EXactis quæ ad veterum tunicas pertinebant, Christi Domini tunicam super omnes exuuias ac peplos, superque omnes apices ac tutulos angustam vestem intactam prætermisisse nefas esset cum quænam illa & qualis fuerit, adhuc quæri videam, & viri præstantes artifices illi manus nuper admouerint, atque ex inconsutili consutam concinnauerint. Ioannis XIX. hæc habentur. *Milites ergo cum crucifixissent eum acceperunt ve-*

stimenta eius , & fecerunt quatuor partes , vnicuique militi partem , & tunicam : Ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄρραφος ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου. *Erat autem tunica inconsutilis de super contexta per totum. Dixerunt ergo ad inuicem non scindamus eam sed sortiamur de illa cuius sit.*

Vir doctissimus ad Vopiscum, tam veteres, quam recentiores omnes in illa inconsutili tunica explicanda tota regione aberrauisse pronunciare audet, & quomodo vox ἄρραφος capienda esset ignorauisse. Putasse enim omnes, peculiare artificium, & texturæ speciem non vulgarem in tunica Domini notari a D. Ioanne. Ita omnes hactenus desudasse quęrendo, & inuestigando, qua nam ratione tale contexi vestimentum potuerit, quod suturam non haberet, quoniam per artem huiusmodi vestis in tela fieri non potuerit. Ipse nouam & mirabilem explicationem affert, mordicusque retinet; Ex tunicis alias apertas siue σχιστοὺς, alias ἀρράφους fuisse, quæ ex toto tectæ, ac conclusæ nulla parte sutiles scissilesque essent, vt sunt camisiæ & interulæ nostræ laneæ, vel lineæ. Tunicas apertas ex vtraque parte in humeris fibulis stringi consueuisse quas fibulas ῥαφὰς & ῥαφίδας dicerent, idest suturas; Ita sutum pro fibulatum, & resutum pro refibulatum a latinis dici, nam Suetonius in Augusto. *Sumenti uirilem togam tunica laticlaui resuta ex vtraque parte ad pedes decidit.* Quoniam igitur tunica Domini non esset de eo tunicarum genere, quæ ῥαφὰς idest fibulas haberent, aut suturas, Græcè ἄρραφον dici, latine *inconsutilem*; Tales autem tunicas laneas nostras, siue lineas, quæ licet consutæ sarcinatricis acu

di-

dicantur, nihil tamen prohibere quin inconſutiles ſint, nam acum ſarcinatricis idem facere quod pecten textoris, quod nempe & acu texere veteres dixerunt. Ita hanc tunicam Domini fuiſse ex eo veſtium genere, quæ vt apud nos ex varijs pannis ſectis conſuuntur, cum tunicæ reliquæ, & colobia non ſuerentur, ſed tantum duæ plagule in humero ac latere fibulis committerentur. Hinc tunicam Domini a militibus non fuiſse diuiſam, quia ſi diuiſiſsent perdidiſsent, cum nulli vſui futura fuiſſet, pallium contra quod fibulis commiſsum erat, licet ſic diuiſum alicui vſui eſse poſset.

Hæc quam breuiſſime, ſed candide, & cum fide retulimus, vt noua hæc opinio curatius expenderetur, cui aſsenſionem prębere multa ſunt quæ vetant. Primo illud omnibus durum merito videbitur, vocatam fuiſse inconſutilem, quia eſset conſuta, & ita omnia veſtimenta conſuta dicenda inconſutilia. Demus enim fibulas ῥαφὰς dictas eſſe, & ſuturas, quanquam impropriè, quod ſuturæ loco eſſent, quid ſequetur? Tunicas apertas etiam conſutas fuiſſe, quia habebant fibulas, contra tunicas clauſas non fuiſſe conſutas, quia carebant fibulis, ideſt ſuturis, licet acu eſſent conſutæ. Et ſi inquam, fibulæ ſuturæ dictæ ſint, non video, cur tunica Auguſti refibulata potius fuerit, quam reſuta, nec ſcio quis fibularum in tunicis virilibus & colobijs Romanorum mentionē fecerit; Paucas admodum ſtatuas togatas, in quêis vna fibula tunicam iungit videre eſt, in reliquis nullæ fibulæ apparent. Sed omnes tunicas ſuperiores χιτοὺς & apertas fuiſſe concedamus, fibuliſque nexas, quod non

ita facile fuerit ostendere. At saltem subuculas siue interulas tam apud Græcos, quam apud Romanos consutas acu fuisse credendum est, nullisque fibulis constrictas, quod corpori pressæ & ad frigus arcendum, velandumque corpus essent clausæ; Atque ita omnes interulas, & subuculas inconsutiles fuisse necesse est; Et ideo quid opus erat talem Christi tunicam describere, cum tunicæ siue interulæ communes tales essent? Atqui Ioannes tanquam rem peculiarem in ea tunica notauit, quod esset inconsutilis, siue inconsuta, & ideo modum quo texta erat posuit non vtique facturus si tales omnium interulæ fuissent, quemadmodum pallij texturam non addidit, fuisse autem ἄῤῥαφον aperte tradit, & quod sequitur *desuper contextam per totū*, idest non acu, aut sutura iunctam.

Præterea verisimile est, ne dicam certum, etiam vestimenta aperta, præcipuè Græcorum pallium, licet in humero fibula necterentur, saltem aliqua in parte consuta fuisse, qualia nostra pallia conficiuntur. Et ita Christi Domini pallium siue illud commune Græcorum, & Iudæorum fuerit, siue Tribonium, in quo nullus fibulæ vsus esse potuit, si debuit in quatuor partes diuidi non potuit non esse consutum, alioqui scissum fuisset, ac laceratum quod ne in tunica eueniret, eam diuidere noluerunt. Nisi quis dicat, pallium Domini quatuor plagulis constitisse multiplici fibularum serie connexis, quod mihi nunquam persuaserit. Consutum ergo pallium illud fuit, & tantum in anteriori parte apertum, vt vel in humeris fibula necteretur, vel a dextro brachio in sinistrum humerum reijceretur.

Quid-

Quidquid ſit ratio illa nihili eſt, tunicam conſutam non fuiſse diuiſam, quod cum eſset acu conſuta nulli vſui futura erat ſi reſueretur. Id enim falſum. Nam quemadmodum diuiſo pallio in quatuor partes, certè partes illę pallij vicem pręſtare nō potuerunt, alterius minoris tamen veſtimenti, nam aut palliolum ex ijs confici potuit, aut tunicula, aut manicæ, thoraxue. Eodem modo ſi tunica illa cōſuta fuiſset diuiſa, ac reſuta tunicæ quidem vſum præſtare non potuit, ex partibus tamen ſic diuiſis quid vetuit thoracem confici, manicas, orarium? Quod manifeſtum eſt in Camiſijs noſtris, & interulis lineis, nam ſi quis reſuat, & ſcindat, non tamen penitus peribunt, ſed & linteola, & ſudaria, & pedules, & alia minora nihilominus conficientur. Secus in tunica inconſutili, ſiue inconſuta, quę ſi diuiſa ideo tota peritura erat, quod nullas ſuturas haberet, ſed per totum contexta eſset.

Nam de duabus Chriſti Domini tunicis ijſdem aſsentiri non poſsum, qui ſuſpicantur diuiſum pallium in duas plagulas, tunicam ſuperariam in alias duas, ſic factas quatuor partes veſtimentorum. Qui enim credam, Chriſtum duas tunicas geſtaſse, qui earum vſum Apoſtolis interdixit? Pręterea aliquod diſcrimen inter vtramque tunicam Euangeliſtæ poſuiſsent, qui vnius tantum mētionem fecerunt. Merito ergo poſtea hæc opinio auctori ſuo diſplicuit.

Hæc omnia cogunt nos cum vulgo credere, tunicam illam inconſutilem, vere fuiſse inconſutam, ideſt ſarcinatoris acu minimè, nullaque in parte cōſutam, ſed ad inſtar ſubucularum, & tibialium quę apud nos ſerica, vel lanea tota ſimul texuntur non

quidem pectine, & in tela, ſed per acus longiores reticulatim conficiuntur; Quod artificium ſi tunc incognitum, ſaltem ſine acu ſolis manibus ſurſum verſus contextam, qualia nunc reticula, & muliebres calanticæ fiunt, & ideo dici *ἄνωθεν deſuper*, ideſt ſurſum verſus contextam, & per totum ideſt in orbem, & totam ſimul, ſine vlla ſciſsura, quæ acu committenda eſset. Ita non fuiſse a militibus diuiſam, quia huius generis veſtimenta ſi diuidantur, vt ſunt tibialia, ſubuculæ, ac reticula, nulli alij omnino vſui eſse poſsunt, tota enim pereunt; Cum ſubuculæ lineæ, vt dicebamus, conſutæ, qualem volunt fuiſſe tunicam illam, ſi ſcindantur, aut reſuantur, nihilominus alium vſum preſtare poſſint. Obturbāt tamen D. Chryſoſtomi verba Homil. LXXXIV. in Ioannem. *Τίνες αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ χιτωνίσκου φασὶ τὸν Εὐαγγελιστὴν ἱστορεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες οὕτως ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια δηλῶν ὁ Ἰωάννης ὅτι τοιοῦτος τῆς ὁ χιτωνίσκος φασὶν ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντός.* Quæ ſic verti debebant. *Alij genus quoddam tunicæ ab Euangeliſta notari dicunt. Si quidem in Palæſtina duos pannos committentes ita veſtes contexunt: quod ſignificans Ioannes ait deſuper contexta.* Quæ verba ait Magnus Caſaubonus in Exercitationibus neſcire ſe, an alij intelligant, ſe quidem vix ſatis aſsequi. Neque ipſe quid ſibi ea velint capere poſsum. Quî enim illa duorum pannorum commiſsura per texturam confici potuit? Theophylactus, vt notat idem ibi, more ſuo Chryſoſtomi verba deſcribens quædam de ſuo adiecit. *Ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες, ἤτοι δύο πανία, ὑφαίνουσι ἱμάτια, ἀντὶ ῥαφῆς χόνδροι τῷ συνυφασμῷ. In Palæ-*

ſu-

ſtina duos pannos committentes texunt veſtimenta pro ſutura vtentes contextura. Quam texendi rationem ideo fortaſse non aſsequimur, quia intercidit; vel eam nobis explicent, qui nihil ignorant.

Illud ſequitur, cur Ioannes dixerit ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου. *deſuper contexta per totum.* Ideo factum dicunt, quod in ſuperioribus tunicæ partibus eæ ῥαφαὶ, vel fibulæ locum magis haberent; Quæram ego de reliquis partibus, quas non conſutas ſed apertas a lateribus, vel in pectore fuiſse volunt num fibulis ſtrictæ fuerint, quod ſi verum eſt, cur tantum in ſuperiori parte hoc factum indicauit Ioannes? cum in reliquis ita etiam ſe haberẽt, vt tam in humeris, quam hinc inde a lateribus fibulatę eſsent? Deſuper ergo contextam rectius explicarunt, quòd ſurſum verſum texerentur, quales fuere *veſtes rectæ, quas patres*, vt ait Feſtus, *liberis ſuis conficiendas curabant ominis cauſa, ſic dictas, quod in altitudinem ſurſum verſus, & a ſtantibus texerentur*: quem morem apud Paleſtinos viguiſse ex Theophylacto docti viri oſtenderunt. Euthymius tradit, hanc tunicam fuiſse a ſuperioribus partibus contextam *veluti ſunt*, inquit, *apud nos capitis aut pedum hiemalia integumenta*: nempe reticulatim facta. Perperam enim Caſaubonus de veſtimentis e lana coacta cõfectis, ea enim proprie nõ texebãtur.

Miror autem ab ijſdem viris doctiſſimis proditum *putaſſe omnes veteres ac recentiores, peculiare artificium, & texturæ ſpeciem non vulgarem in Domini tunica notari a D. Ioanne.* Nam non modo id non exiſtimauit Baronius, ſed etiam eos erroris accuſauit, qui id putarunt; Non enim credibile eſse, eius

gene-

generis vestibus Dominum vsum esse, qui Ioannis sanctitatem commendans dixerat, *Qui mollibus vestiuntur, in domibus Regum sunt.* Sed præstat Isidorum Pelusiotam audire lib. I. ep. LXXIV. Τίς δὲ ἀγνοεῖ τὴν εὐτέλειαν τῆς ἐσθῆτος ἐκείνης, ἧπερ οἱ πτωχοὶ κέχρηνται τῶν γαλιλαίων, καθ' οὓς καὶ μάλιστα τὸ τοιοῦτο φιλεῖ γίνεσθαι ἱμάτιον, ὡς αἱ στηθοδεσμίδες ἀνάκρουστον ὑφαινόμενον. *Quis autem vestis illius vilitatem ignorat, vt qua Galilæorum pauperes vtuntur? Apud eos enim maxime huiusmodi vestis genus fieri solet vt pectoralia, sursum versus contextum.* Quod persuadet facilem factu fuisse, & sine vllo pectine, aut textoris opera manibus ad instar reticulorum cōfectam. Vt mirum etiam sit Bulengerum existimasse pretiosam fuisse, & quidem ex eo, quod illam diuidere milites noluerint. D. Chrysost. loco adducto. *Quod mihi dicere videtur*, inquit, *vt vestimentorum vilitatem ostenderet, nam quemadmodum in alijs omnibus, ita in habitu vilem speciem præferebat.*

De Tunica Muliebri. Stola. Instita. Segmenta. Plinius explicatus. Cap. XVII.

TOgam antiquissimis temporibus commune virorum, & fœminarum gestamen fuisse, supra ostendimus. Mox toga penes viros remansit solasque feminas, quæ se viris vulgarent de quibus multa docti, præcipuè Manutius. Ita penes matronas feminasque honestas, atque ingenuas tunica, quam & *Stolam* dixerunt, & *pallium* siue *palla* remansit. Vtramque vno versu complexus est Horatius.

Ad talos stola demissa & circundata pallâ.

Stola

Stola igitur matronarum tunica proprie dicta, licet apud Græcos, & barbaros pro communi veste, & maxime virili accipiatur. Cicero Philippica II. *Sumpsisti virilem togam, quam statim stolam reddidisti*. Eodem planè sensu ille apud Petronium. *Quid ille alter, qui die togæ virilis stolam tanquam togam sumpsit?* Ita enim locus ille legendus est. Sic Caligula Liuiam *Vlyssem stolatum* appellabat. Hanc autem ad talos vt loquitur Flaccus demissam, & institâ ad oram ornatam docuit Turnebus lib. XXIX. & ex eo plures. Vbi duo insignia in cultu matronarum notat, vittas queîs crines ligabantur, & talarem tunicam adsutâ institâ cultam. Secus in Libertinis quæque viris morigerabantur. Tibul. eleg. VI.

—— quamuis non vitta ligatos
Impediat crines, nec stola longa pedes.

De institâ Horatius.

Quarum subsutâ talos tegat instita veste.

Vbi Acron. *Quia matronæ stola vtuntur demissa vsque ad imos pedes, cuius imam partem ambit instita subsuta*. Quod instita subsueretur, fallitur Acron vestis enim institæ subsuebatur, quæ imam stolæ oram prætexebat. Rectius Porphyrio. *Matronas significat. Hæ enim stola vtuntur ad imos pedes demissa, cuius imam partem ambit instita assuta.*

Ouidius in III. de arte.

Quid de veste loquar? non tam segmenta requiro,
Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Quibus addendus Iuuenalis de Gracchо nuptutiente.

Seg-

Segmenta, & longos habitus, & flamea sumit

Vbi Vetus Interpres. *Segmenta*; *Profusas vestes. Et longos. Fimbriarum.* (Lege fimbriatas) *siue vittatas vestes, quibus matronæ nouæ nuptæ cooperiuntur.* Et ad Satyr. VI. *Segmenta dicit vittam pendentem de vestibus intextam auro.*

Recte autem Ouidius segmenta cum veste purpurea coniunxit, fuisse enim fascias, siue virgas purpureas, & aureas, quæ vesti ad ornamentum insuerentur, notum est, idque solis matronis concessum. Valerius Maximus. lib. II. *Ceterum vt non tristis earum & horrida pudicitia, sed honesto comitatis genere temperata esset, indulgentibus maritis, & auro abundanti, & multa purpura vsæ sunt.* Idem. *Permisit vtique eis purpurea veste, & aureis vti segmentis.* Hinc vestis segmentata Isidoro libro. XIX. *Zonis quibusdam, & quasi præcisamentis ornata.*

Quare eximius matronarum Romanarum cultus fuit: quibus purpurea vestis aureis segmentis ornata. Et vsque ad Imperatores eo habitu insignes fuisse constat. Cæsarem modum purpuræ vsurpandæ statuisse, nonnisi certis personis, & per certos dies eius vsu permisso: eum deinde a Nerone omnino sublatum post ab Aureliano concessum, ad Vopiscum Cl. Salmasius adnotauit.

Ingenuorum ergo, & honestarum matronarum propria stola fuit, tunica scilicet ad plantas fluens, purpurea segmentis, siue Limbis aureis ornata, eademque multis rugis, ac plicis constricta. Martialis.

Cum

Cum tibi trecenti Consules Vetustina
Et tres capilli, quatuorue sint dentes,
Rugosiorem cum geras stola frontem.

Tunica inquam fuit, vt Isidorum falli necesse sit, qui *stolam esse* scribit *matronale operimentum, quod cooperto capite, & scapula, a dextro latere in lauum humerum mittitur*. Nam id proprium fuit pallæ, siue pallij muliebris; Quare subijcit. *Eadem, & Recinium latino nomine appellatum, eo quòd dimidia eius pars retro reijciatur*. Recinium autem de pallio dictum, siue pallium fuisse notum est.

Frustra autem Philippicarum nuperus Interpres Stolam Senatorij tantum ordinis putauit adductus verbis Plinij, quæ nec ipse, nec alius quod sciam assecutus est. lib. xxxiii. cap. iii. de auro. *Habeant fœminæ in armis, digitisque totis, collo, auribus spiris, discurrãt catenæ per latera, et inserta margaritarum pondera e collo dominarum pendeant: Etiam ne pedibus induitur, atque inter stolam, plebemque hunc medium fœminarum equestrem ordinem facit?* Conqueritur Plinius ibi, aurum pedibus etiam, & cruribus addi. Petronius. *Iam pedum candor intra auri gracile vinculum positus Parium marmor exstinxerat*. Seneca. *Crura distincto religauit auro*.

Eas aureas compedes non a matronis, sed a libertinis gestatas, illud argumento est, quod matronæ fluente stolâ velatæ, non crura modo sed & pedes veste contectos habebant, & omnia, vt ait Horatius præter faciem veste tegebant: ita nullus auri ad ostentationem parati vsus in parte quæ latebat. At Libertinæ, quibusque Venus non impermissa, cum altius tunicas succingerent, vt ex Ouidio &

alijs

alijs ſcriptoribus liquet, crura, pedeſque aureis circulis cultos oſtentabant, quæ periſcelides a plebe mulierum ob earum pretium non geſtabantur: atq; ita quemadmodum in viris aurum in annulis diſtinguebat a Curia, & a plebeio ordine equites, atque medium ordinem faciebat, ita in mulieribus aurum periſcelio, compedeque geſtatum diſtinguebat libertinas a ſtola, ideſt matronis honeſtis, & a plebe inope, ſicque veluti medium quendam equeſtrem fœminarum ordinem faciebat; Non alius eius loci Pliniani ſenſus eſſe videtur: quem aliū enim potiorem Plinio interpretem dabimus ipſo Plinio? Is cap.v.ait. *Argentum ſuccedit ex re aliquando & auro, luxu fœminaram plebis compedes ſibi ex eo facientium quas induere aureas mos tritior vetat.* Vbi innuit argenteas compedes a plebe geſtatas, cum iam aureæ faſtidiri cæpiſſent. Fruſtra docti calceorum ornatum explicant, quem aureum in fœminis equeſtris ordinis fuiſſe falſo ex Plinio colligunt. Quaſi equeſtris ordinis matronę non & ipſę ſtolatę. Vel ſi alius ſenſus eſt, haud illum nobis inuideant, quos nihil effugit.

Pallium muliebre. Palla. Citharœdicus ornatus. Palla Gallica. Cap. XVIII.

TVnicæ, ſiue ſtolæ mulieres honeſtæ inijciebant pallium, quod *palla* dicebatur. Virg.

Pallam ſignis auroque rigentem.

Seruius. *Significat autem tunicæ pallium, quod ſecundum Varronem palla dicta eſt ab irrugatione, & mobilitate, quæ circa finem huiuſmodi veſtium* ἀπὸ τοῦ

πάλλειν

πάλλειν. Illæ autem rugæ efficiebantur, quod cum pars eius in humerum sinistrum reijceretur, & sinistro brachio pars altera subduceretur, in rugas contrahebatur. *Rigentem autem duram propter aurum, sicut, & nouas vestes videmus.* Idem ad illud.

Pro longa tegmine pallæ;

Palla, inquit, *proprie est vestis muliebris deducta vsque ad vestigia*, Isidorus: *quadrum pallium* interpretatur, quod de suo adiecit, quemadmodum quod *affixis in ordinem gemmis distincta esset*. Id enim Seruius non habet, a quo ille ad verbum accepit. Recte autem illud, *dictam pallam ἀπὸ τοῦ πάλλειν, quod rugis vibrantibus sinuata crispetur*. Ita Nonius *Palla est honestæ mulieris vestimentum hoc est tunicæ pallium*.

Tam palla igitur, quàm stola, ita mulierum peculiares fuêre, matrisque familiæ causa comparatæ, vt ijs viri non facile vti possent sine vituperatione, vt loquitur Vlpianus libro. XXIII. D. de auro arg. leg. Vbi *pallæ*, non *pallia* legendum esse etsi ita extet in Pandectis Florentinis, idque tueatur Faber Semest. lib. I. cap. XV. ex eo apparet, quod pallia inter cõmunia viris & feminis vestiméta a Iurisconsulto infra recensentur, cum pallæ muliebria tantũ fuerint. *Communia sunt quibus promiscuè vtitur mulier cum viro, velut si eiusmodi pœnula palliumue est.* Liuius lib. XXVII. narrat, Ptolomæo Aegypti Regi dono a Senatu missam *tunicam & togam purpuream, Cleopatræ Reginæ pallam pictam cum amiculo*.

Porro pallam eandem cum peplo Seruius facit ad illud.

— *peplumque ferebant.*

Pe-

Peplum proprie est palla picta faminea Mineruæ consecrata. Et paulo ante. *Cum Diomedes auxilio Mineruæ plurimos Troianorum fudisset, Helenus vates monuit, vt Mineruæ numen exoraretur, & cum precibus Deæ ponerent vestem, quam Regina speciosissimam habebat, idest peplum: vnde post Mineruę palla peplum appellata est*. Iuuenalis etiam Troadibus pallam tribuit.

——scissâque Polyxena pallâ.

Palla inde ad citharœdos, & saltatores translata est. De Citharœdo Cornificius lib. IV. *Vti citharędus cum procedit optimè vestitus, palla inaurata indutus cum chlamyde purpurea coloribus varijs intexta.* Et Lucianus aduersus indoctum tradit citharœdum imperitum venisse Delphos veste auro insigni, & descendisse in certamen purpura auro contexta. De saltatorum palla animaduertit Turnebus libro XX. ex Plauto Menechmis.

Sed obsecro hercle salta sic cum palla postea.

Horat.

Post hac personæ, pallæque repertor honestę
Aeschylus.

Hanc autem pallam longo syrmate humum verrisse, illa indicant,

Traxitque vagus per pulpita vestem;

Et Neronis nummi, in quîs ille hoc habitu. Suetonius etiam de Caligula. *Tres Consulares secunda vigilia in Palatium accitos, multaque & extrema metuentes super pulpitum collocauit, deinde repente magno tibiarum; & scabellorum crepitu cum palla tunicaque talari prosiluit, ac desaltato cantico abijt.*

Quod sane mirum videri potest saltatores longis

ac fluentibus tunicâ, pallâque velatos, cum habiliores succincti, & tunicati tantum, futuri fuissent: nisi id pudoris causa ab impudicis factum, ne in saltando membra latentia renudarentur. Etiam inter virilia vestimenta, sed barbarica, Pallam Martialis posuit lib. 1.

Dimidiasque nates Gallica palla tegit

Quo fortasse respexit Strabo lib. v. de habitu Gallorum οἱ γὰρ Κελται ἀντὶ χιτώνιων χισὺς χειριδωτοὺς φέρουσι μέχρι αἰδοίων, καὶ γλουτῶν. Interpres magis sensum secutus quam verba *pallas* vertit, cum *tunicas apertas manuleatas* debuisset, quę tamen Gallis pallæ fuere ad pudenda pertinentes.

De Veste Ancillari. Cap. XIIX.

VLpianus D. de iniurijs. *Si quis Virgines appellasset, si tamen ancillari veste vestitas, minus peccare videtur: multominus si meretricia veste fœminæ, non matris familias vestitæ essent.* Ad quem locum Iuriscõsultorũ summi obseruarũt quod pridẽ Mantius docuerat, matronas a meretricibus habitu discretas, quod illæ stola, idest, tunica talari assutâ institâ, & pallâ vterentur; At prostibulæ breuibus tunicis ad instar virilium, & toga vti cogerentur. Sed quæ vestis ancillaris esset, non est proditum. Verum cum matronæ stola, & palla vterentur, facile est credere vtramque ancillis interdictam, atq; ita tunica breuiori ad medium crus pertinẽte nulla instita adsuta vsas esse ancillas, qualem tunicam meretriciam fuisse diximus, hoc tamen a Lupis di-

ſtinctas ancillas, quod hæ togatæ, illæ tunicatæ tantum. An vero aliud fuerit diſcrimen, doctis quærendum relinquimus. Faber veſtem ancillarem atram,& ſordidam interpretatur: ſed talis etiã viliorum fœminarum ingenuarum eſſe potuit. Interim eorum error caſtigandus, qui lacernam veſtimentum muliebre putant inducti verbis Iuuenalis.

Ipſe lacernatæ cum ſe iactaret amicæ.

Quis enim paulo in literis verſatus ignorat Satyricum ibi de Sporo loqui, quem vxoris loco habuit Nero, quemque ob hoc poeta lacernatam amicam vocat, quod lacerna virorum tantum eſſet; quod idem eſt, ac ſi quis nunc amicam braccatam vocaret. Recte Vetus Interpres. *Lacernatæ. Satyricè,* inquit, *habitu virili fœminam deſcribit.* Non quidem fœminam, ſed qui loco mulieris eſſet. Fortaſſe quis id ex Horatio firmari poſſe putet Serm. libr. II. Sat. VII. *Sub clara nuda lacerna*, vt quidem nuperi ediderunt, & inepte interpretati ſunt *ſublinea veſte tam tenui, vt meretrix quaſi nuda videretur.* Sed omnino cõtra veteres libros ſcriptos & impreſſos qui habent *ſub clara nuda lucerna.* Nec attinet hunc morem proſtandi ſub lucerna ſatis alijs notatum retexere; Iuuenal. de Meſſalina a lupanari ad puluinar tranſeunte.

—— turpis fumoque lucernæ.

Et Martialis.

Ludere teſte lucerna.

Vestis seruilis. Lipsij sententia reiecta. Interpres Iuuenalis correctus. Fabri opinio expensa.
Cap. XX.

SEruos, & ingenuos non eodem habitu cultuque vsos cum togati Quirites fuerũt palam est quòd nonnisi Romano ciui togæ ius esset. At post quam illæ depositæ sunt, tunc nullum in habitu discrimẽ inter seruos & ingenuos fuisse quod sola toga faciebat, notauit Lipsius ex Appiano I. bellorum ciuilium. Falsò tamen illud adijcit, tunicam communem vestem seruorum Romæ fuisse, nam tam liberi, quam serui, Romæ tunicati. Nec Sosias apud Plautum id confirmat.

Imo equidem tunicis consutis huc aduenio, nõdolis

Nam & Sosias, & Amphitruo & Græci omnes quemadmodum Romani tunicati. Atqui Lipsius de sola tunica intellexit; sed & sola tunica homines ingenui Romæ incesserunt, viliores nempe, & quibus togæ emendæ facultas non erat.

Hinc *tunicatus populus*, & *tunicata plebs*. At in municipijs, & in agro omnes etiam ditiores tunicati tantum. Præterea serui Romæ non tantum tunicati, sed & lacernati, birrosque, ac cucullos induti: & apud Græcos non solum tunicati, sed & palliolati; Hinc apud Plautum serui cum se ad cursuram instituunt, *palliolum in collum iaciunt*.

Vetus Interpres Iuuenalis nondum editus in Bibliotheca Ambrosiana ad illud.

—recitauerit ille togatas.

Hoc autem aistabat, inquit, *inter seruos, & dominos*

minos, quia serui non vtebantur colobijs nigris, sed albis. Quæ si vera essent, quæcunque a nobis & [ab alijs de tunica disputata sunt, destruerent. Nam ingenuos toga, & tunica alba vsos diximus: hic nigra ingenuorum colobia ponit, alba seruorum. Cum hæsitarem, & reliquos versarem scholiastes, qui non pauci ibi extant, quosque publicari rei literariæ intersit, incidi in antiquissimum codicem, ex quo ille alter ab oscitante librario descriptus videbatur, qui omnem plane dubitationem sustulit, ita enim ibi scriptum repperi. *Quia serui non vtebantur colobijs, & nigris calceis, sed albis*. Omissa vox, *calceis*, tantas turbas dedit. Indicare videtur vetus ille Interpres, præter togam etiam hoc discrimen fuisse inter seruos & liberos, quod serui nō vterentur colobijs, sed tunicis manicatis, calceisque albis. Quod ad calceos attinet etiam albos a liberis gestatos constat, saltem inferiori æuo, sed forte ibi Scholiastes de gypsatis seruorum pedibus intellexit, quos *albos* Iuuenalis appellat, siue gypsati erant, siue albis pedulibus vestiti. Calceos quidem nigros ingenuorum & nobilium fuisse quid attinet ostendere, & crambem apponere?

Quid quid sit de colobijs ingenuorum proprijs, quæ etiam a seruis post gestata indicat querela Appiani, depositis togis nullum fuisse inter ingenuos, & seruos discrimen sublato togarum vsu sublata etiam omnino videtur differentia in vestitu libero, ac seruili. Tunica vtrisque communis. Vtrique pęnulati, lacernati, cucullos induti vt infra dicemus. Pęnulatos, & cucullatos incessisse seruos demonstrat Lipsius, quique eum describunt.

Fuis-

Fuisse tamen aliquod discrimen etiam sub Imperatoribus, indicat Tacitus, qui non semel meminit vestis seruilis. *Q. Volusio P. Cepione Coss. otium foris fœda domi lasciuia, qua Nero itinera Vrbis & lupanaria & diuerticula veste seruili indissimulationem sui compositus pererrabat*; Et Lampridius narrat, *Alexandrum Seuerum seruos suos semper cum seruili veste habuisse*: & *Aurelianum* Vopiscus *seruis suis vestes easdem Imperatorem, & priuatum dedisse*. Faber Alexandri & Aureliani seruos minime albatos fuisse intelligit, de quo supra a nobis dictum est. Neque tamen in hoc illi assentiri possum, omneis seruos atratos fuisse, etsi Marcellinus *atratum culinæ ministerium*, appellet, nec est mirum inter fumum & caliginem versantibus.

Et quandiu in vsu togæ fuerunt, ingenui nonnisi albati; Hinc Olympio villicus apud Plautum libertate donatus *candidatus* incedit. Sed postquam desiêre vestiri togæ, nullum prorsus in colore discrimen. Penulati omnes, ac lacernati, at hæ vestes fermè pulli coloris fuere. Suetonius de Augusto. *Visa quondam pro concione pullatorum turba*; Qui nā hi pullati? Ciues lacernas induti; *Negotium dedit Aedilibus ne quem post hac paterentur in foro, circoque, nisi positis lacernis togatum consistere*. Hinc pullata multitudo, & pullatus circulus. Quod si serui tantum tunicati dicantur fuisse, etiam liberi vt populi fex in sola tunica, quod paulo ante diximus.

Quare neque in eo audiendus Faber est, quòd *seruum pro libero se gerentem* apud Vlpianum interpretatur candidatum, & togatum, nam Vlpiani ætate togæ ex vsu communi abierant; Multo minus

ſeruos libertate donatos lacernam cãdidam induiſ-ſe: nam eas fuſci coloris fuiſse præcipue Romæ; cum in Gallia rufæ eſsent, in confeſso eſt. Quare atra lacerna non tantum ſeruorum fuit, quod ille credit, ſed & ingenuorum, vt Suetonij verba ante laudata conuincunt: nec contrarium innuit Flaccus Sat. VII. lib. II.

Tu cum proiectis inſignibus annulo equeſtri
Romanoque habitu prodis ex Iudice Dama
Turpis odoratum caput obſcurante lacerna
Non es quod ſimulas?

Vt lateret ille inſignia dignitatis, nempe annulum depoſuerat, & libertatis, nempe togam, quæ Romanus habitus poetę dicitur, & tunc in vſu erat ſaltem apud digniores, & ſic in ſeruili habitu, nempe ſine toga, quæ ingenuorũ, præterea caput lacerna inuolutus vt lateret, hoc .n. indicat, *caput obſcurante lacerna,* nõ quod ſeruorum lacerna atra eſſet.

Quod vero ſubijcit, *cucullum peculiarem ſeruorum fuiſſe*, neque hoc præter culpam eſt, nam & ingenuorum fuit, vt Martialis verba ab eo mutilè adducta indicant:

Pullo Mæuius alget in cucullo:

Qui tamen ingenuus erat. Idem poeta lib. XI.

Non te cucullis aſſeret caput tectum

Loquitur cùm homine libero, qui nulla ratione poterat baſiatores effugere. Iuuenalis.

Contentus illic Veneto, duroque cucullo.

Quæ cum ita ſint, illud potius ſtatuendum, quod neque ipſi Fabro diſplicet, nulla lege, aut conſtitutione poſt togas ſeruilem habitum a liberali diſtinctum, ſed ita more receptum, vt materia & colore

ferme

ferme viliores seruorum vestes essent, quod tamen neque ab omnibus seruatum nec satis vnquam ingenuos a seruis distinxit; Idque indicant Seneca, & Lampridius ab eodem laudati. Ille de Clementia. *Indicta est aliquando a senatu sententia, vt seruos a liberis cultus distingueret; Deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui nostri numerare nos cepissent.* Et Lampridius tradit, *Alexandrum in animo habuisse omnibus officijs genus vestium proprium dare, & omnibus dignitatibus, vt a vestitu dignoscerentur, & omnibus seruis, vt in populo possent agnosci, ne quis seditiosus esset, simul ne serui ingenuis miscerentur: sed hoc Vlpiano, Pauloque displicuisse dicentibus, plurimum rixarum fore si faciles essẽt homines ad iniurias.* Nihilominus paulo ante Lampridius retulerat, seruos suos Alexandrum semper cum seruili veste habuisse, id quod hoc loco quemadmodũ apud Tacitum de vili, & obsoleta intelligendum, cum nullum post togas in libero, ac seruili vestitu discrimen fuisse appareat.

Quidam etiam birrum seruilem vestem fuisse putarunt, quod lex 1. Cod. Theod. de habitu quo vti oportet intra Vrbem. *Seruos sane, quorum tamen dominos sollicitudine militiæ constat nõ teneri, aut birris vti permittimus, aut cucullis*, quos merito reprehendit Salmasius ad Tertullianum de Pallio, birrosque & lacernas idem fere vestimenti genus fuisse ostendit; Nam Chlamydem & birrum non eandem vestem fuisse, eadem lex innuit, quæ seruis militaribus birros nõ permittit, quibus Chlamys concessa erat. Sed de his in secundo volumine de re Vestiaria, quod propediem, si Deus annuerit, lucem videbit. *Deo gloria & Deipatræ Virgini.*

INDEX AVCTORVM qui in hoc Opere laudantur, illustrantur, aut emendantur.

Dio-

Eius

Tur-

RE.

RERVM ET VERBORVM
Memorabilium Index.

Cy-

Ta-

Errata operarum grauiora sic corrigenda.

Pag. 10. v. 16. Tertulliani
11. 14. Pænula.
12. 4. heresi.
15. 18. manu. & v. 26. contineatur.
19. 26. περιπάτῳ
30. 3. εφελκύσατο.
44. 35. ostendisse.
58. 35. laticlauiam.
61. 16. petitur.
68. 20. abluta. v. 22. *Quem ducit hiantem* post pone illis, *ad illud Persij*
69. 3. fibulæ.
74. 55. *Mox subijcit*; Post- pone Illis. *Horat.* 1. *serm. sat.* 3.
179. clienti.
177. 3. αὐτος.
128. Baysius.
129. 17. conuerro.
137. 27. Grammaticus.
151. 7. militarem
147. 33. lænę
158. 22. altera
164. & 78. Alcuinus
173. 14. tunica.
195. plagulæ.
202. εὐαγγελιστὴν.

